

Dr. Kovách Géza

FEJEZETEK

PÉCSKA

NAGYKÖZSÉG TÖRTÉNETÉBŐL

A Pécskai Újság kiadása

1995

A könyvet tervezte és szerkesztette
APÁCAI BÖLÖNI SÁNDOR és NAGY ISTVÁN

Számítógépes tördelés:
NAGY ISTVÁN

Korrektúra:
APÁCAI BÖLÖNI SÁNDOR

Fényképek:
LIBUS ANDRÁS

Ajánlás.....	2
Nagy István	3
Előszó helyett	3
Dr. Kovách Géza	4
I. Az első nyomoktól 1848-ig.....	4
Táj és ember.....	4
Mit mondanak a régészek?	4
Az írásos emlékek	7
A köznemesség teljes hatalma	13
A török hódoltság	16
A török kiűzetése	26
A Maros-menti határőrvidék	27
A kamarai igazgatás alatt	30
A mezővárosi fejlődés útján	38
Az 1848-as forradalom eseményei Pécskán	43
II. Pécska az 1848-49-es forradalom és az I. Világháború között.....	46
Népesedési viszonyok	48
A gazdasági élet fejlődése, mezőgazdaság	53
Ipar, kereskedelem, hitelélet, közlekedés	62
A hitelélet	66
A közlekedés.....	67
Közigazgatás	67
Társadalmi és politikai élet.....	69
A közművelődési élet Pécskán	74
Egyház és iskola	74
Akik Pécskáról indultak el	87
Zárószó	90
Bibliográfia	92
Din istoria comunei Pecica	96
Aus der Geschichte der Großgemeinde Petschka	98
De L'histoire de la commune de Pecica	102
Szómagyarázat.....	105
A könyv megjelenését támogatták	106

Ajánlás

Ismereteink szerint ez az első olyan nyomdafestéket látott könyv, amely az Arad megyei Pécska nagyközség múltjáról íródott.

Megírása a megjelentetési szándék következménye. Mintegy két éve vetődött fel a gondolat, amikor a szerzővel és az 1991 őszén Pécskára került **Heinrich József** esperes plébánossal beszélgettünk a helyi katolikus plébánián.

Mi indokolta a könyv megírását és megjelentetését?

A lelki fogódzók nélküli ember nehezebben éli meg hétköznapijait, mint az, aki ismeri elődeit és azok cselekedeteit. A múlt ismerete az önismeret szerves része, lelki fogódzó a hétköznapiok megéléséhez, és ösztönző erő újabb részletek felderítésére. Érvényes ez az egyénre, a szűk családra, a lakhelyre és nemzeti közösségre vonatkoztatva egyaránt.

Vannak olyan európai nemzetek, ahol hagyománya van a családfa századokra visszamenő ismeretének. Ismerek olyan pécskait, aki előszeretettel beszél őseiről. Pécska belgiumi testvérközsége, a vallonok és flamandok által lakott **Woluwe Saint Pierre - Sint Pieters Woluwe** tanácsa időnként kiad a község múltjával kapcsolatos kiadványokat. A községi monográfiák megjelentetésének van hagyománya a magyar nyelvterületen is. Elég ha a század első felében megjelent Kisperegről, Fazekasvarsándról, Pécskáról írott füzetekre gondolunk.

Bármely történelmi tárgyú könyv, még ha egyetlen község múltját dolgozza is fel, meg kell, hogy feleljen a történelemtudomány szigorú szakmai követelményeinek. Nem alapozhat az „egyszer, valamikor az úgy volt, hogy” kezdetű mondatokban kifejtett érvelésekre. Ahhoz, hogy egy község múltjának megírásához fogjon valaki, szerteágazó szakmai ismeretekkel kell rendelkeznie, továbbá vonzódnia kell a feladathoz is. **Dr. Kovách Gézát** ismerve, tudtuk azt, hogy jelenleg ő az egyetlen olyan Arad megyei történész, aki megvalósíthatja elképzelésünket. Bár Székelyudvarhely szülötte, és Zilahon nőtt fel, szakmai pályafutása a megyéhez köti, hiszen négy évtizedes tanári munkáját és kutatói tevékenységét itt fejtette ki, mint az aradi magyar tannyelvű közép fokú oktatás senkivel össze nem téveszthető egyénisége.

A könyv elkészült, és nem minden tanulság nélkül való. Szinte minden mondata meggondolkoztató, de az 1750-1914 közötti időszakra vonatkozó rész mindenképpen az. Tanulságos és követendő példaként is felfogható mindaz, ahogyan és amit tettek akkori elődeink a saját lábbon álló gazdálkodásuk és közösségi életük érdekében, vagy, amit az akkori Pécskán kisebbségiként élő románságról megtudhatunk, hiszen mai kisebbségi törekvéseink mindenikének megtaláljuk az akkori megfelelőjét.

A Pécskai Újság annak reményében bocsátja útjára ezt a könyvet, hogy (pécskai) olvasói elolvassák, majd időnként újra meg újra beleolvasva, erőt merítenek és fogódzókat lelnek benne hétköznapijaik feladatainak megoldásához, mert, aki a múltját nem ismeri, annak jövője sincs.

Nagy István
alpolgármester

Előszó helyett

A család után az első társadalmi egység a faluközösség. Belső rendtartását évszázadokon át a szokásjog biztosította. Ennek keretében kristályosodott ki a gazdasági és társadalmi élet megannyi szigorúan betartott szokása, mint a határművelés, legeltetés, építkezés, belső önkormányzat, bíró és esküdtek választása, valamint a családi élet megannyi hagyománya: lakodalom, keresztelő, temetés, a szántás-vetéshez, betakarításhoz kapcsolódó rítusok, ünnepek, szórakozás stb.

Amikor egy nagyobb közösség történelmének felvázolására törekszünk, természetesen csakis a hiteles, írásos forrásokra támaszkodhatunk. A szóbeli hagyományok közül egyedül a határnevek bírnak bizonyító értékkel, de ezek is csak az írott forrásokkal való egyeztetés után. A legendák, szóbeli hagyományok felgyűjtése és értékelése a néprajzos feladata. A történelem még egy kis közösség életében is oklevelekre, statisztikákra, szemtanúk visszaemlékezéseire támaszkodhat csak. Az írott források azonban hiányosak: egyes korokban bővebbek, máskor teljességgel hiányoznak. Ezért adtuk címül, hogy „Fejezetek Pécska nagyközség történetéből”, mivel források híján egyes évtizedekből, sőt századokból alig rendelkezünk valaminémű forrásanyaggal.

Van-e értelme ilyen körülmények között a falumonográfiának? Úgy véljük, hogy igen. A helytörténet a haza történetének szerves része. Önmagában is egy társadalmi közösség világát tárja elénk, s így módon hasonló közösségek típusa is, a maga helyi jellegzetességeivel. A dolgozó ember világát, gondjait, örömeit, bajait vetíti elénk.

Pécska tipikus alföldi nagyközség. Hányatott történelme során lakossága nem egyszer kicserélődött, végül is két nyelvet beszélő közösség gyökeresedett meg, mely békességben, egyetértésben virágzó gazdaságot teremtett, szerepe nem volt elhanyagolható a megye gazdasági életében.

Semmi nem lehet teljes. Nyilvánvaló hiányosságai mellett azonban mégis nyújthat valami tanulságot a mai nemzedéknek. Mindenekelőtt azt, hogy mit eredményezett nemzedékek szorgalma, verejtékes munkája, hogyan vészelte át a történelem nagy viharait egy közösség. Az is természetes, hogy a jövőben vállalkozó kutatók sok mindennel egészíthetik még ki Pécska nagyközség történetét.

Erőfeszítésünk legyen ösztönző hatású a fiatalabb nemzedéknek, hogy más Arad megyei faluközösségek történetét is feldolgozzák a mai és az utánunk következő nemzedék okulására.

Arad, 1995. március 17.

Dr. Kovách Géza

I. Az első nyomoktól 1848-ig

Táj és ember

Ha végignézzük a töltések között csendesen hömpölygő Maros hullámain s a végtelen szántóföldeken s mezőkön, aligha gondolunk arra, hogy évezredekkel ezelőtt egészen más világ tárult volna elénk. Van vagy 15000 esztendeje, hogy visszahúzódtak az utolsó jégárak, amit hatalmas esőzések követtek; a hegyekről lezúduló törmelék lassan feltöltötte az egykori Pannon tenger partjait, s kialakult a végnélküli róna, benne a csendesen folyó Marossal. Na, persze, töltések még nem voltak sehol, s az állandó áradások számtalan holtágot vájtak ki a puha talajban, melyek között itt-ott emelkedések, padmalyok nyújtottak menedéket embernek, állatnak. A bőséges csapadék következtében terjedelmes galériaerdők, mocsári tölgyesek követték a kanyargó folyó vonulatát. Volt itt bőven hal és vad; arrább áradástól mentes mezőkön vadtulok, és az égadta madárvilág tarkasága. Csak el kellett szórni a magot, s hozta a termést bőséggel. Csodálható-e, hogy az áradásmentes padmalyokon hamar megtelepedett az ember. A puha agyag maga kínálta magát az edénykészítéshez. Ez a bőséges táj vonzotta a nemzetségeket, törzseket. Népek jöttek, népek mentek, míg végre valamelyest megállapodott a rend. Ideig-óráig, mert új birodalmak új rendjei ugyancsak váltogatták egymást, míg végre a teremtő munka mégis csak álljt parancsolt futásnak, menekülésnek, s nemzedékről nemzedékre kialakult egy viszonylag biztos településrend és hálózat.

Mit mondanak a régészek?

„A föld nem hazudik” mondotta egykor Roska Márton a neves régész, a pécskai Nagysánc egyik ásatója. Mikor is állapodhatott meg ember a pécskai tájakon? A nagy klímaváltozásokat figyelembe véve, aligha kereshetünk nyomokat a pluviális korszak előtt. Csakis a késő neolith korból beszélhetünk rendszeres emberi életről, mikor már az állattartáshoz s a kapás földműveléshez biztosítékot nyújtott a táj. A régészeti leletek valóban ezt igazolják. A Sajtényban és Újbodrogon talált cserépmaradványok letelepült életformáról árulkodnak. Ez utóbbit a badeni kultúrához sorolják, jellegzetes talpas edényformái után. E szegényes leleteket a bronzkorban már fejlett apajogú társadalom követte. A Nagysánc valóságos erődtámasz, valamiféle törzsszövetség központja lehetett. Karakterisztikus bronzleleteit Pécska-Perjámos-i kultúra néven tartja számon a régészet. Mintegy 4000 évvel ezelőtt, a kora bronzkorban alakult ki, magába szíva a korábbi Tisza IV. és Baden késő neolitikori elemeit.

Az első ásatásokat még Dömötör László kezdeményezte, később Roska Márton ásatott rendszerességgel. Voltaképpen ez szolgáltatta az aradi múzeum régészeti tárának az alapjait. Az ötvenes években aztán Dörner Egon s Dorin Popescu folytatták a korábbi ásatásokat, majd a hetvenes években Horațiu Crișan kolozsvári régész professzor s az aradi múzeum munkatársai vették kezükbe újra az ásót s lapátot.¹

Ezeknek nyomán világossá vált, hogy a Pécska-Perjámosi kultúra letelepedett agrárnépességre vall; mértani elemekkel, gazdagon díszített, kétfülű, formás edényei az aradi múzeum legszebb darabjai közé tartoznak. Bronzleletei közül a nyílhegyek, sarlók, tokos balták nemcsak fejlett fémfeldolgozásról, hanem már kialakult árucseréről is tanúskodnak. Ez a kultúra folyamatosan vitt át a korai vaskor, úgynevezett halstatti kultúrájához. A régészek véleménye szerint e kultúra hordozói már trák törzsek voltak. Erre zúdult rá a Kr. e. a III. században a kelta törzsek betörése. Jobb vadfegyvereik mellett behozták a fazekaskorongot, az ekét s a makedon pénzek imitációját. A nagyobb törzsszövetségek kialakulásának kora ez!

¹ N. Vlăsa, *Neoliticul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1976. 2027 D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, f.a. Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története, I.* Arad, 1882. 111. Roska Márton, *Thesaurus Antiquitatu Transilvanicarum* Kolozsvár 1942.

Minden valószínűség szerint a kelta elemekkel gazdagodott dák államszervezet kibontakozásának az időszaka ez, melynek egyik központja a pécskai Nagysánc. H.Crișan a Ptolemaeus féle térkép s a Nagysáncon végzett ásatások egyeztetése nyomán ide helyezi az egykori Ziridava dák erődtornyát. Az erődtorny központjában számos négyzetalakú ház és egy köralakú szentélyt találtak, bőséges leltárral: munkaeszközök, gazdag kerámia, fegyverek. H.Crișan római dénárokat utánzó pénzverde nyomaira is rábukkant.

A lakosság földműveléssel és állattartással foglalkozott, de a fegyverek s az erődtorny már kialakulóban lévő harcos vezető társadalmi rétegre utalnak. Következésképpen „Ziridava” valamiféle államszervezet része lehetett, a régészek szerint a Burebista vezette dák állam periférikus vára.²

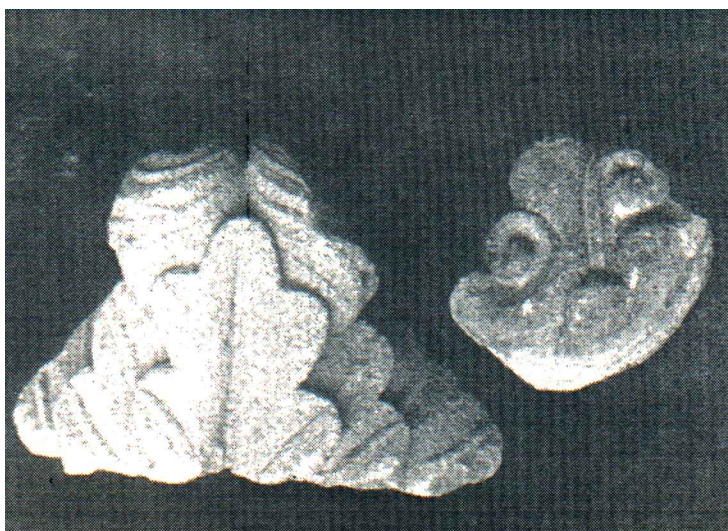
Ez az erődtorny a Traianus féle két római hadjárat során elpusztult. A római hódítás a Marostól délre eső területet érintette, de minden valószínűség szerint a Római Birodalom ellenőrizte a Maros északi partját is. Az újbodrogi, csanádi leletek nyilvánvalóan bizonyítják, hogy a rómaiak a Maros déli partján kiépítették hagyományos védelmi rendszerüket, a limest. A Marostól északra viszont szabad dák törzsek, majd a III. századtól kezdve szármáták is tanyáztak, hol háborús, hol békésebb kapcsolatban a római provinciával. Erre a gyakori római pénzleletek is utalnak.

271-ben Aurelianus császár elrendelte Dácia kiürítését. Iszonyatos népkeveredés századai következnek. A szegényes adatok, a ritka régészeti leletek nem egyszer a csapongó fantáziának szolgálnak alapul. Néptörzsek jöttek, néptörzsek mentek, egy azonban kétségtelen, valamiféle romanizáció itt is elindult, erre jöttek a szármáták, majd a hunok hajtották germán törzsek, aztán az avarok, a nyomukban szép csendesen a szlávok. Ez utóbbiak a helyi lakosság gyér maradványaival már valamiféle kezdetleges földművelést folytattak. Veremlakásaik, szegényes kerámiájuk az egész Maros völgyében egységes. A régészek az úgynevezett Dridukultúrához sorolják.³

A viszonylag békésebb VIII.IX. században egyes vélemények szerint a bolgár állam befolyása egészen idáig terjedt volna. Ekkor már kisebb faluközösségek is kialakultak, ezekre terjedt ki az Anonymus említette Glád vezér hatalma. A regényes gesta íróját sok kritika érte, úgymond a maga korát vetítette vissza századokkal. Egy azonban mégis biztos; maga is egy ősgesta (valószínűleg Szent László kori) adataira támaszkodott, s a helynevek reálisra teszik Glád létét. Hivatkozhatunk a Glád nevét megörökítő Galádmonostorra, Kladovára, vagy az Arad melletti Gelédre (ma Gilind néven ismert Mosóczy-telep határában). De nem is ez adja meg a Maros völgy fontosságát e századokban, hanem az ekkor már állandósult sókereskedelem. Ha lassan is, gyéren is, de a csendben szaporodó pásztorlakosság igényelte a sót, s az erdélyi sóaknákból tutajon szállították a sötömböket a Tiszáig s onnan tovább. A sószállító tutajok időközönként kikötöttek, Pécska környékén is. A kibontakozó vajdasági szervezet vezetői természetesen megvámolták a sókereskedelmet, mely nem elhanyagolható jövedelmet biztosított ebben az időben.

² **Aradul permanentă în istoria patriei**, Arad, 1978. 4748. D. Popescu, **Cercetări arheologice în Transilvania**, București, 1968, 158202, I. H. Crișan, **Burebista și epoca sa**, București, 1972, **Ziridava**, Arad, 1978. Roska M., **Ásatás a Pécska szemlái határban levő Nagysáncon**, Kolozsvár, 1912.

³ N. Zdroba M. Barbu **Săpăturile arheologice de la Felnac Vladimirescu**, Ziridava, VI. 1976, 4757, **Noi contribuții privind cetatea de pământ de la Vladimirescu**, Ziridava, VIII, 1977, 1719.

A Pécska határában feltárt Ajtony monostornál talált faragott kövek

A XI. században a Maroson folyó sószállítást már Ajtony Anonymus szerint Glad leszármazottja ellenőrizte. Ajtony fő szálláshelye Marosvároton (Morisena) a mai Csanádon volt. Ő maga a keleti kereszténységet vallotta, szerzeteseinek kolostora is volt. Nem célunk és nem is hivatásunk Ajtony származását vitatni. Neve törökös, valószínűleg besenyő. Egyes történészek szerint a bolgárok embere volt. A román történetírás származása és hite után a helyi román lakosság vezetőjének tekinti. Mi maradjunk azonban a dokumentumokkal bizonyítható tényeknél. Arra sem kívánunk hivatkozni, miszerint a híres nagyszetmiklósi kincs Ajtonytól származnék. A hiteles történeti adatok bizonyossága szerint egy tény: a X. században a magyar törzsek a Maros alsó folyásának vidékét is megszállják. Erre utal Anonymus és Kézai Simon krónikája, de a régészek által felszínre hozott honfoglaláskori sírok is. Az csak természetes, hogy a Nagysánc kínálta természetes erődítmény az új hódítók célpontja is. S az is természetes, hogy a katolikus hitet terjesztő magyar központi államszervezet összeütközésbe került az Ajtony féle periférikus államocskával. Ez részben a

két hit harca a győzelemért, másrészt a központi állam terjeszkedése a perifériák felé, katonailag, gazdaságilag s közigazgatásilag, gazdasági tekintetben mindenekelőtt a sőt ellenőrzéséért.⁴

1028 körül (más adatok szerint valamivel korábban) Szent István seregei Csanád vezér parancsnoksága alatt leveri Ajtonyt, s a magyar királyság megerősíti hatalmát a Maros alsó folyásánál. Az új állam természetesen hozza a hatalmát biztosító intézményeket: a római egyházat, a királyi vármegyét s a királyi várakat (Castrum). A római egyház keretében megalakul a Csanádi Püspökség, a benedekrendiek sorra alapítják kolostoraikat. Aradon, az egykori földvár mellett királyi katonai tábor, majd megyeszervezet létesül, s kibontakozik a feudális rend.

Az írásos emlékek

Mindaz, amit eddig mondtunk, az általánosság kereteiben érinti a pécskai tájat. Egyetlen forrása a krónika s a „föld”, a régészek nyújtotta leletek. A történész számára azonban a legfontosabb az írás, az oklevél. Az írásbeliség azonban csak lassan hódít teret. Az írástudók száma is csekély. A királyi kancellária csak a XII. század második felében alakul ki, francia mintára. Az egyházi intézmények is csak gyér adatokat szolgáltatnak. Amikor azonban megjelennek az első oklevelek, a pécskai tájakon már viszonylag sűrű településhálózatról tesznek tanúbizonyságot. A dolgok megértése végett eleve tisztáznunk kell, hogy nem csak Pécska helynevet kell keresnünk. Más földrajzi viszonyok közt kell gondolkodnunk, mint napjainkban. A Marosnak nem voltak töltései, olykor nagy áradások számtalan holtágot vájtak ki a laza talajban. Hatalmas tölgyerdőségek övezték a folyót. Utak nem voltak. Maga a földművelés, a munka és szállítóeszközök kezdetlegessége nem tették lehetővé nagy települések létrejöttét. A termékeny táj azonban vonzotta a lakosságot. Következésképpen viszonylag korán sűrű településhálózat bontakozott ki. De valamennyi falu kicsi: 1015 ház. Kezdetben minden valószínűség szerint csak a királynak és egyháznak adózó, félig-meddig szabad faluközösségek éltek szegényes életüket. A hűbéres uralkodó osztály csak a Tatárjárást követő évtizedekben alakult ki. Első adományleveleink is csak ettől kezdve ismeretesek.

A szélesebb értelemben vett pécskai határ területén 30 középkori települést mutathatunk ki, századonként a következőket:

XIII. századból	16 falucska
XIV. századból	7 falucska
XV. századból	3 falucska
XVI. századból	4 falucska

A települések megnevezésénél a leggyakoribb kifejezések a villa (falu), terra (föld), possessio (birtok), ecclesia (egyház), monostura (monostor), oppidum (vásárhely).

A XIII. századi oklevelek mindenekelőtt az egyházi intézményekkel kapcsolatosak. Legelőször a benedekrendi **Ajtony monostorról** van tudomásunk. 1204-, majd 1219-ben történik róla legelőször említés. Nemzetségi monostorról van szó. Nyilvánvaló, hogy Ajtony leverése után maga az Ajtony nemzetség nem tűnt el. Ezt mind a helynevek, mind a későbbi oklevelek igazolják. Az 1993-as és 1994-es ásatások is megerősítik azt, hogy Pécska és Szemlak között, a Maros partján már a XIII. században létezett s fenn is állott a XV-ik századig, amikor a Maros áradásai, mederváltozásai rombadöntötték.⁵ Tekintve, hogy az

⁴ Kovách Géza, **Date cu privire la transportul sării pe Mureș în secolele XXIIIlea**, Ziridava, XII. 1980, Knauz Nándor, **Monumenta Ecclesiae Strigoniensis**, III. Strigonii, 1873-1882. 193200. Aurel Decei, **Relații romanoorientale**, București, 1978, 54.

⁵ Sörös Pongrácz, **Elenyészett benczés apátságok**, Budapest, 1912, 444. Györffy György, **Magyarország történeti földrajza az árpádok korában**, I. Budapest, 1963, 841. Juhász Coloman, **Die Stifte des Tchanader Diozöse im Mittelalter**. Ein Beitrag zur Frühgeschichte des Banats, Münster, 1927, 179. Borovszky Samu, **Csanád vármegye története**, Budapest, 1897. II. 35, **Anjoukori Okmánytár** Codex diplomaticus Hungariae

ásatások anyaga régészeti szempontból még feldolgozatlan, nem térhetünk ki bővebben ennek művészettörténeti ismertetésére.

Kezdetben benedekrendi monostor volt Hódos is, később azonban görögkeleti szerzetesek lakták.⁶ **Hódosmonostorról** az első írásbeli adat 1213-ból való. Az igazsághoz tartozik azonban, hogy III. Béla 1177-es adománylevele az aradi káptalan számára szintén említ egy Hódost, ennek azonosítása azonban bizonytalan. Az 1213-as adat a Várad Regestumból való. Egy másik adat, 1293-ból, a monostort a Maros partjára helyezi („Hudusmonustura iuxta fluvium Morus”).⁷ Tekintetbe véve mai helyét, ismételten utalnunk kell az egykori áradásokra és az azt követő apróbb vagy nagyobb településcserékre. Hódosmonostor mellett azonban világi jellegű település is volt. 1256-ból beszélnek az oklevelek Kishódosról (Kyshwdws), majd később 1274-ben is.⁸

Egy harmadik, ugyancsak egyházi jellegű település volt a Maros déli oldalán **Rohuncha**, más formátumban **Rakoch**. Egy 1232-es, ezt követően egy 1239-es, mint „ecclesia Roancensis”-t említi. 1335-ben Csanád megyéhez tartozott.⁹

Egyházi birtok volt **Papi** is, mint „villa”, más változatban Poppin. Egy 1219-es adat szerint a johannitáké, később azonban pápai tizedet fizet.¹⁰

A világi jellegű települések kezdetben részben királyi várbirtokok. Történetesen **Basarága** 1216-ban, 1227-ben, majd 1277-ben, mint „terra” az aradi castrumhoz tartozik, akárcsak 1223-ban és 1232-ben **Szionda** (Anazehund).¹¹

Nemzetségi birtokok keretében tartjuk számon **Gedust** és **Felgedust**. Gedus 1201-ben, 1231-ben, 1237-ben, majd 1259-ben tűnik fel.¹² Felgedus 1206-ban mint „terra”, majd 1266-ban szerepel oklevelekben. Karácsonyi János mindkettőt nemzetségi birtokként tartja számon.¹³

Serjén (Seryan) azonban kezdettől fogva „possessio”, tehát valamiféle feudális birtok. Az első adat 1232-ből származik.¹⁴ Hasonló a helyzet a Pécska közelében említett **Szőllős** két-két változatával is. Az oklevelek külön-külön említik **Kisszőlöst** (Kys Zewlews később Mali Zeleus) és **Nagyszzőlöst** (Naghzewlews később Velike Zeleus). Három XIII. századi oklevélben is szerepel, mégpedig 1217-ben, 1230-ban és 1231-ben.¹⁵

Nem ismerjük jogi helyzetét a következő Pécska környéki településeknek:

Maryan vagy **Moran**, első említése 1214-ből,¹⁶

Babos „ „ 1232-ből,¹⁷

Andegavensis, Budapest, 18791920, VI. 596, **Documente privind istoria României**, Seria C., Transilvania, II. 290291.

⁶ Juhász, i.m. 204208, Györffy, i.m. I. 178, Csánki Dezső **Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában**, Budapest, é.n. I. 178.

⁷ Országos Levéltár Budapest, DL. 4047, **Hazai Okmánytár**, Codex Diplomaticus Patrius, Budapest 18761881, VIII. 321.

⁸ Országos Levéltár DL. 322 Wenczel Gusztáv, **Árpádkori Új Okmánytár**, 112. Pest, 18601874, VII. 43.

⁹ Országos Levéltár DL. 61,132, Hazai, I. 1112, Knauz, I. 293294, Györffy, i.m. I. 818, Juhász i.m. 230.

¹⁰ Márki, i.m. I. 379, Györffy, i.m. I. 183, Doc. C. b. I. 95, B. III. 223, 230231, 246247, **Monumenta Vaticana regni Hungariae illustrantia**. I. 146, 150151.

¹¹ Márki, I. 193, 216, Wenczel, IV. 563, Doc. C. I. 131, Csánki, i.m. I. 704, Györffy i.m. I. 184, Borovszky, i.m. II. 578, Pesty Frigyes, **Magyarországi várispánságok története**, Budapest, 1882., 155156. Országos Levéltár, DL. 61272.

¹² Márki, i.m. I. 118, Georgius Fejér, **Codex diplomaticus**, Buda, 18291843, III/2., 229, IV. 3444.

¹³ Wenczel, i.m. VI. 483, Fejér, i.m. II/2. 226, Karácsonyi János, **A magyar nemzetségek története Magyarországon**, III. Budapest, 19001909, I. 309313., Országos Levéltár, DL. 61129.

¹⁴ Országos Levéltár, DL. 61132, Hazai, I. 12. Wenczel, VIII. 60. Györffy, i.m. I. 189. Juhász, i.m.179.

¹⁵ Knauz, i.m. I. 7. Fejér, i.m. II/1. 201207, Hazai, VI. 2426, Országos Levéltár, DL. 61127, 61129.

¹⁶ Docl C. b. I. 85, b. III. 324231.

¹⁷ Országos Levéltár, DL. 61132, Doc. C. b. II. 267, Györffy, I. 177, Márki, I. 192, Wenczel, VII. 60, Hazai, I. 1213, Fábíán Gábor, **Arad vármegye leírása históriai, geographiai és statisztikai tekintetben**, Arad, 1835, 258.

Szentmiklós „ „ 1247,1256, 1284-ből,¹⁸
Tímár „ „ 1232-ből,¹⁹
Czucza Choucza „ „ 1232-ből,²⁰
A XIV. században Pécska határában újabb települések tűnnek fel, mégpedig:
Pörség (Persegh) a csanádi püspökség birtoka, első adat 1371-ből,²¹
Latorján Latryan, első említése 1332-ből,²²
Kynged Kyngeth „ „ 1334-ből,²³
Jászpél, egyszerűbben **Peli** (Yaaspely), számos XIV. századi oklevélben (1317, 1332, 1348, 1387),²⁴

Abony (Oboyn), írásos említése 1329-ben és 1355-ben,²⁵

Szenttamás (Sanctus Thomas) első említése 1334-ben,²⁶ s végezetül maga

Pécska (Pethk, Pechk) 1329-ben.²⁷

Minden kétséget kizáróan, a XIV. században az írásos adatok közül a legösszefüggőbb képet a pécskai tájról a pápai tizedjegyzékek szolgáltatják. Az 1332–1337 között végrehajtott összeírásokat többször is közreadták, legelőször Augustin Theimer a XIX. század közepén, majd a század végén a Monumenta Vaticana sorozat, s végül 1951 után románul a Documente sorozat. Ezekből világos kép tárul elénk a Pécska környéki településhálózatról. De vegyük sorra a pápai tizedjegyzék szolgáltatotta adatokat.:

Pécska, mint ecclesia, Péter pappal szerepel

Maryan ugyancsak ecclesia, szintén Péter pappal

Papi: ecclesia, János pappal.

Meg nem nevezett pappal szerepelnek:

Basarága (sacerdos de Bozarak)

Felgedus (sacerdos de Fulgudus)

Jászpél (sacerdos de Pely)

Kynged (sacerdos de Kyngeth)

Latorján (sacerdos de Latryan).

Pap nélkül említik a tizedjegyzékek

Sólóst (Ozewlews)

Rohunchat és **Kishódost** (Kyshwdws), s külön **Gedust**.²⁸

Mielőtt még a XIV. századi változásokról bővebben beszélnénk, említsük meg a XV. és XVI. században megjelenő falvakat is. 1421-ben tűnik fel először írásban, mint a csanádi káptalan birtoka **Maymath**, a XVI. században számos oklevélben már, mint a csanádi püspök birtoka szerepel.²⁹ **Kysseryen**³⁰ (Mali Sorjan) 1556-ban tűnik fel, mint Hunyady János birtoka,

¹⁸ Országos Levéltár, DL. 322, Wenczel, VII. 420, 429.

¹⁹ Országos Levéltár, DL. 61137, Hazai. I. 1313, VII, 60.

²⁰ Györffy, i.m. I. 850.

²¹ Pesty Frigyes, **Krassó vármegye története**, Budapest, 1882/1884, III. 115/122.

²² Monumenta Vaticana, I. 147, Doc. C. b. III. 226. Györffy, i.m. I. 863, Csánki, i.m. I. 699.

²³ Monumenta Vaticana, I. 150, 155, Doc. C. b. III. 231, 239, Borosovszky, i.m. II. 271, Györffy, i.m. I. 183, Márki, i.m. I. 381.

²⁴ Monumenta Vaticana, I. 155, 161, Doc. C. I. 271, b. III. 231, 237, 247.

²⁵ Országos Levéltár, DL. 87003, Györffy, i.m. I. 846.

²⁶ Blazovich László, **A Körös-Tisza-Maros középkori településrendje**, Szeged, 1985, 148.

²⁷ Juhász, i.m. 174, Györffy, i.m. I. 867, Márki, i.m. I. 362, Monumenta Vaticana, I. 160, Borosovszky, i.m. II. 478/481.

²⁸ Monumenta Vaticana, I. 147, 148, 155, 160, 161, 148, 151, 153.

²⁹ Országos Levéltár, DL. 11118, Márki, i.m. I. 209, Györffy, i.m. I. 172.

³⁰ Nagy Gyula, **A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára**, Budapest, 1880/1889, II. 535.

de 1494-ben már a Serjényi családé, akárcsak **Kisszőlős** (Mali Szeleus).³¹ **Kökényfalva** 1408-ban tűnik fel, később a Cseffy és Vizessy családok birtoka.³²

Iranta, más olvasatban **Őrint** (Ewrinth), mint az aradi káptalan birtoka 1507-ben, majd ezt követően 1516-ban tűnik fel.³³ S végül, hogy lezárjuk a Pécskai táj középkori településhálózatát, említsük meg a török defterekben (1567 és 1579) megjelenő **Albert** és **Béla** pusztát.³⁴

Eltekintve a pár XV. században megjelenő településtől, magállapíthatjuk, hogy a XIV. század első felében e széles határ sűrű településhálózattal rendelkezett. Egyébként is mindez nemcsak az egész Arad megyére, hanem az egész Alföldre jellemző. A XIV. század második felében azonban már megfigyelhetők a népesség csökkenés, sőt a pusztasodás jelei is. Ennek oka kettős: részben az 1349-es nagy európai méretű pestis járvány, másrészt a klímaváltozás. A század második felében Európában erős lehűlés, ezt követően hatalmas esőzések, áradások voltak mindenfelé. A folyók, a Maros, de maga a Duna is rendszeresen és keményen befagytak. Utaljunk csak arra, Mátyást a dunai jégen választják királlyá. Ezek a tényezők hosszú teleket, a jószágállomány jelentős pusztulását idézték elő. A telet s az azt követő tavaszt nagy éhínség jellemezte. Nyilvánvaló, hogy a Maros áradásai is sokat pusztítottak. Ekkor tűnik el Ajtonymonostor, Gedus, Kishódos, Babos, Timár és Cuca pusztja. De a társadalomban is számottevő változások következtek be. Megnőtt a nemesség hatalma. A Pécska környéki települések, egy-két egyházi birtoktól eltekintve, valamennyien köznemesi családok tulajdonába kerültek. Egyúttal nőtt a parasztlakosság terhe is. 1351-ben általánossá válik a kilencedfizetés, s mellette megmarad az egyházi tized. Zsigmond alatt egységesítik a portaadót (királyi adó). Mátyás alatt azonban a királyi hatalom megerősödésével párhuzamosan nő a közbiztonság. Igaz, hogy a paraszt addig soha nem fizetett akkora adót a királynak, mint Mátyás alatt, de a közbiztonság jótékonyan hatott a paraszti termelésre, mindenekelőtt a jószágtartásra. Ekkor bontakozik ki a Nyugateurópa felé irányuló nagy marhakereskedelem, melybe bekapcsolódott ez a táj is. Az erre vonatkozó adatok természetesen hiányosak, mégis érdemes felfigyelnünk egyre-másra, mégha nem is közvetlenül Pécskára vonatkoznak az adatok. Jóllehet a XV-ik században a végnéköli török háborúk sokat romboltak és pusztítottak, a marhakereskedelem mégsem szűnt. A török összeírások szerint például 1563-ban csak Vácott Arad környékéről a következő számban vámoztak el marhát:

Arad városából	128	darabot	
Nagyiratosról		303	”
Kupa pusztáról	111	”	
Szentmiklósról	583	”	
Kutasról (Mácsa mellett) 292	”		
Simándról	783	”	35

Nyilván e nagyszámú jószágot vásárok alkalmával szedték össze, s ide felhajtották a jószágot a környék számos falujából.

Az állattartás mellett erőteljesen megnőtt a bevetett területek terjedelme is. Nőtt a lakosság száma, s megfigyelhető egy bizonyos mértékben a mezővárosi fejlődés is. Papit már az oklevelek is mint „oppidum-”ot (vásárhely) tartják számon, de hasonló volt a helyzet Jászpél esetében is.

³¹ Borovszky, i.m. II. 291.

³² Márki, i.m. II. 218, 238, **Zsigmondkori okmánytár**, Budapest, 1956, II/2. 6157, 6217.

³³ Borovszky, i.m. II. 465466, Fábán, i.m. 23, Rácz Károly, **A zarándi egyházmegye története**, Arad, 1880, 106. Márki Sándor, **Arad és Zaránd vármegye 15581565ben**, Történeti Tár, 1895, 358370.

³⁴ Káldy Nagy Gyula, **A gyulai szandzsákság 1567 és 1579 évi összeírása**, Békéscaba. 1982., 130131.

³⁵ Káldy Nagy Gyula, **A gyulai szandzsákság 1567 és 1579 évi összeírása**, Békéscaba. 1982., 2627.

Mátyás halála után azonban a gyengekező Jagellók alatt aláhanyatlak a királyi hatalom, s féktelenül megnő a nemesség ereje. E zabolátlan, katonai erővel is rendelkező réteg szüntelen hatalmaskodásainak következtében oda a közbiztonság, mindennaposak az egymás közötti csetepaték. Rátörnek egymás birtokaira, elrabolják egymás jobbágyságait, vagy egyszerűen elhajítják a vásárra menő parasztszomszédok jószágait. A XVI. század elejéről valló oklevelek hemzsegni az efféle panaszoktól. Tudjuk például, hogy Pécska környékén a Ravazdyak s a Dóczyiak fosztogattak.³⁶ E szörnyű bizonytalanságban éppen a felemelkedő parasztpolgárság, a jószággal kereskedő gazdák szenvedtek a legtöbbet. A hamu alatt parázslott a parasztfelkelés tüzfészke. Az elégedetlenség az alsópapságot is eltöltötte. E tekintetben különösképpen az obszerváns ferencesek tevékenysége érdemel említést, kik a nép között járva, nap mint nap észlelték a pórlakosság elégedetlenségét s a nemesség elleni gyűlöletét.

Nem csodálható, hogy Bakócz Tamás keresztes háborúra való felhívása először a pogány elleni küzdelemre szólít, de csakhamar irtózatos parasztháborúvá változott, melynek főútvonala éppen a Maros völgye lett. Az apátfalvi csata után a bosszúálló parasztszomszédok áldozata lett maga Ravazdy Péter is, Asszonylaka ura, ki korábban éppen Pécska környékén fosztogattak. A paraszthadak elárastották a Maros völgyét, sorra hódították meg nemcsak a falvakat, hanem az erdőket is, egészen Lippáig és Temesvárig.

Nyilvánvaló, hogy a vidék parasztsága is felkelt gyűlölt urai ellen. Az adatok erre vonatkozóan szegényesek. Egy dolog azonban tudott, a parasztszomszédok megrohmozták az udvarházakat és sorra égették el a nemesi okleveleket. A felkelés leverése után II. Ulászló egy 1515 április 24-én Pozsonyban kiadott oklevélben rendelkezik, hogy a Dóczyaknak parasztszomszédok által elégetett oklevelei helyett, új adománylevélben biztosítsák Maros völgyi birtokait. A felsorolt falvak között találjuk Szőlőst, Zádorlakot, Likit, Udvarit, Szentmáriát, Tófáját, s más Arad és Zaránd megyei falvakat.³⁷ 1520 február 18-án pedig II. Lajos király rendeletére az aradi káptalan, ugyancsak az 1514-ben elégetett oklevelek pótlására, megújítja számos köznemes birtoklevelét Székelyszeg (ma Székesút), Abony, Szentmiklós és Papi helységekre vonatkozóan.³⁸

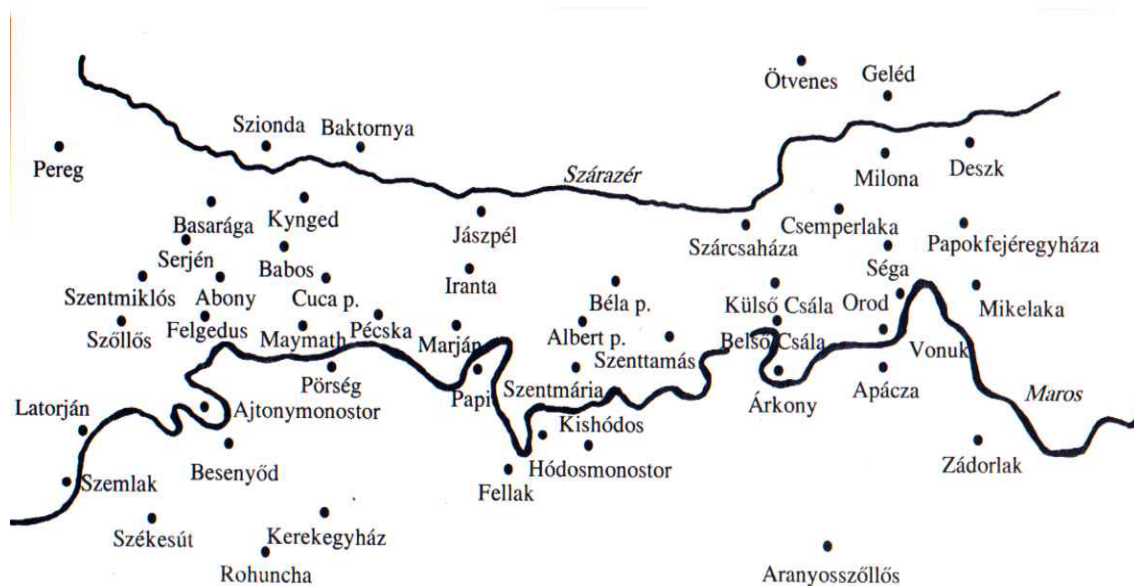
A köznemesség teljes hatalma

A Dózsa György vezette felkelés leverése után a nemesség sietett Rákosra, ahol számos törvényt hozott, melyeknek értelmében újabb terheket rótt a parasztságra, többek között törvénybe iktatta az örökös röghözkötöttséget. Mindezeket Werbőczy hármaskönyve kodifikálta. Az már más kérdés, hogy a rövidesen bekövetkező török támadás és az azt követő sűrűzavaros idők miatt a röghözkötöttséget Pécska környékén a gyakorlatban nemigen alkalmazták. Magát a törvényt is hol visszavonták, hol a megyék hatáskörébe utalták annak alkalmazását. Következésképpen kialakult a kettős jobbágyság: röghözkötöttek és szabadmenetelűek. Pécska vidékén azonban hiába keresnénk ennek arányát, módozatait, mivel pár évtized múlva bekövetkezett a török hódoltság.

³⁶ E. Glück, G. Kovách, E. Dörner, **Contribuții noi cu privire la răscoala populară din 1514**, Studii și materiale de istorie medie, II. București, 1957, 440.

³⁷ Fekete Nagy Antonius, Kenéz Victor, Solymosi Ladislaus, Erszegi Geysa, **Monumenta Rusticorum în Hungariae Rebellium**, Anno MDXIV. Budapest, 1979, 241.

³⁸ Fekete Nagy Antonius, Kenéz Victor, Solymosi Ladislaus, Erszegi Geysa, **Monumenta Rusticorum în Hungariae Rebellium**, Anno MDXIV. Budapest, 1979, 369.

Pécška és környéke településrendje a középkorban

Egy azonban mindenképpen tény: a XVI. század elején mértéktelenül megnőtt a köznemesség hatalma. A Maros két oldalán elterülő Arad vármegye hemzsegett a köznemesi családoktól. Egyike-másika több faluban is birtokolt jobbágytelkeket, másfelől egyetlen faluban több nemesnek is volt birtoka. Ezeknek helyzetét, az 1549 és 1564 között többször is elkészített portaösszeírások nyomán, ma már elég pontosan ismerjük. E portaösszeírásokat először Fábíán Gábor tette közzé 1835-ben³⁹, 1848-ban Kozma Pál a Zaránd megyeit közölte⁴⁰; majd Rácz Károly gyoroki református pap 1881-ben a Zaránd megyei református egyházmegyéről írott munkájában újólal leközzölte mindkettőt. Mindhárom közlés hemzseg az elírásoktól, gyerekes hibáktól. Ebben kívánt rendet tenni Márki Sándor⁴¹. Végezetül 1990-ben, már Maksay Ferenc korai halála után, adta közre a Magyar Tudományos Akadémia, most már az egész Magyarországot felölelően, az 1549-1564 közötti portaösszeírásokat.⁴² E portaösszeírások falvanként adják, nemesi birtokok szerint a porták számát. Ezeket a királyi dikátorok írták össze a helyszínen, rovásbotokkal. A porták (sessio vagy telek) száma szerint vetették ki a királyi adót. Igen ám, de ekkor már ritka volt az egész telkes jobbágy. A nagy robotterhek miatt (52 ígás nap egy évre egy egész telek után) a jobbágy nemigen vállalt többet mint negyed, esetleg féltelket, éppen annyit, hogy a család számára szükséges gabonát megtermelje. Gazdaságának igazi alapját a jószágtartás biztosította. Ugyanakkor erősen megnőtt már ekkor a telek nélküli zsellérség száma is. Úgy véljük tehát, ha a porták számát megszorozzuk négygyel, nagyjából megkapjuk az adózó jobbágycsaládok számát.

Ha megvizsgáljuk a Pécška környéki falvakat, nemesi birtokok szerint a következő kép tárul elénk:

Ábrahámffy István	birtoka van	Jászpélben
Aradi káptalan	„	Irántán
Bagdy András	„	Szentmiklóson
Balogh Imre	„	Szentmiklóson
Bánrévy Péter	„	Basarágán
Bebek György	„	Szentmiklóson
Besseney Lénárd	„	Hódoson

³⁹ Fábíán, i.m.

⁴⁰ Kozma Pál, **Zaránd vármegye földirati, statisztikai és történeti leírása**, Kolozsvár, 1848.

⁴¹ Rácz, i.m. Márki, **Arad és Zaránd vármegye 1558-1565-ben**.

⁴² Maksay Ferenc, **Magyarország birtokviszonyai a XVI. század közepén**, Budapest, 1990. II. 10181023.

Csanádi püspök	„	Pörségen, Sziondán és Maymathon
Cseffy Balázs	„	Kökényfalván
Csiray vagy Zsiray család	„	Sziondán
Dóczy Gábor	„	Kyngeden és Szöllősön
Edenfy Ferenc, János és László	„	Latorjánban, Rahonczán, Nagyszőlősön, Kisszőlősön és Nagyserjényben
Farkas Boldizsár	„	Latorjánban
Finta János	„	Szentmiklóson
Földváry István diák	„	Papiban
Ksztellánfy László	„	Basarágán
Káthay János	„	Szentmiklóson
Kaczer János	„	Pörségen
Mágócsy Gáspár	„	Jászpélen
Méregy Ferenc	„	Szentmiklóson
Olcsárovics Döme	„	Marjánban
Pásztóy János	„	Jászpélen
Pethő Gáspár	„	Szentmiklóson
Pongrácz Kristóf	„	Basarágán
Radák László	birtoka van	Jászpélen
Ravazdy család	„	Szöllősön
Rhédey család	„	Abonyban
Serjényi Pál	„	Kis- és Nagyserjényen, Rahonczán, Kutinán és Kisszőlősön
Szentmiklóssy család	„	Szentmiklóson
Vizessy János	„	Kökényfalván
Zay György deák özvegye	„	Szentmiklóson
Zeleméry László	„	Kyngeden
Vajda Mihály	„	Szenttamáson
Varsányi család	„	Sziondán
Viczmándy Tamás	„	Szenttamáson ⁴³

Más adatok szerint Pécska környékén még időközönként jobbágy- portákkal rendelkeztek a Vezekényi, Báthory, Czeczey, Jaksics, Marczaly, Herczegh, Lábatlan, Dobozy, Mezőgyány, Dienessy és Muthnoky családok, továbbá Corvin János és annak örököse: Brandenburgi György ögróf. Ide kell még sorolnunk az aradi és szödi vár királyi portáit, s az egyházi birtokok keretében a Csanádi Püspökséget, melynek jobbágyportái voltak Maymaton, Pécskán és Sziondán.

A porták számát falvanként már nehezebb pontosan meghatározni, mert ahány összeírás, annyiféle adat. Az 1561-es összeírás szerint a helyzet a következő:

település	porták száma	adózó jobbágy-családok száma
Abony	7	28
Basarága	10	40
Szionda	4	16
Iranta	puszta	
Jászpél	27	108
Kisserjény	4	16
Nagyserjény	3	12

⁴³ Maksay Ferenc, **Magyarország birtokviszonyai a XVI. század közepén**, Budapest, 1990. II. 10181023.

Kisszölös	4	16
Nagyszölös	16	64
Kökényfalva	puszta	
Kynged	6	24
Kutina	4	16
Latorján	2	8
Marján	16	64
Maymath	12	48
Papi	9	36
Pörség	6	24
Rahoncza	az összeíráskor nem jelentek meg	
Pécska	„	„
Hódosmonostor	„	„
Hódosbodrog	8	32
Szentmiklós	9	36
Szenttamás	10	40
Felgedusra, Babosra és Czucza pusztára nincsenek adatok. ⁴⁴		

Ma már hiába keressük ezeket a nemesi családokat, nemcsak a környéken, de még máshol is. Mi lett velük? Bizony nagy részük odaveszett Mohácsnál, a gyulai vár körüli harcokban, aki megmaradt elvérzett később, vagy megfutott, ki merre látott, mint például a Mágocsyak a Felvidékre, a Pethők, Pongráczok, kiknek sarjai később valahol a honban még előkerültek.

De odalettek az egyházi javak, királyi birtokok is. Az egyházi javak világiasodtak már a század közepén, mikor a kálvini reformáció, Szegedi Kiss István térítő munkájának következtében, erre a tájra is utat talált. A kálvinizmust felkarolta a köznemesség is, e tájon elsősorban a Jaksicsok s a Mágocsyak, majd még erőteljesebben Petrovics Péter temesvári várkapitány. 1552ben a tornyai zsinaton már megkülönböztetik az ágostai hitűeket a helvétektől.⁴⁵ A török hódoltság alatt aztán ezek is szétszóródtak, mint a római egyház hívei, megerősödött viszont a keleti egyház, a nagyszámú bevándorló szerb révén.

A török hódoltság

1526-ban Mohácsnál elvérzett a magyar nemesség színe-java. A király halálát kettős királyválasztás követte, ami megosztotta az országot. A török szabadon jött be és ment ki, hiszen a dunai végvár-rendszer teljesen összeomlott. Egyedül Temesvár és Lippa tartotta magát, de ezek is hol Ferdinándnak, hol Szapolyainak hódoltak. Buda eleste után Szapolyai özvegye, Izabella királyné és a kiskorú János Zsigmond a szultán utasítása nyomán Erdélybe húzódott, a hatalmat azonban tulajdonképpen Martinuzzi bíboros gyakorolta. A Maros vidéke felett inkább Petrovics Péter temesvári várkapitány rendelkezett, ki 1548-ban Izabella királynétól Aradban nagy adományokat kapott. Lippa és Temesvár eleste után (1552) azonban Arad megye nyugati része, beleértve Pécska környékét is, török uralom alá került. A török a temesvári vilajet keretében létrehozta az aradi szandzsákságot, ennek része lett Pécska és környéke is. A szultán azonnal elrendelte a javak összeírását. Ezeket deftereknek nevezik, s az összeírást tökéletes pontossággal a szultáni defterdárok végezték el. A török szokás szerint minden a szultáné, ebből a szpáhik s más török vezetők ideiglenesen úgynevezett tímárbirtokokat kaptak. Bármennyire is hihetetlenül hangzik, ezek a defterek nyújtják a legpontosabb adatokat az egyes települések lakosságának számáról, nevük után nemzetiségi hovatartozásukról, s az adó mennyisége és sokfélesége után a lakosság gazdasági állapotáról is.

⁴⁴ Maksay Ferenc, **Magyarország birtokviszonyai a XVI. század közepén**, Budapest, 1990. II. 10181023.

⁴⁵ Rácz, i.m.

Az első defterek már 1558-ban elkészítették, ezek azonban hiányosak, tekintetbe véve, hogy a harcok alatt a lakosság egyrésze megfutott. A béke beálltával azonban a lakosság visszatért, következésképpen az 1567-es és 1579-es defterek már sokkal pontosabbak. E tekintetben el kell oszlatnunk egy tévhitet is. A török hódoltság kezdetén a lakosság száma nem fogy, sőt inkább növekszik. A föld köti a népet, ha a vész elmúlt, visszatér, s az eke nyomán újra terem a föld. A paraszt adózik, most már új urainak. A háborúk okozta pusztulás azonban jelentős népességcserét is előidézett. Ez a folyamat már korábban megkezdődött, ugyanis a Hunyadiak alatt nagy számban húzódik erre a vidékre is a délről menekülő szerbség. Kezdetben hűséges harcosai Hunyadinak, majd a Jagellóknak is, a török uralom megszilárdulása után azonban már sokan új uraik mellé szegődnek.

De térjünk a lényegre.

Mit mutatnak a török defterek, melyek 1982 óta, miután Káldy Nagy Gyula közzétette őket, pontosan ismereteseek.

1567						1579	
Pécska							
kapuk száma		8				21	
összes adója		4002 akcse				7725 akcse	
kapuadó ötvenével		400 „				1050 „	
búzatized	220 kile	2200 „		300 kile		3300 „	
kevert tized	152 „	700 „		270 „		1620 „	
báránytized		125 „				250 „	
kenderadó		15 „				25 „	
méhkasadó		40 „				250 „	
sertésadó		152 „				300 „	
hordóadó		30 „				15 „	
menyasszonyadó		30 „				85 „	
tűzifa és szénaadó		160 „				525 „	
esetleges büntetéspénzek	50	„			340	„	
malomadó 2 illetve 4 kerék	100	„			150	„	
szénatized a falun kívül	4	szekér			40	„	
		1567				1579	
Iranta							
kapuk száma		12				31	
összes adója		2314 akcse				5450 akcse	
kapuadó ötvenével		600 „				1500 „	
búzatized	84 kile	840 „		159 kile		1749 „	
kevert tized	30 „	150 „		111 „		666 „	
báránytized		150 „				100 „	
kenderadó		30 „				15 „	
méhkasadó		44 „				280 „	
sertésadó		100 „				200 „	
hordóadó		30 „				30 „	
menyasszonyadó		30 „				30 „	
tűzifa és szénaadó		240 „				775 „	
esetleges büntetéspénzek	100	„			105	„	
Szentmiklós		1567				1579	
kapuk száma		7				15	
összes adója		2185 akcse				2320 akcse	
kapuadó ötvenével		350 „				750 „	

búzatized	100	kile	1000	„	50	kile	550	„
kevert tized	60	„	300	„	30	„	180	„
báránytized			80	„			50	„
kenderadó			10	„			150	„
méhkasadó			60	„			40	„
sértésadó			150	„			120	„
hordóadó			15	„			15	„
menyasszonyadó			30	„			30	„
tűzifa és szénaadó			140	„			375	„
esetleges büntetéspénzek	50		„			60	„	
Kisszőlős (Mali Szeleus)			1567				1579	
kapuk száma			2			10		
összes adója			394	akcse			3945	akcse
kapuadó ötvenével			100	„			500	„
búzatized	17	kile	170	„	250	kile	2530	„
kevert tized	10	„	50	„	50	„	540	„
kender és káposztaadó			5	„			53	„
méhkasadó			6	„			20	„
sértésadó			8	„			22	„
menyasszony és hordóadó	15		„			30	„	
tűzifa és szénaadó			40	„			250	„
Latorján			1567				1579	
kapuk száma			10				13	
összes adója			3562	akcse			3962	akcse
kapuadó ötvenével			500	„			650	„
búzatized	170	kile	1700	„	190	kile	2090	„
kevert tized	160	„	800	„	87	„	522	„
báránytized				„			10	„
kenderadó			10	„			13	„
méhkasadó			28	„			62	„
sértésadó			164	„			200	„
hordóadó			30	„			15	„
menyasszonyadó			30	„			30	„
tűzifa és szénaadó			200	„			325	„
esetleges büntetéspénzek	100		„			45	„	
Basarága			1567				1579	
kapuk száma			28				26	
összes adója			4610	akcse			5899	akcse
kapuadó ötvenével			1400	„			1300	„
búzatized	100	kile	1000	„	175	kile	1925	„
kevert tized	50	„	250	„	105	„	630	„
báránytized			865	„			350	„
kender és káposztaadó			25	„			100	„
méhkasadó			80	„			370	„
sértésadó			250	„			400	„
hordóadó			30	„			25	„
menyasszonyadó			30	„			45	„
tűzifa és szénaadó			560	„			650	„
esetleges büntetéspénzek	120		„			104	„	

Jászpél			1567			1579	
kapuk száma			69			70	
összes adója			10720	akcse		10720	akcse
kapuadó ötvenével			3450	„		3500	„
búzatized	265	kile	2650	„	250	kile	2750
kevert tized	300	„	1500	„	250	„	1500
báránytized			305	„		250	„
kender és káposztaadó			25	„		25	„
méhkasadó			120	„		120	„
sértésadó			1050	„		700	„
hordóadó			60	„		30	„
menyasszonyadó			30	„		30	„
tűzifa és szénaadó			1380	„		1750	„
esetleges büntetéspénzek	150		„		65	„	
Albert, Pörség és Pongrácz							
puszta Jászpél közelében			1567			1579	
összes jövedelme		1155	akcse		1150	akcse	
búzatized	33	kile	330	akcse	30	kile	330
kevert tized	25	„	125	„	20	„	120
szénatized	70	szekér	700	„	70	szekér	700
Kynged			1567			1579	
kapuk száma			20			26	
összes adója			5770	akcse		12515	akcse
kapuadó ötvenével			1000	„		1300	„
búzatized	285	kile	2850	„	650	kile	7150
kevert tized	150	„	750	„	350	„	2100
báránytized			110	„		200	„
kender és káposztaadó			10	„		10	„
méhkasadó			100	„		210	„
sértésadó			125	„		310	„
hordóadó			45	„		45	„
menyasszonyadó			60	„		40	„
tűzifa és szénaadó			400	„		650	„
esetleges büntetéspénzek	320		„		500	„	
Kisserjén (Mali Sorján)			1567			1579	
kapuk száma			15			12	
összes adója			3037	akcse		3000	akcse
kapuadó ötvenével			750	„		600	„
búzatized	121	kile	1210	„	100	kile	1100
kevert tized	63	„	315	„	50	„	300
báránytized			20	„		100	„
kender és káposztaadó			25	„		20	„
méhkasadó			82	„		50	„
sértésadó			100	„		200	„
hordóadó			15	„		15	„
menyasszonyadó			30	„		30	„
makkoltatási adó			100	„		100	„
tűzifa és szénaadó			300	„		300	„
esetleges büntetéspénzek	90		„		85	„	
malomadó				„	2 kerék	100	„

1567					1579		
Hódos							
kapuk száma			9			6	
összes adója			1521	akcse		1955	akcse
kapuadó ötvenével			450	„		300	„
búzatized			„	20	kile	220	„
kevert tized			„	30	„	180	„
báránytized			„			200	„
kender és káposztaadó			10	„		30	„
méhkasadó			10	„		70	„
sértésadó			71	„		150	„
szultáni rét	20	szekér	200	„	10	szekér	100
szultáni kert							
gyümölcstized			50	„		155	„
makkoltatási adó			500	„		300	„
tűzifa és szénaadó			180	„		150	„
esetleges büntetéspénzek	50		„		100	„	
Papi, másik nevén Poppin			1567			1579	
kapuk száma			24		13		
összes adója			2655	akcse		4875	akcse
kapuadó ötvenével			1200	„		650	„
búzatized	5	kile	50	„	200	kile	2200
kevert tized	10	„	50	„	150	„	900
báránytized			25	„			100
kender és káposztaadó	25	„			50	„	
méhkasadó			25	„		90	„
sértésadó			200	„		olvashatatlan	
hordóadó			30	„		30	„
menyasszonyadó			30	„		30	„
makkoltatási adó			490	„		400	„
tűzifa és szénaadó			480	„		325	„
esetleges büntetéspénzek	50		„		100	„	
Hódosmonostor			1567			1579	
	1	kalugyer				3	kalugyer
Totin puszta kívülről művelik			1567			1579	
összes jövedelme	500		akcse		560	akcse	
összesen							
búzatized	30	kile	300	„			
kevert tized	30	„	150	„			
szénatized	5	szekér	50	„			

1567				1579			
Szionda							
kapuk száma		6		36			
összes adója		2342 akcse		4486		akcse	
kapuadó ötvenével		300 „		1800		„	
búzatized	137 kile	1370 „	150 kile	1650	„		
kevert tized	55 „	275 „	100 „	600	„		
báránytized		„		100	„		

kender és káposztaadó			12	„			11	„
méhkasadó			50	„			50	„
sertésadó			100	„			100	„
hordóadó			15	„			15	„
menyasszonyadó			30	„			30	„
tűzifa és szénaadó			120	„			100	„
esetleges büntetéspénzek	70		„			30	„	
Nagyserjény			1567				1579	
kapuk száma			4			24		
összes adója			966	akcse			3500	akcse
kapuadó ötvenével		200	„			1200	„	
búzatized	32	kile	320	„	85	kile	935	„
kevert tized	23	„	115	„	35	„	210	„
báránytized				„			10	„
kender és káposztaadó			5	„			15	„
méhkasadó			120	„			80	„
sertésadó			45	„			50	„
hordóadó			15	„			15	„
menyasszonyadó			15	„			15	„
tűzifa és szénaadó			80	„			600	„
esetleges büntetéspénzek	51		„			20	„	
malomadó					7	kerék	350	„
Marján			1567				1579	
családok száma				34			34	
összes adója			7840	akcse			17117	akcse
kapuadó ötvenével			1700	„			1700	„
búzatized	330	kile	3300	„	850	kile	9350	„
kevert tized	210	„	1050	„	500	„	3000	„
báránytized			70	„			200	„
kender és káposztaadó			50	„			100	„
méhkasadó			150	„			250	„
sertésadó			200	„			600	„
hordóadó			150	„			105	„
menyasszonyadó			90	„			212	„
tűzifa és szénaadó			680	„			850	„
esetleges büntetéspénzek	250		„			400	„	
elbitangolt állatok ásából	150		„			350	„	
Cuca puszta, Iranta falu közelében, kívülről művelik			1567				1579	
Összes jövedelme	700		„			500	„	
búzatized	50	kile	500	„	40	kile	440	„
kevert tized	40	„	200	„	10	„	60	„
Majmat			1567				1579	
családok száma				41			16	
összes adója			9195	akcse			9380	akcse
kapuadó ötvenével			2050	„			800	„
búzatized	183	kile	1830	„	380	kile	4180	„
kevert tized	293	„	1465	„	300	„	1180	„
báránytized			1410	„			1720	„
kender és káposztaadó			100	„			50	„

méhkasadó	320	„	500	„
sértésadó	500	„	300	„
hordóadó	150	„	60	„
menyasszonyadó	150	„	95	„
tűzifa és szénaadó	820	„	400	„
esetleges büntetéspénzek	400	„	50	„
mezei kártevés bírsága			45	„

Babos puszta mellette ráják nélkül⁴⁶

Ha a Pécska környéki települések törökkori adózási adatait összegezzük, akkor a két összeírás között a következő a változás:

	1567	1579
családok száma	289	353
összadójuk	61113 akcse	96849 akcse
báránytized	3160 „	3640 „
kender és káposztaadó	357 „	667 „
méhkasadó	1235 „	2442 „
sértésadó	2995 „	3652 „
hordóadó	630 „	415 „
tűzifa és szénaadó	5780 „	8025 „

Az összeírás falvanként és családonként feljegyzí a juhok számát, mégpedig a következő adatokkal:

település	juhok száma	
	1567	1579
Pécska	126	520
Iranta	150	630
Kisszőlős		
Latorján		
Basarága	715	350
Jászpél	290	995
Kynged	160	390
Kisserjén		
Hódos		
Papi	25	
Nagyserjén		
Marján	70	160
Majmat	1210	1030
Összesen	2746	4075

A lakosság gazdálkodásában tehát a fő ág a gabonatermesztés, mely a béke beálltával érezhetően megnövekedett, azonkívül a szarvasmarha, birka és sertéstartás. Erre utal a viszonylag magas szénaadó, továbbá a báránytized s a sertésadó mellett a makkoltatás is. A méhkasadó növekedése, úgy látszik, a törökök közismert édességkedvelése miatt nőtt meg. A kender, káposzta s a mindössze egyetlen helyen szereplő gyümölcsadó jelentéktelennek tűnik. A Maros partján három helyen adóznak malom után, illetve összesen 10 kerék után.

A lakosság pontos számára csak közvetve következtethetünk, mert csak a családokat veszi alapul. Igaz, hogy a munkaképes férfilakosságnál felsorolja a férfitestvéreket, amennyiben egy háztartásban élnek. Ha egy családra átlagban 4,5 főt veszünk, mely a XVI. században a

⁴⁶ Káldy Nagy, i.m.

történeti demográfia közkedvelt szorzószáma, úgy a Pécska környéki településeken 1567ben mintegy 1300 1579ben pedig mintegy 1560 főt számíthatunk.

A családnevekből következtethetünk a lakosság nemzetiségi hovatartozására. Színmagyar lakosságot csak két településen találunk, mégpedig Basarágán és Papiban. Basarága családnevei: Becsei, Kádár, Madarász, Boros, Nagy, Verős, Hódi, Balázs, Csomorkányi, Tóth, Filep. Csujtor, Rostás, Csurgó, Ihász, Vida, Gyelidi stb. Papi családnevei: Elekes, Rózsa, Huszár, Karikás, Lovász, Varga, Vas, Tarján, Tóth, Oláh, Fodor, Kiss, Farkas stb

Pécska lakossága többségében szerb (Jovity, Vlasity, Isztrekovity, Basity, Katanity), magyarnak tűnik Boldizsár, románnak a Vlah vezetéknév. Kynged lakossága tiszta szerb (Kuzmity, Icvetkovity, Petrovity, Balovity, Misity, Jovity, Boranosity, Vitovity stb.). Úgyszintén a két Szöllős (Zsivkovity, Cservenity, Blanovity, Turovity), a két Serjén (Petrovity, Balozsovity, Nikolity, Dosovity, Petrovity stb.), bár itt a Stoian, Tripon, Stana családnevek inkább román eredetre utalnak. Iranta lakossága inkább szerb (Ravity, Lekity, Gyurkovity, Nikity, Ility, Bojikity, stb.), kisebb részben román (Tripon, Todor). Hasonló a helyzet Marjánban is, ahol a többségében szerb nevek mellett megjelennek a román hangzású Oprea, Ilias, Stoia, Tripon, Avram, Iancu, Toma, Vlah nevek. Majmatban a tipikus szerb nevek mellett feltűnik a Pop, Mladin, Petre, Bogdán, s más román hangzású név is. Sziondán szintén a többségében szerb családnevek mellett elvétve akad magyar is, mint például a Garmadi, Berze családnév. Hódos lakossága szerb, Latorjáné háromnegyed részben magyar (Tokász, Ihász, Szabó, Bárány, Bódi, Bujdosó, Balázs), negyedrészen szerb (Pavlovity, Debelovity, Gyurity). A Legnépesebb Jászpél lakosságának fele magyar, fele szerb, elvétve román. A magyar családnevek Jászpélen: Rostás, Szabó, Antal, Tóth, Bátor, Nagy, Szilas, Berecki, Révész, Vida, Sáros, Mészár, Bátai, Becskereki, Nyíri, Kanizsa, Szíjgyártó, Varga, Sályi, Sövény, stb, A szerb családnevek a tipikusan -ity végződésűek. Románnak tűnik a Craiu, Ilias, Kozsokár név.

Mindezt összegezve megállapíthatjuk, hogy a XVI. század második felében a pécskai táj népes lakossága vegyes. Vallási megosztottságra nézve a szerb és a román lakosság görögkeleti, a magyar lakosságot viszont nem tudjuk, mivel éppen erre az időre tevődik a kálvinizmus térhódítása, adataink viszont csupán nagy általánosságokban nyújtanak valamiféle útmutatást.

A defterek tanúsága szerint a török tartósan berendezkedett, különösen, miután 1566-ban elesett Gyula vára, majd Borosjenő, minek következtében a Félhold uralma alá vonta a Fehér Körös völgyét, pontosabban Zarándot, egészen Déznáig és Halmágycsúsig.

A hódoltságot rövid időre megszakította a 15 éves háború, amikor is a II. Rudolffal szövetséges Erdélyi fejedelemség s a két román vajdaság megkezdte törökellenes hadműveleteit. 1595-ben az erdélyi hadak Borbély tábornok vezetésével s szövetségben Vitéz Mihállyal betörték a Maros völgyébe, és sorra foglalták vissza a várakat, Solymost, Lippát, Zádorlakot, Csálát, majd Aradot s a Maros völgyét egészen Nagylakig. Ezzel párhuzamosan kiűzték a törököt Jenőből is. Báthory Zsigmond távozása után, 1599 és 1601 között Mihály vajda uralja e tájat. A felszabadító háború után, a harcokban szerzett érdemek elismeréseként, az éppen uralmon lévő fejedelem új adományleveleket ad egyik-másik főúrnak. Lapispataki Segnyey Jakab fia Zsigmond, mint borosjenei kapitány tünt ki, ennek Miklós fia 1597-ben Báthory Zsigmondtól kapta adományba a Maros alsó folyásának vidékét, köztük Bodrogot, Szentmiklóst, Szemlakot, Szőlöst, Papit, Marjánt, Maymatot.⁴⁷

Mihály vajda meggyilkolása után a vidék Bástának hódol, 1605-ig, mikor is a török visszaszerzi ellenőrzését e vidék felett, Lippa kivételével, melyet az Erdélyi fejedelemség ügyel-bajjal még tart, egészen 1616-ig, mikor is Bethlen Gábor nem kívánván újat húzni a portával, annak fenyegető sürgetésére visszaadja Lippát, de megtartja Jenőt.

⁴⁷ Márki, i.m. II. 213.

E kétévtizedes szörnyű herce-hurca hozta az első nagy pusztulást a Maros alsó folyásánál. Ekkor tűnnek el jórészt a Pécska környéki virágzó települések.

A török hódoltság idejéből az adatok rendkívül szegényesek. Bár a török közigazgatás a defterek tanúsága szerint úgy-ahogy működött, a XVII-ik század közepén azonban már észrevehető az általános tespedés, elszegényedés és hanyatlás jelei. Bizonytalan volt a Porta és a fejedelemség közötti határvonal is. Az elmenekült, de életbenmaradt nemesség, az újonnan jutalmazottakat is beleértve, sohasem tekintette véglegesnek a török hódoltságot. A keresztény lakosság is mindvégig ellenségesen viselkedett a törökkel szemben. Köztudomású, hogy a magyarországi és erdélyi nemesség békeidőben lejárt a hódoltság területére adóztatni, s a lakosság is elfogadta ezt a kettős adózást.⁴⁸ Ugyanakkor az erdélyi kancellária sorozatosan bocsátott ki adományleveleket - többnyire lippai és borosjenei katonáknak a Békés, Csanád, Temes, Arad és Torontál megyei birtokokra, mit sem törődve a korábbi királyi adománylevelekkel, vagy éppen a török rendszerű tímár birtokokkal. Így például a Dobóczy család kap számos falura kiterjedő adománylevelet. 1642 és 1647 között a család birtokai közt említik Majmatot, Szentmiklóst, Szőlöst, Papit, Serjént, Basarágát, Sziondát, Szemlakot, Szenttamást, Jászpélt és Tornyát.⁴⁹ Egy másik adat szerint 1628-ban Désy Gergely a regale jogok (malom, kocsmatartás, révek, vámok stb.) beszedésére kap jogot.⁵⁰ Az viszont más kérdés, hogy ezeknek az adományleveleknek mekkora volt a gyakorlati értéke.

A 15 éves háborút követő viszonylagos nyugalom mintegy félévszázadig tartott. 1658-ban II. Rákóczy György szerencsétlen lengyelországi hadjárata miatt melyet a Porta ellenére indított a török Erdélyre támadt. A harcok színtere a Fehér Körös völgye lett, de hatása szörnyűséges volt a Maros völgyére is. Évekig tatár hordák teleltek az egész vidéken, felélték vagy elpusztították, ami még a korábbi időkből megmaradt. Ekkor kezdődik a második nagy elnéptelenedés, mely aztán úgyszólván tökéletes lett az 1686-os budavári visszafoglalást követő szünet nélküli harcokban.

A török kiűzetése

A háborúval járó fosztogatás és pusztítás tulajdonképpen már 1683-ban kezdődött, mikor Kara Musztafa nagyvezér bécsi ostromának megsegítésére, a Porta parancsára Apafi Mihály személyes vezetésével az erdélyi hadak a Maros völgyén át, Szentmárton és Varsánd felé vették útjukat, hogy végül is Bécs alá érjenek.

Közben a magyarok erői is megoszlottak. A Thököly párti kurucokkal szemben Petneházy Dávid átpártolt a császáriakhoz. A két tábor közötti küzdelem lehúzódott a Maros völgyébe is. 1685 decemberében már Aradért folynak a harcok, jelentős magyar erőkre is támaszkodva, melyet Heissler tábornok vesz ostrom alá. A gyenge palánk védelmére a Maros völgyén át 1500 szpáhi érkezett. A császári erökhöz pártoltak az aradi szerbek is, és így sikerült elfoglalni nem csak Aradot, hanem a Maros völgyét is, Csanádig. A császári erők azonban nem érezték biztonságban magukat, s ezért a várost s a környéket alaposan kifosztva, visszahúzódtak Szarvasra.

Közben felszabadult Buda, Mohácsnál is csatát veszített a török, s a keresztény hadak Lippa alá vonultak, s váltakozó szerencsével folytatódott a harc. 1694-ben azonban Veterani tábornok mintegy 12000 emberrel már ellenőrzése alatt tartotta a Maros mindkét partját, egészen Tóthváradig. Lippát azonban a törököknek sikerült visszafoglalniuk, s a háborúba belefáradt Bécs 1699-ben aláírta a karlocai békét, melynek értelmében a Marostól északra fekvő területek a császári erők birtokába jutottak, míg a Marostól délre fekvő települések, a Bánát részeként; 1718-ig még a törökök uralma alatt maradtak. 1716-ban azonban Savoyai

⁴⁸ Szakály Ferenc, **Magyar adóztatás a török hódoltságban**, Budapest, 1981.

⁴⁹ Márki, i.m. II. 188.

⁵⁰ Márki, i.m. II. 155.

Jenő bevonult Temesvárra, s az 1718-ban megkötött passarowitzi béke értelmében a Bánát is Habsburg uralom alá került. Az egykori Arad megyének csak a Marostól északra eső területe lett az új megye része, beleértve Pécskát és környékét is; a déli területek Mercy katonai kormányzata alatt a Bánáthoz tartoztak, majd később az újjáalakuló Temes és Torontál megyékhez.

A Maros-menti határőrvidék

Két évszázad többé-kevésbé harcokkal teli korszaka fejeződött be. A békés újjáéledés ideje következett. A vidék településhálózata azonban siralmas képet mutatott. Iszonyatos volt a pusztulás. Az egykor virágzó szántóföldek és rétek helyén elvadult pusztta, mocsár és ingovány, bojtortján és gaz, itt-ott rombadőlt házak, egykori templomok romjai. Az 1696-ban sebtében elvégzett portaösszeírás (dica) az egész Arad vármegyében (a középkori Arad vármegye fele) mindössze 30 portát talált.⁵¹ Gondoljunk csak vissza, 1564-ben csak 11 Pécska körüli faluban 97 portát jegyeznek a dicak! Az 1715-ös és 1720-as összeírásokban Pécska és Nagylak között egyetlen falu sem szerepel. A bécsi kamara 1722-ben mérte fel a pusztta települések helyzetét. Az összeírásban a Marostól északra elterülő Arad s a Fehér Körös völgyében húzódó Zaránd megyékben, az úgynevezett aradi provizorátus keretében, a kamara 100 pusztta-falut tart számon, pontos helymeghatározással. Ezek között szerepel Pécska egykori széles határában Iranta 6 teljes sessioval (Unbewohnte Sessionen), Kuppa pusztta 5 portával, Basarága 6, Jászpél 5, Szionda 6, Szenttamás 5 egész sessioval; azonkívül a sessiok számának feltüntetése nélkül még Pécska, Csála, Orovill-szállás.⁵² Húsz évvel később a kamara összeírta az adózó családok számát is, feltüntetve a megművelt területet is. A kép még mindig siralmas. Pécska határában a következő pusztta-falvakat sorolja fel: Serjén, Abony, Latorján, Szentmiklós, Czucza, Iranta, Szionda, Basarága, Alsógödös, Felsőgödös, Majmath, Nagy- és Kispereg s ekkor jelenik meg egy eddig nem ismert azonosítatlan pusztta-falu Kislakoda. Szöllös és Totina Szemlak pusztájaként szerepel.⁵³

Pécska és Szemlak azonban már lakott, mert tíz év múlva egy újabb dica szerint 159 jobbágy- és 16 zsellércsalád lakja.⁵⁴ Végeredményben ez az első pontosabb adat a törökök utáni Pécskáról. Ekkor még csak egy Pécska szerepel s lakossága többségében román. A község már ekkor a mezővárosi fejlődés útját járta.

A török kiűzése után közvetlenül a Maros völgye, beleértve Pécskát is, nem került a megyei közigazgatás alá, hanem tekintve a karlócai béke pontjait, mely szerint a Maros a határ, Bécs megszervezte a Tisza-Marosi határőrséget, melynek egyik központja Pécska lett.

A szerbek megnyerésére I. Lipót már 1688-ban kísérletet tett, s felhívása kedvező visszhangra talált, mindenekelőtt a szerb klérus körében. Csernovics Arzén metropolita már 1690-ben nagy számban irányítja a szerb határőröket Arad felé, akik számára 1691-ben Diakovics Izsaia aradi püspök privilégiumot is kieszközöl. Letelepítésükre Stahremberg tábornok 1699 augusztus 29-én készíti el tervét, s 1701 júniusában újabb nagyobb egységek érkeznek Csanádra, Nagylakra, Fennlakra, Aradra és Radnára. Az 1702 májusában Aradon folytatott tanácskozásuk alapján fizetségüket is meghatározzák, s végül is egységeiket a következő pontokon helyezték el:

a határőrök száma

Helység	kapitány	tiszt	lovas	gyalogos	összesen
Szelistye	-	8	25	75	103
Tóthvárad	1	8	25	75	109

⁵¹ Márki, i.m. II. 138.

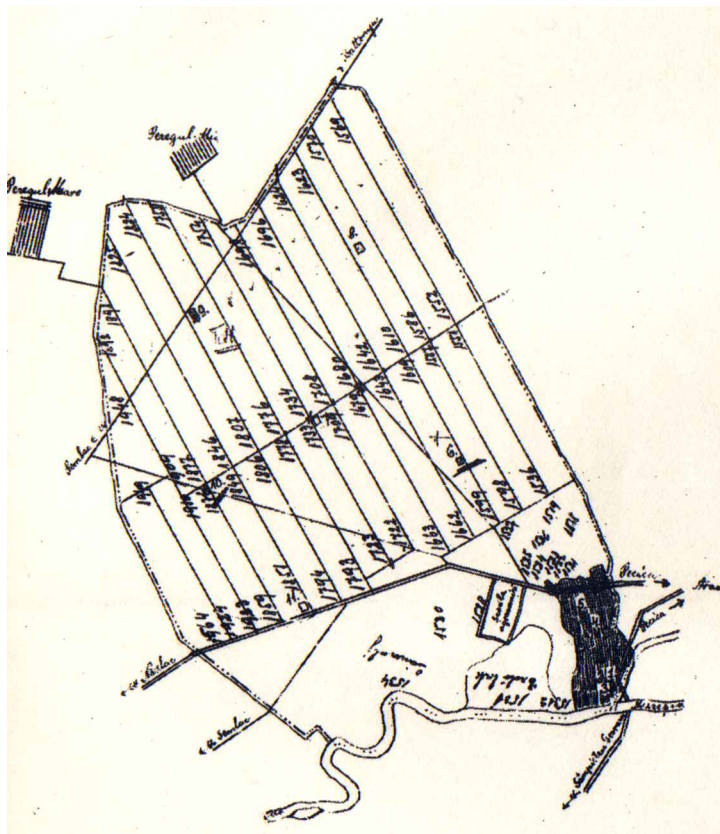
⁵² Hofkammer Archiv, Wien, 1722, fasc.1.

⁵³ Ibidem. Conscriptio Bonorum Mutinae Fiscalium in Comitatus Zarandiensi, Aradiensi et Csanadiniansi existentibus habitorum, Camer. Hung. Nr.187.

⁵⁴ Dr. Gheorghe Ciuhandu, **Români pe Câmpia Aradului de acum două veacuri**, Arad, 1940.

Solymos	1	9	20	100	130
Paulis	-	7	25	60	92
Mondorlak	1	-	-	32	33
Glogovác	1	-	-	32	33
Arad	1	22	150	200	373
Pécska	1	14	100	100	215
Szemlak	-	1	50	75	126
Borosjenő	-	7	25	50	82
Nagyhalmagy	-	4	-	25	29
Összesen	6	80	420	824	1325 ⁵⁵

Bécs csakhamar nagy hasznukat is vette, mikor Rákóczi Ferenc vezére, Károlyi Sándor 1707-ben elhatározta Arad megtámadását. Mikor 1707 júliusában Károlyi a dombegyházi puszta felől Pécska alá ért, a pécskai sáncokban 100 lovas és 100 gyalogos szerb határőr állt készenlétben, szoros összeköttetésben a szemlaki sáncok szerb határőreivel. Az aradi szerb határőrök is egy emberként szolgálták a császárt, s Károlyi kérésére utáni sikerei után Arad elhagyására kényszerült.⁵⁶

Magyarpécska határa tanyaszámokkal

A passarovitzi béke után, midőn a Bánság is osztrák uralom alá jutott, a Maros-menti határőrség fölöslegessé vált. A lassan újjáéledő megyei nemesség is sürgette az udvart a határőrség felszámolása végett. Bécs a határőrség végleges letelepítését szorgalmazta, oly módon, hogy jobbágytelkeket mér ki számukra. Ez a privilegizált határőrség jobbágysorba juttatását eredményezte volna. Ráadásul Bécs ezt egybekötötte a vallási unio kérdésével is, ami nyílt ellenállásra talált a szerb határőrök soraiban.

⁵⁵ Márki, i.m. II. 265275, Iványi István, **A tiszai határőrvidék**, Hazánk, 1884, I. 267285.

⁵⁶ Márki, II. 286291.

A vallásúnió kérdését a szerbek körében Bécs 1731-ben vélte időszerűnek, mikor a megüresedett karlovici metropolitai széket Joanovics Vincze töltötte be. Joanovics Belgrádban tanácskozássra hívta össze a marosi és tiszai határőrvidék szerb tisztjeit. Megjelentek Pécskáról Szegedinác Péro, Aradról Tekelija Ranko és Sevecs György, Nagylakról Strba János. Midőn azonban Joanovics az unióra terelte a figyelmet, Péro Szegedinác nyíltan a szemére vetette az árulást, és erélyesen tiltakozott a terv ellen. Melléje álltak a többi tisztek is, akik kijelentették, hogy ilyen feltétel mellett nem hajlandók részt venni az új rendes ezredek megalapításában, mely együtt járna eddigi polgári és katonai szervezetük biztosíték nélküli feladásával.

A metropolita látva a nagy felzúdulást, török földre szökik. Bécs után Antonovics Izsaiás aradi püspököt szerette volna megnyerni tervének, hogy valamilyen módon lecsillapítsa a szerbeket, de a szerb határőrök ellenállása egyre veszesebb lett.

Péro Szegedinác Belgrádból hazatért Pécskára, s egyre inkább szembefordult Béccsel. Gyanakszik, hogy Bécs a szerb egységeket a Rajna mellé akarja rendelni. De nő az elégedetlenség az adók miatt is. 1734-ben Péro kapcsolatba kerül a békési kurucokkal. Ősszel Sebestyén János és Szilassy István Békésszentandrásról egyre gyakrabban látogatják Pécskán Péro, s megegyeznek, hogy a békési kurucok katonai szervezését és vezetését személyesen Pérorra bízzák. 1735 márciusában Szilassy és Sebestyén ismét felkeresték Pécskán Péro, ki közben íródeákjává fogadja Matulay Pált, ki valaha Rákóczi kurucái közé tartozott, majd később Hódmezővásárhelyt marhakupec lett.

A szentandrásiak egyre gyakrabban látogatnak Pécskára, s miután a nagylaki kapitányt, Strbat is beavatták a felkelés előkészítésébe, konkrét teendőkhöz láttak. Csabán a lakosság előtt felolvasták Péro magyar nyelvű kiáltványát, melyben a határőr kapitány mint Rákóczi generálisa tudatja, hogy a ráczok és magyarok egyesülten fölkeltek, meghagyván, hogy mindnyájan fegyvert ragadjanak.

Péro május elején Aradról visszatért Pécskára, hol íródeákja, Matulay tudatja, hogy Békésben a felkelők már Gyula ostromára készülődnek. Battonya környékén is mintegy 80 kuruc gyűlt össze, kik fel is esküdtek Péro hűségére. Pécskán Péro személyesen rendezte csapatait, s parancsra várt Aradról Tököly Rankótól. Ezért hamarosan Aradra távozott, ahol azonban a várparancsnok elfogatta és vasra verette. Bár Sevecs György főkapitány, Strba János nagylaki, valamint a szemlaki és sajtényi kapitányok s maga Antonovics aradi püspök is kezeskedni akartak érte, Tököly Ranko ellene fordult, s Péro őrizetben maradt. A várparancsnok tábornok a szegedi parancsnokságtól hadbíró kiküldését kérte, hogy Péro-t vallatásra foghassa.

Az események ilyen alakulása folytán a Pécskán előkészített felkelés eleve elbukott. A békésiek fegyverbe szólították ugyan a felkelőket (mintegy 1300 embert), de Erdőhegy mellett csatát vesztek.

A határőrök lázadását természetesen súlyos megtorlás követte. Péro-t s békési társait kínvallatásnak vetették alá Budán, ezt követte az ítélet s a kivégzés. Péro testrészait pécskai háza körül aggatták ki, megrettentés céljából.⁵⁷

A Péro féle lázadás leverése után Bécs elhatározta a határőrség végleges feloszlását és a vármegyei intézmény helyreállítását. Ezt követően a szerb határőrség nagyrésze kivándorolt. Erre végérvényesen 1752-ben került sor, mikor is Erzsébet cárnő ügynökei megegyeztek a szerb határőrök vezetőivel, s kivándoroltak Ukrajnába, a Dnyepper mellé, ahol új telepeiknek a régi hazai neveket adták. Eképp szerepelnek Büschings 1762-es térképén is, többek között Pécska, Nagylak, Szemlak, Szenttamás. Eképp tűnt el a szerbség Pécskáról, Szemlakról s a többi környékbeli településről.⁵⁸

⁵⁷ Márki, II. 309322.

⁵⁸ Márki, II. 371.

A kamarai igazgatás alatt

A marosmenti határőrség felszámolása után a megyei közigazgatás teljes visszaállítása elől elhárult mindenféle akadály. Mivel azonban a középkori Arad megyéből csak a Marostól északra eső két járás, az aradi és tóthvárad maradt meg, a maradék Arad megyét összevonták Zaránd megyével, melyben egyelőre négy járást létesítettek: az aradit, a világosit, a zarándit és a borosjeneit. Pécska s az egész Marosvölgy természetesen az aradi járáshoz tartozott. A vármegyei nemesség azonban igen lassan verbuválódott össze. A régi középkori nemesség kipusztult, vagy szétszéledt a négy égtáj minden irányába. A török kiűzése után Bécs csak azokat a nemesi birtokokat ismerte el, melyeket oklevelekkel tudtak igazolni. De hol voltak már a régi iratok! Az egész új megyében egyedül a nagyhalmágyi Bethlenek uradalma maradt meg.

Az iszonyatos pusztulás után azonban viszonylag gyorsan újranépesült az alföld. A tulajdonjog voltaképpen a kamaráé lett, de kisebb adományozások révén egyes falvak magánkezekbe kerültek. A vármegye 90 százaléka azonban nem. A kamara kisebb nemesi adományozásoktól eltekintett, s 1726 november 27-én az egész megyét Rinaldo modenai hercegnek adományozta, melyről 1732 december 11-én oklevelet adott ki, az összes falvak és puszták felsorolásával. A Maros alföldje azonban ekkor még csak gyéren lakott. A felsorolt 122 falu és 82 pusztá közül az oklevél csak Sofronyát és Szemttamást említi.

A modenai herceg azonban Mária Terézia trónralépése után az osztrák örökösödési háborúban hűtlen lett, elvesztette a birtokokat, s ez a hatalmas uradalom a kamara igazgatása alá került, neve szerint továbbra is mint mutinai uradalom, melynek egyik legszervezettebb tisztartósága éppen Pécskára került.

Mint már láttuk, a XVIII. század elején Pécskán szerb határőrség telepedett meg, mellettük nagyszámú román lakosság élt, valamennyien jobbágyként. A szerb határőrség kivándorlása után, 1753-ban a kamara magyar telepéseket hozott.⁵⁹ Ettől kezdve beszélünk két Pécskáról: Ópécskáról (másnéven Rác vagy Román Pécska) és Magyarpécskáról. Ez utóbbinak határához tartozott az egykori Szentmiklós, Alsó és Felsőgödös, Abony, Babos, Latorján és Czucza pusztá; Ópécskához Szemttamás.

Ó- vagy Románpécska társadalmi és gazdasági helyzetéről elég pontos képet nyújt az 1752-es dikális összeírás.

Az 1752-es adóösszeírás, az úgynevezett dica elég pontos képet ad a pécskai parasztság vagyoni helyzetéről. Eszerint Pécska lakossága 159 család, melyből 133 régi román telepés, továbbá 22 új magyar és 4 új német telepés. A román családnevek közül a leggyakoribbak: Ardelean, Iovan, Martin, Berar, Gavrișan, Dehelean, Toda, Șiculan, Ponta, Rus, Muntean stb. A magyar családok: Szappanos, Szűcs, Dorogi, Kovács, Kiss, Juhász, Német, Kádár, Makkai, Varga, Bartha, Zsakó, Eleki, Maksai, Horváth, Szabó. A négy német család: Fischer, Pinter, Flkel, Vantzek.

A 159 család megművelt 323 köből búza-, 153 köből árpa-, 36 köből zab-, 27 1/8 köből tengeri- és 2 köből köles vetésterületet. Az állatállomány 180 jármos ökör, 271 fejős tehén, 257 ló, 823 birka, 181 sertés és 165 méhkás. Összeírtak 32 iparost, 2 pálinkafőző üstöt, 2 kocsmát, melyeknek évi adója 80 forint.

A parasztság vagyoni megoszlása elég változatos. A régi román telepések közül egy gazda 14 köblös, 5 gazda 8-10 köblös, 7 gazda 5-7 köblös földön gazdálkodik. A többi általában 1-3 köblös földdel rendelkezik. Az újtelepések többnyire 2 köblös földdel rendelkeztek.

Az állatállomány tekintetében 4 hatókrös, 14 négyókrös gazda, a többi általában kétókrös fogattal rendelkezik.⁶⁰

⁵⁹ Somogyi Gyula, *Arad szabad királyi város és Arad vármegye községeinek leírása*, Arad, 1913., 59.

⁶⁰ Kovách Géza, *Ahol Dózsa és Horea hadai jártak*, Bukarest, 1976, 2023, Ciuhandu, i.m.

A kamarai igazgatás alatt a jobbágyság előnyösebb körülmények között élt, mint a magánuradalmon. Mindenekelőtt a kamara nem gátolta a szabad irtást és parlagfeltörést. Következésképpen a széles pécskai határban a jobbágyság élt is ezzel a lehetőséggel. Végeredményben már ekkor kezdődik a pécskai határra később oly jellemző tanyarendszer kialakulása. A feltört irtásföldeket később a kamara minden nehézség nélkül betudta az úrbéri földek állományába, s nem követelt egyebet a szokásos úrbéri terheknél. A legelők felméretlenek voltak, s azokat szabadon használta jobbágy, zsellér s az uradalom, a legelőhasználat szokásos falutörvényei szerint. Egyébként maga a kamarai tiszttartóság ezidőtájt mit sem törődött korszerű majorságok megszervezésével: jövedelmét a dézsma s a bérletek szolgáltatták. Ez utóbbi főleg a regálé jogok (kocsma és malomtartás, makkoltatás) és a pusztabérletek terén volt számottevő. Ezzel a lehetőséggel, mint ahogy a későbbiekben látni fogjuk, mindkét pécskai faluközösség gátlástalanul élt is. Ezek a lehetőségek életképes parasztgazdaságok kialakulását tették lehetővé. A lakosság gyorsan gyarapodott; nemcsak a belső népességszaporulat, hanem idegenek, főleg zsellérek betelepődése révén, melyet maga a kamara is szorgalmazott. Az újonnan jöttek főleg a zsellér és szolga népesség gyarapodását segítették elő. A parasztgazdaságok izmosodását szolgálta az úrbéri terhek pénzbeni megváltása is. Különösen a robot megváltásának volt jelentősége, mert így felszabadult a paraszti munkaerő a maga gazdasága számára. Következésképpen a jobbágyság bekapcsolódott a fokozatosan fejlődő árucserébe, szorgalmasan látogatta a vásárokat, értékesítette termékeit, különösen az állatvásárokon.

Ezt a paraszt-polgári átalakulást jelentős mértékben elősegítette az úrbérrendezés. Köztudomású, hogy az úrbérrendezést Magyarországon 1767-ben Mária Terézia rendelte el. Erdélyben erre sohasem került sor. Az úrbér-törvény egységesítette a jobbágyhasználatban lévő telek nagyságát, valamint az utána járó terheket.

Az összeírások előtt mindenhová leküldték a kilenc pontos kérdőíveket, hogy falvanként felmérjék a valós helyzetet. Az udvar a következő kérdésekre kért felvilágosítást:

- 1. Van-e a helységnek urbárium, mióta és miféle?*
- 2. Ha nincs urbárium, milyen szerződés, vagy szokás alapján adóznak a jobbágyok?*
- 3. Ahol nincs urbárium, miből áll a jobbágyok és zsellérek szolgálata, és mikor vezették be azokat?*
- 4. Milyen jövedelmforrása van a helységnek?*
- 5. Hány hold föld és kaszáló tartozik egy jobbágytelekhez? Hány pozsonyi mérő gabonát vetnek egy hold földbe, s a kaszálón termett sarjút szokták-e kaszálni?*
- 6. Hány robotnapot teljesítenek a jobbágyok? Az út idejét beszámítják-e a robotba?*
- 7. Miből adnak kilencedet és mióta?*
- 8. Hány elhagyott jobbágytelek van és mióta?*
- 9. Röghöz kötött-e a jobbágyság, vagy szabadon költözködik-e?*

E kilenc-pontos kérdőívekre adott válaszok mindkét Pécskáról fennmaradtak a budapesti Országos Levéltárban. Ezekből kiderül, hogy se Románpécskán, se Magyarpécskán nem volt urbárium, hanem a határőrség megszüntetése után, 1751-ben a kamarával kötött szerződés szerint adóztak, mégpedig egy egész telek után évi 6 forinttal, a féltelkes jobbágy pedig három forinttal. A jobbágyok bevallása szerint egy egész telekhez kétszer tíz pozsonyi mérő őszi és 16 pozsonyi mérő tavaszi vetésterület, továbbá 6 szekér szénatermő rét tartozik, a háromnyomásos gazdálkodás feltételei között.

Egy pozsonyi mérő 62 liter, melyhez mérten egy kishold (1100 négyszögöl, ami 39,6 ár) vetőmagja az általános szokás szerint két pozsonyi mérő, azaz 124 liter gabona. Következésképpen a 36 pozsonyi mérőnyi egész telek 18 kisholdnak felel meg. A kaszálók területének meghatározásánál általában vagy a termést vagy a ráfordított kaszás-napszámot vették alapul. Alföldi viszonyok között egy kocsi termő széna, vagy egy ember vágó rét

megközelítőleg egy kisholdnak felel meg. Ez tehát egy egész teleknél 6 kishold, mindent egybeszámítva egy egész telek Pécskán 24 kisholdat (9,5 hektár) tett ki.

A jobbágyság haszonvételei közé tartozott a félévi szabad borárulás, a szabad épület-és tűzifa használat, továbbá egyezményes bérlet a kamarával Alsó- és Felsőgödös, Iranta, Czucza, Szentmiklós, Abony, Babos, Latorján és Kispereg pusztákra.

Az 1751-es szerződés szerint a pécskai jobbágyság nyolcaddézsmaával tartozott búzából, árpából, zabból, kölesből és kukoricából, továbbá bárányból. A kender és a kerti vetemények viszont mentesek voltak a dézsmaadás kötelezettségétől. A robotnapok száma évi 12 igás nap, de bevallásuk szerint erről nem tartanak számot s a kamara szükségéhez mérten robotolnak. Az utat a robotba nem számítják be.

Valamennyi jobbágyság és zsellér szabadmenetelű. Pusztá telkek nincsenek.

A kilenc-pontos kérdőívek begyűjtése után az összeíró bizottság hozzászólott a jobbágyszámok számbavételéhez, s elkészítették mindkét Pécska urbáriumát. A földeket az I. osztályba, tehát a legjobb minőségű földek közé sorolták. Egy egész jobbágyszám járandósága 2 pozsonyi mérő belsőség, 26 kishold (1100 négyszögöles) szántóföld és 10 ember vágó (körülbelül 1100 négyszögöl) kaszáló volt. A közlegelőt nem mérték fel, az összeíró bizottság megelégedett annyival, hogy jegyzőkönyvben rögzítse, miszerint a közlegelő elégséges a jobbágyság állatállománya részére. De mint már mondtuk, a széles pécskai határban ennek nem volt semmiféle akadálya. A háromféle telekjárandóság (belsőség, szántó, kaszáló) között nem létezett semmiféle határ, együttesen kellett kiadniuk a 37 kisholdat.

Magát az összeírást 1771-ben végezték el. Az úrbéri tabellát több példányban (rendszerint 5) készítették el, azokat hitelesítették, a község bírásaival és esküdteivel aláíratták, s egy példányt a községnek is átadtak. Egy másik példány ment a megyéhez, egy a központi összeíró bizottsághoz, egy pedig a királyi kamarához. Szerencsénkre ebből fenn is maradt itt-ott valami. Tanulmányozásuk során igen hasznos és tanulságos következtetéseket vonhatunk le, mindenekelőtt a két Pécska társadalmi és gazdasági helyzetére vonatkozóan.

Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy az összeírás csak az úrbéri terhek alá eső családokat, tehát a jobbagyokat és zselléreket érintette. Nem vették fel az összeírásba a kézműveseket, kereskedőket, papokat és tanítókat, s természetesen a nemeseket, amennyiben nem úrbéri telken gazdálkodnak. Pécska azonban kamarai uradalom lévén, nemesi földjei nem voltak, s az a néhány kurtanemes, mely itt lakott, többnyire nem rendelkezett birtokkal. A XIX. század elején például Magyarpécskán 14, Románpécskán 28 nemesi családról tudunk.⁶¹ Elégedjünk meg tehát az úrbéres lakosság adatainak ismertetésével. Az 1771-es úrbérrendezés szerint a két Pécska paraszt lakossága a következő helyzetet tárja elénk:

	Román Pécska	Magyar Pécska	
jobbágyszámok száma	194	145	
házas zsellér családok száma	42	20	
háztalan zsellér családok száma			
úrbéres jobbágyszámok száma	39 6/8	40 6/8	
belsőség	109 2/4	109 1/4	pozsonyi mérő
szántóföld	1193 3/4	1452	kishold
kaszáló	707	549	ember vágó
szőlő	217	45	kapa

Mint ahogy a kilencpontos kérdésekre adott válaszokból kiderült, az úrbéres telkek mellett mindkét Pécska lakói jelentős földterületeket béreltek a kamarától, mégpedig: Magyarpécska 10 jobbágyszámja 4 3/8 egész telket Alsó-és Felsőgödös pusztákon, 164 gazda és 7 zsellér

⁶¹ Kovách Géza, *Ahol Dózsa és Horea hadai jártak*, Bukarest, 1976, 153, Ciuhandu, i.m.

Iranta, Czucza, Szentmiklós, Abony, Babos, Basarága és Szionda pusztákon 3033 pozsonyi mérő szántót, 568 ember vágó kaszálót és 15 kishold legelőt, melynek évi taksája 3954 forint 40 krajcár. Ezek mellett ugyancsak 145 jobbágygazda bérelt 101 3/4 pozsonyi mérő belső telket 2904 pozsonyi mérő vetést és 20 ember vágó rétet. Románpécskáról 216 gazda a kamarával kötött szerződés alapján Alsó-és Felsőgödös, Abony és Látrány pusztákon 41 1/2 külső telken gazdálkodott összesen 41 1/2 pozsonyi mérő belsőségen, 2982 pozsonyi mérő szántóföldön és 71 ember vágó réten. Ennek évi taksája 789 forint 20 krajcár. Hasonlóképpen 195 gazda szerződéses földet használt Czuczán, Szentmiklós, Alsó-és Felsőgödös, Látrány, Babos és Abony pusztákon, összesen 99 pozsonyi mérő belső telken 2278 pozsonyi mérő vetésen 682 ember vágó réten, továbbá 64 zsellér 10 2/4 pozsonyi mérő belsőségen, 93 pozsonyi mérő vetésen és 28 ember vágó réten.

Az úrbéres telkek utáni terheket a következőkben állapították meg: egy forint füstpénz minden ház után, 52 nap ígás, illetve 104 nap gyalogrobot egy évre egy egész telek után, 18 nap gyalogrobot a házas, 12 nap gyalogrobot a házatlan zselléreknek. A kisdézsma egy egész jobbágytelek után 1 öl fa, 1 icce vaj, 2 csirke, 2 kappan, 12 tojás, továbbá telkenként évi egy hosszú fuvar, 30 telek után egy borjú, illetve annak megváltása. A két Pécska esetében ezek a terhek összességükben a következők:

	Románpécska	Magyarpécska	
füstpénz	136	165	forint
ígás robot	2487 25/38	2732 16/38	nap
vagy gyalog robot	5733 6/19	5824 16/19	„
fa	47 29/152	50 128/152	öl
vaj	47 29/152	50 128/152	icce
csirke	95 53/76	101 52/65	darab
kappan	95 53/86	101 52/76	darab
tojás	522 27/38	631 30/38	darab

A kilenced és tized (együttvéve ötöd) mindenféle terményből, beleértve a lent és a kender is. A kerti vetemények és a másodvetés azonban nem volt dézsmálható.

Mindkét község esetében az urbárium egy-egy dézsmamentes telket biztosított a papnak és a kántornak, valamint két egész dézsmamentes telket a jegyzőnek. A község dézsmamentes kaszálója a szaporító állatok számára 20 ember vágó rét volt.

A szabad borárlást hat hónapra biztosította az urbárium, pontosabban Szent Mihálytól Szent György napig (szeptember 28 április 24).

A katonai kontribúció Románpécska esetében 1061 forint 15 krajcár, Magyarpécska esetében 885 forint volt egy esztendőre.⁶³

Ez volt tehát az úrbéri összeírások alkalmával a pillanatnyi helyzet.

Mint láttuk, a kamara nem gátolta a szabad irtást és parlagfeltörést, s ezzel a lehetőséggel mindkét faluközösség bőven élt. Az úrbérrendezés után a kamara a szerződéses földeket is betudta az úrbéres telkek állományába. Ezzel magyarázható, hogy alig két évtizeddel később, pontosabban 1794-ben, mikor újabb úrbéri összeírást végeztek, Magyarpécskán 191 jobbágycsaládot írtak össze, kiknek használatában már 212 2/4 jobbágytelek volt. Időközben a házas zsellérek száma 223-ra nőtt.

Az úrbéres földek kiterjedése ekkor:

345 2/4	pozsonyi mérő belsőség
5525	kishold szántóföld
2550	ember vágó rét
625	kapa szőlő

az úrbéri terhek ugyanakkor:

⁶³ Országos Levéltár, Acta Generalia, 3688/1786, Úrbéri tabellák, mikro, 4119.

447	forint füstpénz
11050	nap igásrobot
22100	nap gyalogrobot
212 2/4	öl fa
212 2/4	icce vaj
425	csirke
425	kappan
2550	tojás

A jobbágycsaládok birtokviszonyai a következők:

1/4 telkes	gazda	29	család
1/2 telkes	„	67	„
3/4 telkes	„	6	„
egész telkes	„	41	„
másfél telkes	„	21	„
kéttelkes	„	17	„
két és fél telkes	„	3	„
három telkes	„	6	„
három és fél telkes	„	1	„
De módosak Románpécska jobbágjai is, ahol a telekmegoszlás a következő:			
1/4 telkes	gazda	138	család
1/2 telkes	„	123	„
3/4 telkes	„	4	„
egész telkes	„	57	„
másfél telkes	„	61	„
kéttelkes	„	28	„
két és fél telkes	„	3	„
három telkes	„	3	„

Az egész telekkel rendelkező jobbágy tehát legalább 37 kisholdon, a kéttelkes 74, a háromtelkes 111 kisholdon gazdálkodott. Ehhez járulnak még a nagykiterjedésű közlegelő, a kamarától bérelt kontraktuális puszták, a bérelt erdei makkoltatás stb. Csak egyetlen példát említsünk erre vonatkozólag. A két Pécska és Nagylak közösen bérlik a kamarától évi 506 forint 40 krajcárért községenként Pitvaros pusztát. Amikor a kamara nem akarja meghosszabítani a bérleti szerződést, egyenesen a királyi helytartó tanácsához folyamodnak.⁶⁵

A robot-és dézsmaváltás tekintetében is lehetett egyezkedni a kamarával. Románpécska például 1787-ben kötött szerződésében 51 krajcárjával váltja meg telkenként a kisdézsmát, Magyarpécska egy összegben, évi 472 forintban fizeti a füstpénzt, függetlenül attól, hogy a házak száma időközben mennyit változik, míg 1500 kötelező igás roboton felül a többi hét krajcárjával megváltja. De idézzünk magából a szerződésből! „Ezen Contractus jövő szeptember Holnapnak első napján veszi eredetét, mely mind addig fog tartani, méglen az Urbárium szolgálat el nem fog töröltetni, úgy mindazonáltal, hogy minden esztendőben meg fog újítani, hogy az aerescentiam vagy defectus szerént az fizetést ki lehessen szabni, úgy nem különben a tekintetes Uraság az körülállásokba való nézve szükséges napszámokat magának megkapni tudhasson.”⁶⁷

Igy is, adatai hű képet nyújtanak mindkét Pécska lakosságának gazdasági helyzetéről. De lássuk, milyen adatokat szolgáltatnak:

	Románpécska	Magyarpécska
--	-------------	--------------

⁶⁵ Állami Levéltár, Aradi fiók, Urbarialia, Pecica

⁶⁶ Országos Levéltár, Oeconomica, 1801.

⁶⁷ Országos Levéltár, Oeconomica, 1801.

18 és 60 év közötti férfi lakosság	1848	1863	
jobbágycsaládok száma	643	322	
házas zsellércsaládok száma	142	457	
szolgák száma	8	72	
kézművesek száma	34	47	
kereskedők		3	
adófizető családok összesen	809	872	
adó alá eső szántóföld	8498 6/8	5336 4/8	kishold
adó alá eső kaszáló	392	2463	kishold
szőlő	37 1/4	121 1/4	pozsonyi mérő
kisholdra átszámítva	18 5/8	60 5/8	
állatállomány	Románpécska	Magyarpécska	
jármos ökör	324	164	
tehén	305	529	
növendékmarha	63	15	
igás ló	917	938	
birka (bárányok nélkül)	1191	880	
tenyész sertés	531	896	72

Az 1828-as összeírásban külön szerepel Basarága, Szenttamás és Szionda, mint kamarai pusztá, néhány zsellér és szolga családdal. Szenttamáson összeírtak 23 ház zsellért, kik nem rendelkeztek semmiféle földdel, viszont tulajdonukban volt 36 tehén és 62 ló. Sziondán és Basarágán csak szolganép lakott, mégpedig Sziondán 2, Basarágán 4 család. Sziondán szerepel még 2 állatkereskedő.

Ha összehasonlítjuk a félévszázaddal korábbi úrbérrendezés adataival, a népességnövekedés a következő:

	Románpécska		Magyarpécska	
jobbágycsaládok	1771	1828	1771	1828
(csak úrbéres)	194	643	145	32
házas zsellérek	42	142	20	457
házatlan zsellérek		11		25
szolga	?	8	?	72
kézműves	?	34	?	47
kereskedő				5
honoratior (szabad foglalkozású)		3		
Összesen	236	841	165	928

Ehhez még hozzáadandók a már említett szenttamási, basarági és sziondai puszták zsellérei és szolgái.

Mindent összegezve, a két összeírás között megnégyszereződött a családok száma. Nyilván ez csak részben a belső szaporulat eredménye. A zsellérség és a szolganépség számának nagymérvű növekedése beköltözésre utal.

Az összeírás részletesen adja a családok neveit is. Románpécskán a leggyakoribb családnevek a Popovici, Trif, Vințan, Cimpoeș, Ardelean, Țigu, Ponta, Pop, Stan, Chevereșan, Laza, Gornic, Stoicovici, Apătean, Bogdan, Țepetean, Cioban, Crucean, Iovici, Rus, Hălmăgean, Igna, Șiclovan, Cinteana, Cizmaș, Igrășan, Vertaci, Chepețean, Șchiopu, Bella, Șirian, Caracioni, Petruț, Gherdan, Rotar, Dragoș, Hedeșan, Oacheș, Andea, Munerant,

⁷² Országos Levéltár, 1828-as összeírás. Kovách, *Conscriptia satelor arădene din 1828*. Ziridava, XXVI. Arad, 1987, 111120.

Țițirigan, Pădurean, Tașca, Puta, Boar, Petrovici, Cenedean, Tămășdan, Aconi, Frățilă, Moldovan, Teretean, Henț stb.

Magyarpécskán a leggyakoribb családnevek a Tóth, Bartók, Baranyi, Nagy, Molnár, Kabát, Kovács, Kocsik, Lengyel, Hajas, Harsányi, Szomoru, Koncsek, Katona, Haluska, Kővágó, Czeglédi, Káli, Czank, Kelemen, Lelik, Kőműves, Lacsány, Mátyás, Dorogi, Mester, Széles, Libus, Beke, Kátay, Páll, Balázs, Vataj, Tótok, Szabó, Szekeres, Bedő, Rabb, Túri, Kóródi, Kuruntzi, Kusztos, Csordás, Janik, Meggyes, Gál, Recski, Csepella, Köteles, Horváth stb.

A megművelt földek összehasonlítása célszerűtlen, mivel a két összeírásnál más és más mértékegységet használtak, továbbá zavaros és áttekinthetetlen az úrbéri, a szerződéses és allodiális telkek megoszlása, s esetenkénti laj-stromba vétele. Sokatmondó azonban az állatállomány. A lovak nagy száma arra utal, hogy a szántás és szállítás alapállata. A fejlett istállózó szarvasmarhatartás biztosította a rendszeres trágyázás feltételeit, másfelől fontos tétele volt a parasztság jövedelemforrásainak, akárcsak a sertéstartás, melynél még mindig kihasználták a makkoltatás lehetőségeit, de a nagyméretű kukoricatermesztés már a korszerű, belterjes sertéshizlalásra utal.

Szálloda Pécska városához

Épült 1823-ban

Ma iskola

A mezővárosi fejlődés útján

A határművelés a XIX. század elejéig a háromfordulós nyomáskényszerre alapozott, következésképpen a földek egyharmada ugar maradt, melyre viszont ráhajtották a birkát. Az irtásföldek és a szerződéses kamarai allodiális földek esetében azonban a nyomáskényszer már nem volt alkalmazható s egyre bővebben alkalmazták a vetésforgót. Elterjedt a takarmány, sőt bizonyos ipari növények termesztése is, elsősorban a kender, len, repce s a kamarai allodiális földeken itt-ott a dohány. A belső kertekben főleg veteményt, hagymát s káposztát termesztettek nagyobb tételben, inkább családi használatra.

Az 1828-as összeírás adatai ismételtelen azt bizonyítják, hogy a kamarai igazgatás alatt a széles pécskai határban a parasztság kihasználta a szerződéses földek adta lehetőségeket; a robot megváltása szabaddá tette a munkáskezet a saját gazdaság számára s ez a jobbágyszélesítés gyarapodását, gazdasági felemelkedését eredményezte. Ugyanakkor elmélyült a gazdasági megosztottság. Nemcsak a földtelen zsellérség száma nőtt meg jelentősen, de a telkes jobbágyság is erőteljesen rétegződött, mégpedig a következőképpen:

családok száma

egy gazdaságra eső

átlag földterület

Románpécska Magyarpécska

Románpécska Magyarpécska

			kishold	hektár
negyedtelkes	257	100	10	4
féltelkes	233	117	20	8
háromnegyedtelkes	87	40	30	12
egész telkes	46	42	40	16
egész teleknél több földön gazdálkodó	20	23	40	több mint 16

Hogy a felemelkedő módos pécskai jobbágygazdaságokról pontosabb képet adjunk, íme egy pár kirívó példa: Țigu Nica gazdasága 52 kishold szántóföld, 24 kishold kaszáló, állatállománya 6 igás ökör, egy fejős tehén, 4 növendékmarha, 4 ló, 20 birka és 6 sertés. Az ugyancsak egész telken gazdálkodó Muntean Teodor, Boar Gheorghe, Igrişan Ioan hasonló földterülettel rendelkeznek, s állatállományuk szintén jelentős.

Magyarpécska legmódosabb gazdája, Ördög József három egész telken, vagyis 78 kishold szántóföldön, 36 hold kaszálón gazdálkodik, állatállománya pedig 3 tehén, 8 ló, 40 birka, 4 sertés. A két és féltelkes Boár András 65 hold szántót és 30 hold kaszálót vallhat magáénak, valamint 2 hold szőlőskertet, állatállománya pedig 2 jármos ökör, 5 fejős tehén, 2 növendékmarha, 5 ló, 85 birka és 3 tenyészkoca. Az ugyancsak két és féltelkes Harsányi Márton 65 hold szántó, 30 hold kaszáló és 1 hold szőlőskertje mellett még 30 hold legelőt is bérel a kamarától; 4 ökre, 4 tehene, 4 lova, 80 juha és 6 kocája számára. A két egész telkes Tóth Mihály, Szénási Ferenc egyenként 52 hold szántón és 24 hold kaszálón gazdálkodik. Ez utóbbinak még van egy félholdas szőlőskertje is. Mindkettőjük 4-4 igával, számos birkával s 6-6 tenyészkocával dicsekedhet.

A mezővárosi fejlődés másik lényeges jellemzője a belső infrastruktúra kibontakozása. A belterjes mezőgazdaság korszerűbb munkaeszközöket igényelt. Mint az 1828-as összeírásból kitűnik, számos mesterember telepedett meg mindkét Pécskán. E mesteremberek egyrészt a mezőgazdaság szükségleteit elégítették ki: kovácsok, kerékgyártók, kötélverők stb. másfelől a megváltozott életforma feltételeihez igazodtak, mindenekelőtt a ruházkodás és építkezés terén.

A korabeli viszonyok közt viszonylag fejlettek tekinthetők a pécskai parasztgazdaságok, továbbá a polgári lakosság szükségleteinek biztosítása végett egyre több kézműves telepedett le a községben. Az 1828-as összeírás adatai szerint a két Pécskán 82 kézműves adózott, mégpedig:

mesterség	Magyarpécska	Román pécska
szabó	5	2
csizmadia	11	6
szűcs	3	9
ács	3	
lakatos	3	
kovács	2	2
asztalos	1	
gubás	1	1
kerékgyártó	2	
mesterség	Magyarpécska	Román pécska
tímár		2
ács	2	
takács	11	4
mészáros		1
fazekas	1	
szíjgyártó	1	
kötélverő		1
borbély		2

bábsütő		1
bádogos		1
gombkötő	1	
gyógyszerész	1	
fogadós		1
olajütős		1

A felsorolt mesteremberek mellett nagyszámú vízi- és szárazmalom működött mindkét Pécskán. A vízimalmok, mozgatható tutajokra voltak szerelve, a szárazmalmokat lómozgatta járgányok működtették ott, ahol messze volt a Maros. Számuk nagy, nyilván, termelékenységük kezdetleges technikájuk miatt alacsony és időszakos.

	Magyarpécska	Románpécska
vízimalom	12	30
szárazmalom	6	1

Nem alkottak céhet, részben a kamarától bérelték, részben adóztak utána.

A kézművesek azonban csak kis számban dolgoztak egész esztendőben, többségük csak az év bizonyos részében űzte iparát, többnyire legény nélkül. Románpécskán 5, Magyarpécskán 10 mester vallotta, hogy iparát folyamatosan egész évben űzi. Féléven át dolgozott Magyarpécskán 8, Románpécskán 11, negyedéven át Magyarpécskán 33, Románpécskán 18 kézműves. Ilyen körülmények között az inasok és legények száma kevés, bevallás szerint Magyarpécskán 11, Románpécskán pedig mindössze két mesternek volt kiséítő legénye. Az inasok számára vonatkozólag nem rendelkezünk adattal.

A szabad iparüzést azonban korlátozták a fennálló törvények, melyeknek értelmében a vásárokat szabadon csakis a céhmesterek látogathatták. A kontároknak minősített céhenkívüliekkel szemben a privilegizált céhek ádáz harcot folytattak, jóllehet a központi kormányzat akkor már támogatta a szabad iparüzést s igyekezett szabványosítani a céhszabályzatokat is, megnyitva azon kapuit a jobbágyifjak előtt is. A mezővárosi fejlődésnek is egyik alapfeltétele volt a helyi kézművesség fejlesztése. Igazodva a még mindig érvényben lévő céhtörvényekhez, az már csak természetes, hogy a helyi önkormányzatok maguk is arra törekedtek, hogy a helyi iparosságnak megfelelő jogi kereteket biztosítsanak. Így jönnek létre az alföldi nagyközségekben a XIX. század elején a vegyes céhek, melyek összefogták a helység valamennyi iparosát s valamelyik hatóságtól, sőt amennyiben erre mód nyílt a központi kormányzattól céhlevelet szereztek. A két Pécska közel 100 és Szemlak mintegy 20 kézművese is erre törekedett. Következésképpen 1816-ban először a környék kovács és kerékgyártó mesterei nyertek céhlevelet. Ugyancsak ebben az évben kaptak céhszabályzatot a pécskai takácsmesterek. Ezt követte két évvel később a szabók és gubások, majd a csizmadiák céhe. Röviddel ezután nyerték el kiváltságlevelüket a szűcsök és szíjgyártók, végül 1839-ben a kádárok, asztalosok, lakatosok, tímárok, kötélverők, üvegesek és pékek alapítanak vegyes céhet.⁷³

Ezek közül fennmaradt a kovácsok-kerékgyártók, valamint a csizmadiák céhlevele, s mindkettő az aradi állami levéltárban található. Mindkét céhlevél 49 cikkelyből áll, a központi szervek által jóváhagyott típusnyomtatványok. A kitöltetlen paragrafusoknál beiktatott szövegrészek azonban helyi jellegzetességet tartalmaznak, ezért tanulmányozásuk nem haszontalan. Mindkét céhlevelet I. Ferenc nevében a kancellária adta ki Bécsben.

A hármas céhtagoltságnak (mesterek, legények, inasok) megfelelően az 19. cikkely az inasokkal, a 1020. cikkelyek a legényekkel, a 2135. cikkelyek a mesterekkel s a 3649. cikkelyek a céh általános tevékenységével foglalkoznak.

Az inas szegődtetési díja 20 forint, az inaskodás 3 év, s a felszabaduláskor újabb 1 forint 30 krajcár lefizetése mellett az inas tagja lett a legények társaságának.

Akárcsak az egész országban mindenütt, a pécskai céhlegények is 3 évi vándorlásra voltak kötelezve. Évégett nyomtatott vándorkönyvet kaptak, s azt bárhol, ahol vándorlás közben munkát vállaltak, be kellett mutatniok az atyamesternek, aki elszállásolta őket a „Herberg”-en s beosztotta a legényt a soron következő legényt igénylő mesterhez. Külön pécskai jellegzetesség, hogy tekintetbe vette a kamarai fennhatóságot, s a XVI. paragrafus megengedte a legényeknek, hogy uradalmakon is munkát vállalhassanak.

⁷³ Kovách Géza, *Răspîndirea meșteșugurilor în comunele comitatului Arad în secolele XVIII-XIX*, Arad, 1974. A mezővárosi kézművesség elterjedése a XIX. század első felében a Bánságban és a Körösök vidékén, II. Nemzetközi Kézművesipartörténeti Szimpozium, Veszprém, 1982, 4373.

A vándorévek s a mesteresztendő után a legény remekelésre jelentkezhettek, amely az illető mesterség legjellemzőbb mesterműveiből állott, arra kirendelt látómesterek vigyázása mellett. „A czéh elfogja rendelni hol, mikor s kinek vigyázása alatt kellessék a remeket megtenni. Ezen vigyázás színe előtt a napszám fizetések, avagy az evésre, ivásra teendő költségeskedések tilalmaztatnak. Ha a remeklő legénynek annyi értéke nem volna, hogy a szükséges műveket a magáéból megvehetné, a Czéh tartozik ezeket a magáéból megszerezni, az abbeli költségeket a remek munkának eladásából vissza vevén.” - olvashatjuk az említett céhlevélből.

A remekelés után 15 forintban állapították meg a céhbeállítás díját. Bizonyos könnyítéseket biztosítottak annak a legénynek, ki céhbeli mesterember lányát vagy özvegyét vette nőül.

A céhmesterek kötelesek voltak a céhgyűléseken rendszeresen megjelenni, ez alól csak a vidéki mesterek voltak mentesek (szemlakiak, tornyaiak), kiktől azonban évi 2 forint taksát szedtek.

Jóllehet ekkor már a kibontakozó szabadverseny korát éljük, a céhszabályzat mégis tiltja a vásáron kívüli árulást, egymás vevőinek elcsábítását s általában az árak le- vagy felferését.

Megint helyi jellegzetesség, hogy a pécskai kaszárnnyáktól adódó tömeg-megrendelést (csizma, katonaruha, kenyér, stb.) arányos elosztásáról rendelkezik a szabályzat.

Több pont intézkedik a betegek, özvegyek, árvák felkarolásáról, a céh tevékenységéről (céhláda, céhgyűlési jegyzőkönyvek, büntetések, az előljáróság választása).

A céh-önkormányzat fokozatos csorbítására vonatkoznak a 4547. cikkelyek, melyek felügyeletet biztosítanak a helyi mezővárosi vezetőség által kirendelt ügynevezett kommisszáriusoknak, ki felügyelt a céh pénzügyeire, s a céh levelezésére is.⁷⁵

Sajnos egyéb források híján nem ismerjük a céhtagok számát. Egy azonban bizonyos, 1848 előtt mindkét Pécska fejlett, sokoldalú gazdasági élettel rendelkező mezőváros. Ilyen értelemben nyilatkozik Fényes Elek is. A Magyarország geographiai szótárában megemlíti, hogy Magyarpécska lakossága 6379 római katolikus, 35 óhitű, 12 református és 135 izraelita. A községnek szép „városházája”, emeletes vendégfogadója jeles kamarai épületei vannak. Határa 12574 hold, melyből legelő 2556 hold, szántóföld 9093 hold, szőlőskert 125 hold, erdő 800 hold. Az erdőt kivéve, mind úrbéri föld. Földje termékeny. Nagyszámú szarvasmarhát tartanak a környékbeli haszonbérleti pusztákon. A Maroson komp közlekedik, két országos vására van, május 9 és szeptember 14-ét megelőző vasárnap és hétfőn. Vasárnap kezdődik a messze földön híres állatvásár, hétfőn pedig a számos és különböző helyekről idejövő kézművesek kirakó vására. Heti vásárait szerdán és szombaton tartja. Fényes külön kiemeli a pécskai cselédvásárt, melyre 20 mérföldről is eljönnek a földbirtokosok, haszonbérlek férfi és nő cselédek felfogadása végett.

Románpécska lakossága Fényes szerint 6578 óhitű, 43 római katolikus és 40 izraelita. Határa 21802 hold (338 4/8 úrbéri telek), melyből 9738 hold szántóföld, 4062 hold kaszáló, 173 hold szőlőskert, 5000 hold legelő és 3040 hold erdő (az erdő 1600, a kaszáló 1200, a szántó 1100 négyszögölével). Határa termékeny búzaföld, de legelője szikes. Itt is csak az erdő tartozik a kamarai hatósághoz⁷⁶.

Az 1848-as forradalom eseményei Pécskán

Az 1848-as forradalom Pécskát a paraszti és kisipari fejlődés teljében érte. A község további fejlődésére természetesen az új törvények voltak a legnagyobb hatással. A pozsonyi diéta mint tudjuk elfogadta a Pesten megfogalmazott 12 pontot. E tekintetben a legfontosabb tényező a jobbágyság megszüntetése, az úrbéri terhek eltörlése volt. Eltörlték a robotot, dézsmát s minden földesúri járandóságot, a jobbágyság szabad tulajdonosa korábbi úrbéri

⁷⁵ Állami Levéltár, Arad, Céhanyag.

⁷⁶ Fényes Elek, **Magyarország geographiai szótára**, Pest, 1851 III. 213.

telkének. Eltörölték a földesúri hatóságot, az úriszéket. Ugyanakkor azonban a jobbágyszabaddító törvényeknek voltak hiányosságai is, ugyanis nem érintette a majorsági és szerződéses földeket. A nagyszámú zsellérség továbbra is föld nélkül maradt. Egyelőre nem érintette a törvény a szőlődézsma, ezt a kérdést csak 1849-ben rendezték.

Kimondták a törvényelőtti egyenlőséget, s a legalább negyed telekkel rendelkező parasztnak biztosították a szavazati jogot.

Arad megyében a földesurak nem várták meg a törvények szentesítését, hanem már március végén mindenütt megszüntették a robotot, Pécskán a kamarai tiszttartóság már az első napokban. A törvények ünnepélyes kihirdetésére Aradon a megyei közgyűlés keretében május elsején került sor, mely alkalommal mindkét Pécska népes küldöttséggel képviseltette magát.

A polgári közigazgatásra való áttérés azonban nem volt zökkenőmentes. Az első ellentétek nemzetiségi vonalon jelentkeztek. A felemelkedő román értelmiség helyet követelt a közigazgatásban. Megmozdult Románpécska lakossága is magyar jegyzője ellen, nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy helyette román jegyzőt válasszanak. Már március 25-én községi nagygyűlésen határozták el a jegyző és bíró leváltását. Egyelőre azonban csak új bírót választottak, kinek meghagyták, hogy perelje vissza a kamarától a régebben általuk bérelt Basarága és Szionda pusztákat, valamint a Popini erdőt⁷⁷. A jegyző ellen beadványt intéztek a megyéhez, melyben panaszkodtak a jegyző visszaélései miatt. Április 29-én megyei választmány szállt ki a helyszínre, mely összehívta a lakosságot, s 33 gazdát hallgatott meg, melyről jegyzőkönyvet is vett. A panaszkodók főleg pénzügyi sérelmeket soroltak fel, általánosan kinyilvánították bizalmuk hiányát a jegyzővel szemben⁷⁸.

Ugyanakkor a felvilágosult pécskai lakosság tökéletesen felfogta az 1848-as törvények számukra biztosított előnyeit. Románpécska előljárósága május elsején már azzal a kéréssel foglalkodik a megyei hatóságokhoz, hogy Pécskát ruházzák fel a rendezett tanácsú mezővárost megillető jogokkal.

A lakosság felvilágosultságának jellemzése végett érdemes idéznünk e beadványból:

„Ráczpécska ... magyar országgyűlésen kivívott szabadságáért élni, halni kész lakosai, a szabadságot nem mások tulajdonának elrablásával, vagy személy sértések gyakorlásával viszik át az életbe, hanem, mint e hazának hű fiai a törvények szent nevében munkálkodó vagy hivataloskodó személyeknek hódolnak, s valamint magok engedelmeskednek, úgy másokat erejükhöz képest a törvények megtartása mellett arra kényszeríteni késznek nyilatkoznak.

Tisztelt Bizottmány! Ráczpécska város lakosai az újabb törvények szerint szabad polgárok s a földnek melyet bírnak szabad tulajdonosai lettek, ezek mellett a tökéletes szabadság kivívására egyéb nem kívántatik, minthogy ráczpécskai polgárok általok választandó tisztviselőkön kívül rendezett tanáccsal ellátott községnek minden jogaikban részesíttetnek, minek elnyerhetése végett a Tisztelt Bizottmányt alólírt előljárók megkérlik, méltóztassák a nép akaratát foglaló ./. a alatt előterjesztésére kelt végzést, a 2. pont alatti összeírást, melyből kitetszik, mennyire szaporodott a nemzetőrök száma, s a szerint mily híven ragaszkodnak a magyar nemzetiséghez, mennyi légyen a lakosok száma, mennyi a tulajdona, s eszerint melyek s mennyi a forrás, mely a kívántató költségeket pótolni képes, mellyek azok az előnyök, melyeknél fogva a város felvirágzása jogosan reményeltetik, valamint azt is figyelemre mélttatni, hogy ráczpécskai lakosok az úri jogot, a nagy pusztai részt az új uradalomtól bérbe bírják, mely mind vagyoni állásunkat, mind czélszerű gazdálkodásukat eléggé tanúsítják s mindezeket úgy a tisztelt Bizottmány előtt tudva lévő egyéb adatokat

⁷⁷ Állami Levéltár, Arad, A.C. 571/1848, 748/1848, Császári és Királyi Bünyenyítő Törvényssék iratai, 576/1850, 5600/1851.

⁷⁸ Állami Levéltár, Arad, A.C. 738/1848., A.C. 571/1848, 748/1848, Császári és Királyi Bünyenyítő Törvényssék iratai, 576/1850, 5600/1851.

megfontolva akként intézkedni, hogy a tisztelt Bizottmány pártfogása és ajánlása mellett a Magyar Minisztérium közbenjöttével Nádor és Királyi Helytartó fönsége által rendezett tanácsú községet illető jogokkal szerencsétlenségük...”⁷⁹

Eleve le kell szögeznünk, hogy 1848-ban Pécska lakossága nemzetiségre való tekintet nélkül a forradalom mellé állt. Ennek első tanúbizonysága a már április elején megszervezett nemzetőrségbe való jelentkezés. Jóllehet a megye számos községében ellenszenv mutatkozott a nemzetőrséggel szemben, Pécskán már az első napokban jelentős számú férfi jelentkezett a nemzetőrségbe. Április 7-én Arad vármegye alispánja már 2000 fegyvert kér az aradi vár parancsnokától a pécskai és radnai nemzetőrök felfegyverzésére.⁸⁰ A községben magyar és román nyelvű felhívást tettek közzé, s a mozgalmat szívvel-lélekkel támogatta Maxim Caracion pécskai görögkeleti esperes, ki a forradalom után sokat raboskodott az aradi várbörtönben. A pécskai nemzetőrök résztvettek a nagybecskereki táborban is.

A román nyelvű természetesen nem mondott le nemzetiségi követeléseiről. Ebben a tekintetben mindenekelőtt a szerb klérustól független román egyház megteremtését tartotta kivihetőnek, mivel ezt a törekvését a magyar kormány is támogatta. Ehhez járult az a jogos igény, hogy a közigazgatás minden ágában alkalmazzanak román tisztviselőket is. Ilyen elgondolásokkal vett részt a román szabadelvű értelmiség a június 15-én megtartott temesvári nagygyűlésen is.

A várható ellenforradalmi támadás miatt 1848 szeptemberében Arad megyében is megkezdték a katonai állítási törvény végrehajtását, s a megyére kivetett 3488 főnyi újonc kiállítását.⁸¹ Az újoncozást toborozás útján hajtották végre. A vármegye a törvény végrehajtására központi választmányt alakított, majd kerületenként is választmányokat szervezett az újoncok összeírása végett. Egy ilyen választmány Pécskán is működött kiváló sikerrel, s a lakosság decemberig eleget is tett újoncállítási kötelezettségének. A pécskai értelmiség mellett tekintetbe kell vennünk azt a tényt is, hogy a parasztság tudatában volt, hogy veszélyben forog minden, amit a forradalomtól nyert.

Az aradmegyei újoncokat a 29. zászlóaljba sorozták be, s az esküt Újarad főterén tették le magyarul és románul. Csakhamar harcba is vetették őket az Arad környéki harcokban. Különösen kitűntette magát a zászlóalj, s ebben rendkívüli módon a pécskai és radnai nemzetőrök az októberi harcokban. Hogy Arad várát a császári erőtől elzárják, Máriássy százados október 19-én kétoldaltól támadt az ellenségre. A pécskai századot maga vezette. 21-én Asztalos Sándor Pécskáról Németszentpéter és Fennlak felé irányította, ki csapataival visszaszorította az ellenforradalmi erőket. Miközben az alföldi megyékből jelentős számú nemzetőr érkezett Aradra, Máriássy megkezdte Arad vár ostromát. E harcokban újól a pécskai nemzetőrök jeleskedtek. A váltakozó hadiszerencse miatt azonban a vármegyei tisztikar Pécskára tette át székhelyét, de november végén vissza is tért. Midőn decemberben a császáriak kísérletet tettek Arad város felmentésére s Angyalkútot el is foglalták, Máriássy Újaradra, a szentmiklósi kaszárnya előtt állította fel erőit, de sikertelenül, mert a túlerőben lévő ellenség Kísszentmiklóst is megszállta. Ugyanakkor azonban a pécskai és békési nemzetőrök hőiesen visszaverték a várbeli császári erők kitörési kísérleteit. Máriássy távozása után a felsőtiszai hadtesthez rendelték Gaál Miklós ezredes vette át a várat ostromló forradalmi sereg parancsnokságát.⁸²

Részletes adatok híján nem tudjuk, milyen szerep hárult a továbbiakban a pécskai nemzetőrökre. Tény azonban, hogy a február 8-i aradi harcokban a pécskai és radnai nemzetőrök derekasan helytállottak.

A cári seregek beavatkozása után a forradalmi kormány utolsó székhelye Arad lett. Ide összpontosították a forradalmi erőket. Pécska lakossága súlyos áldozatokat vállalt magára az

⁷⁹ Állami Levéltár, Arad, 1848-as lajstromozatlan iratok.

⁸⁰ Állami Levéltár, Arad, Acta Vicecomitis, 387/1848.

⁸¹ Állami Levéltár, Arad, Acta Vicecomitis, A.C. 1623/1848.

⁸² Állami Levéltár, Arad, Acta Vicecomitis, A.C. 1813/1848.

erre vonuló forradalmi seregek élelmezésében, nem különben a kétségbeesett s már reménytelen harcokban is.

A forradalom elbukott. Világos alatt Görgey letette a fegyvert, s rá egy hétre Arad vára is kapitulált. Haynau parancsnoksága alatt megkezdődött a megtorlás. Az aradi vár megtelt foglyokkal, köztük a már említett Caracioni pécskai román esperes is. A katonák magyrészt besorolták a császári hadseregbe, s a birodalom végvidékeire irányították. Így kerültek a pécskai katonák is, akaratuktól függetlenül Olasz földre, Galíciába s a birodalom legkülönbözőbb részeibe.⁸³

A császári megtorláshoz tartozott a Kossuth-bankók elégetése is. A pécskai parasztság emiatt is súlyos anyagi kárt szenvedett.

Akármilyen súlyos volt a megtorlás, a forradalom bizonyos vívmányaihoz azonban a bécsi kormány sem nyúlhatott. Így, történetesen a forradalom két vívmánya: a jobbágyszabadítás s a törvény előtti egyenlőség érvényben maradt. Hogy azonban ez ne tűnjék a forradalom vívmányának, a császár 1853-ban pátenssel nyilvánította megszűntnek az úrbért, s egy-két függőben maradt kérdést is rendezett, többek között a szőlődézmát, a zsellérek és szerződéses jobbágyság ügyét. Következésképpen a pécskai parasztság végleg tulajdonosa lett korábbi úrbéres földjeinek. Ugyanakkor azonban az abszolutizmus bizonyos intézkedései negatívan hatottak. Erőteljesen korlátozták a községi önkormányzatot, bizonyos termékekre - például dohányra - állami monopolium terjesztette ki hatáskörét. Ami pedig a románság jogos igényeit illeti, semmi se lett a közigazgatási szabad nyelvhasználatból.⁸⁴

⁸³ Márki, i.m. II. 163165.

⁸⁴ Márki, i.m. II. 163165.

II. Pécska az 1848-49-es forradalom és az I. Világháború között

A forradalom leverését az osztrák önkényuralom követte, melynek átkos következményeit természetesen Pécska lakossága is megsínylette. A megtorlás mindenütt áldozatokat követelt. Maxim Caracioni pécskai görögkeleti esperes, a forradalom híve is hosszasan raboskodott az aradi várban. A forradalmi seregben szolgált volt pécskai honvédeket besorozták a császári hadseregbe, s a birodalom távoli végeire vezényelték, évekig tartó fegyverviselésre. Súlyosan érintette Pécska tehetősebb lakosságát a Kossuth bankók elkobzása és elégetése. A községi öngazgatás gyakorlatilag megszűnt, s mindent alárendeltek a központi uatsításoknak.

Egy-két dologban azonban a Bach kormányzat sem változtathatott. Elvileg kénytelenek voltak elismerni a törvényelőtti jogegyenlőséget, valamint a jobbágyszabadítást. Következésképpen 1853 tavaszán Ferenc József „nyílt parancsa” az udvari befolyással rendelkező magyar konzervatív körök egyes visszahúzó törekvéseit is érvénysítő „úrbéri pátens”, amely az egyidejűleg kibocsátott „kárpótlási és földtehermentesítési paranccsal” együtt a jobbágyszabadítás egészét szabályozta. Az 1848-as áprilisi törvénnyel összhangban felszabadultak és a volt jobbágyok tulajdonául ismerte el az úrbéresként, illetve úrbérpótló szerződés alapján birtokolt földeket (egykori jobbágytelkeket).

A császári pátens a „maradványföldek” (úrbéri telkekbe nem számított) földek megváltásának terhét a parasztságra hárította. A majorsági zsellér kategóriába sorolandók sorsát ugyanakkor valójában a földesúr kényére-kedvére bízta.

A legelők kérdésében az 1836-os törvény alapján a már végrehajtott legelő elkülönítéseket véglegesnek tekintette. Ugyanakkor kötelezővé tette a legelő, erdő korábban csak megengedett elkülönítését a volt földesúr (Pécska esetében a kamara) és a volt úrbéresek között. A volt úrbéres parasztság tulajdonába került erdők területét azonban pontosan nem ismerjük.

Végsősoron tehát az egykori úrbéri föld szabad forgalmú polgári tulajdon lett.

A kárpótlást megyék szerinti különbségtevással egész telkenként 300700, zsellérenként 50 forintban állapították meg. A volt földesurak számára 1855-ig pusztán kincstári előleget utaltak ki, 1875 után ezt államkötvényekkel pótolták. Ezt az állam az adózókra hárította vissza, az úgynevezett „földtehermentesítési járuléknak” nevezett pótdót vetették ki. Ez 1856-ban 2225 százalékot tett ki, melyet a hatvanas évek elején 50 százalékra emeltek.

Akárhogyan is értékeljük a tényeket, egy biztos: Pécska széles határa, az erdőket kivéve, a parasztság tulajdonába kerül; s a későbbiekben a közben beállott változásokat is tekintetbe véve, tulajdonképpen a volt úrbéri felmérések alapján telekkönyvezték azokat, egyöntetűen 1600 négyszögöles kataszteri holdakban.

Fakéményes pécskai ház

Az abszolutizmus éveiből nemigen rendelkezünk adatokkal Pécska gazdasági életére vonatkozóan. Egy azonban biztos, az egész országra jellemző általános pangás itt is éreztette hatását, mindenekelőtt a hitelhiány, ami előtérbe juttatta az uzsorát, gátolta a szabad földforgalmat és mindenekelőtt az ipar és szabad kereskedelem fejlődését.

Az 1867-ben megkötött kiegyezés után pár év alatt azonban gyors gazdasági ugrás következett be minden téren. A gombamódra szaporodó bankok és hitelszövetkezetek megoldották a hitelkérdést. Az osztrák örökös tartományok felszabaduló piaca erőteljes keresletet biztosított mind a gabonának, mind az állati termékeknek, ami jótékonyan hatott az életképes paraszti gazdaságok fejlődésére. Ez az az időszak, amikor Pécskán is megnő a földéhség, egy-egy eladó földparcellára tucatnyi vevő licitál. Másfelől nő a termelékenység, részben a rendszeres trágyázás, bizonyos mértékű vetésforgó, s mindenekelőtt a gőzgép megjelenése révén. A század utolsó negyedében Pécskán is feltűnik a cséplőgép, s a gőzmalom, melynek eredményeként az egykori nagyszámú vízi- és szárazmalmok 1870 után sorra eltűnnek.

Tanya a pécskai határban

Láttuk a korábbi fejezetekben, hogy a végtelen pécskai határban a parasztság mekkora kamarai földeket bérelt, melyeket az idők során betudtak az úrbéres telkek állományába. Ezek 1849 után mind szabad forgalmú polgári jellegű paraszti tulajdonba kerültek. Volt ennek azonban egy nem mindenben pozitív következménye is. A paraszt gazdaságok ugyanis nem képeztek egységes tagot, hanem szerte széjjel feküdtek, hol erre, hol arra, sokszor sok kilométerre a községközponttól vagy magától a gazdaságtól. Ez okozta a tanyarendszer elterjedését, mely ugyan a munkaidő felhasználásában, továbbá a termék állati hasznosításában előnyös volt, másfelől azonban a rossz utak miatt esős időben lehetetlenné tette a szállítást.

Gaál Jenő szerint a pécskai parasztgazdaságok legfeljebb 34 holdas földparcellákon képeztek egészet, melyekben a háromnyomásos rendszer egészen a századfordulóig fennállott. Emiatt főleg a gabonatermesztésre fektették a fő súlyt. Bár a tagosítási törvény a század utolsó negyedében megjelent, Pécskán ennek alkalmazására nem került sor.⁸⁵

Mielőtt azonban a gazdasági élet ágainak alaposabb ismertetésére térnénk, vizsgáljuk meg a két Pécska népesedési viszonyait a századforduló idején.

Népesedési viszonyok

A forradalom után az első népességfelmérést 1857-ben végezték, majd rendszeres, modern statisztikai módszerek szerinti népszámlálásokra 1869-ben, 1880-ban, 1890-ben, 1900-ban és 1910-ben került sor. Ezek közül a két utolsó szolgáltat részletes adatokat a lakosság struktúrájára. A maga összességében az **összslakosság** a következőképpen alakult:

Év	Románpécska	Magyarpécska
1857	6009	7154
1869	6795	7491
1880	7369	7826
1890	7743	8336
1900	8997	8284
1910	9563	8064

Félévszázad alatt tehát Románpécska lakossága 59 százalékkal, Magyarpécskéé 12 százalékkal növekedett. Ez részben a természetes népszaporulat, részben a két Pécska közötti lakosságcsere eredménye.

A lakosság struktúrája a századforduló idején a következő képet mutatja:

1900			
	Románpécska	Magyarpécska	
összslakosság	9000	8284	
férfi	4401	4126	
nő 4599		4158	
életkor szerint		Románpécska	Magyarpécska
0 6	évig	1582	1286
6 12	„	1278	1111
12 14	„	603	585
15 19	„	899	967
20 39	„	2375	2107
40 59	„	1586	1546
60 felett		677	682

⁸⁵ Dr. Gaál Jenő, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város közigazgatási, közművelődési állapotának leírása*, Arad, 1898.

Ha tehát a **munkaképes lakosság** arányát nézzük, a helyzet a következő:

	Románpécska			Magyarpécska		
15 év alatt	3463	38,5	%	2982	36,2	%
15 60 évig	4860	54	„	4620	55,7	„
60 év felett	677	7,5	„	675	8,1	„

családi állapot

	Románpécska		Magyarpécska	
nőtlen	4824		4328	
nős	3709		3477	
özvegy	464		474	
elvált	3		5	

A lakosság megoszlása anyanyelv szerint

	Románpécska		Magyarpécska	
román	6419		196	
magyar	1937		7945	
német	130		83	
szlovák	322		14	
szerbhorvát	172		3	
egyéb	20		43	

hitfelekezeti szerint

	Románpécska		Magyarpécska	
görögkeleti	6655		416	
görög katolikus	54		29	
római katolikus	2034		7502	
ágostai evangélikus	40		23	
református	92		77	
izraelita	101		222	
egyéb	24		15 ⁸⁶	

1910

	Románpécska		Magyarpécska	
összalakosság	9571		8066	
férfi	4691		4049	
nő	4880		4017	

életkor szerint		Románpécska		Magyarpécska	
06	évig	1348		1139	
612	„	1452		1136	
1214	„	634		546	
1519	„	914		843	
2039	„	2674		2170	
4059	„	1734		1460	
60 felett		815		772	

A munkaképes lakosság aránya

	Románpécska			Magyarpécska		
15 év alatt	3434	35,9	%	2821	35	%

⁸⁶ Magyar Statisztikai Közlemények, I. kötet.

15 60 évig	5322	55,6	„	4473	55,5	„
60 év felett	815	8,5	„	772	9,5	„

Az 1910-es népszámlálás megadja a külterület lakosságát is külön, mely szerint a Románpécskához tartozó:

Pécskaszenttamáson 103 lélek lakik, ebből 67 román és 36 magyar

Csálatelepen 430 lélek lakik, ebből 13 román és 417 magyar

románpécskai tanyákon 1468 lélek lakik, ebből 1061 román,

358 magyar, 23 szerb, 25 szlovák, 1 német

Magyarpécska külterületén (tanyákon) 1988 lélek lakik, kik közül

29 román, 1949 magyar, 3 német és 7 szlovák.⁸⁷

1900 és 1910 között javultak az egészségügyi körülmények. Ezt a megfelelő statisztikák igazolják. 1900 és 1910 között például a természetes szaporulat (születések, halálozások, házasságkötések) a következőképpen alakult:

élveszülettek száma

Év	Románpécska	Magyarpécska
1901	381	311
1902	441	304
1903	394	321
1904	397	296
1905	387	279
1906	359	280
1907	367	296
1908	353	271
1909	346	280
1910	349	293

elhalálozások száma

Év	Románpécska	Magyarpécska
1901	210	231
1902	281	229
1903	331	240
1904	208	175
1905	295	218
1906	265	217
1907	273	198
1908	250	201
1909	258	216
1910	309	223

természetes népszaporulat

Év	Románpécska	Magyarpécska
1901	171	80
1902	160	75
1903	63	81
1904	89	111
1905	92	61
1906	94	63
1907	94	98

⁸⁷ Magyar Statisztikai Közlemények, 42. kötet.

1908	103	70
1909	88	64
1910	40	70
házasságkötések átlaga	102	92
élveszülöttek átlaga	377	293
elhalálozások átlaga	268	215
természetes szaporulat átlaga	109	78
a halálozási átlag koronként		
	Románpécska	Magyarpécska
egy év alatt	90	70
1 - 6	63	35
7 éven felül	115	106
az elhaltak közül orvosi kezelésben részesült		
	Románpécska	Magyarpécska
részesült	235	186
nem részesült	33	29
a halált orvos állapította meg	266	213
nem állapította meg	2	2 ⁸⁸

Érdekes következtetéseket vonhatunk le a halál okainak statisztikájából is, mely szerint **a fertőző betegségek okozta halál 1900 és 1910 között** a következő számadatokban jelentkezik:

	Románpécska	Magyarpécska
kanyaró	25	20
vörheny	89	34
szamárhurut	3	3
diftéria	97	71
hasi hagymáz	11	9
bélhurut		1
vérhas		2
tuberkulózis	423	339
gyermekági láz	1	4
egyéb	2	2
egyéb betegségek		
	Románpécska	Magyarpécska
gyermekaszály	11	
veleszületett gyengeség	241	223
agykori végelgyengülés	190	231
szélütés	26	36
görcsök	129	57
tüdő- és mellhártya-gyulladás	262	137
vízibetegség	14	3
egyéb	1099	896
erőszakos halál		

⁸⁸ Magyar Statisztikai Közlemények, 46. kötet, 336.

	Románpécska	Magyarpécska
baleset	25	22
öngyilkosság	27	20
gyilkosság	6	6
ismeretlen	5	14 ⁸⁹

E számokból világosan kitűnik, hogy a gyermekhalandóság még mindig magas, különösen a gyakori diftéria és vörheny járvány miatt. Elképesztően arat a halál a tüdőbaj, tüdő- és mellhártyagyulladás miatt. Ami az egyéb kategóriákban megjelenő magas számot illeti, nyilvánvalóan az orvosi ellátás hiányossága miatt egyes betegségeket még nem ismertek fel.

A lakásviszonyok sem mondhatók a legszerencsésebbeknek, többségük hagyományos parasztház, melyben gyermek, felnőtt rendszerint ugyanabban az egy szobában telelt. Egyébként **a lakóházak statisztikája** a következő:

	Románpécska		Magyarpécska	
	1900	1910	1900	1910
kő - tégl	66	84	83	107
kőalap + vályog	24	227	60	183
vályog - vertfal	1709	1803	1443	1471
fa	4	2	10	5
tetőszerkezet				
cserép vagy bádóg	531	1268	455	991
zsindely	212	114	337	132
nád vagy zsupp	1060	734	804	643
összesen lakóház	1803	2116	1596	1766

A gazdasági élet fejlődése, mezőgazdaság

Már a XIX. század első felében megfigyelhető egy bizonyos mértékű infrastruktúra, mely 1867 után elég erőteljesen és sokoldalúan fejlődött tovább. Pécska gazdasági életének fő alapja azonban változatlanul a mezőgazdaság maradt, mely mellett a kisipar és a szolgáltatás mutat számottevőbb fejlődést. **A lakosság foglalkoztatás szerinti szerkezete** az 1900-as és 1910-es népszámlálás adatai szerint a következőképpen alakult:

Az 1900-as népszámlálás szerint

	Románpécska	Magyarpécska	
terület	22456	15195	kataszteri hold
a lakosságból kereső	3409	3454	
eltartott	5501	4830	
összesen	9000	8284	

ebből a lakosságból:

mezőgazdaság és kertészet

	Románpécska	Magyarpécska
kereső	2546	2137
eltartott	4215	3555

a mezőgazdaság egyéb ágai

	Románpécska	Magyarpécska
kereső	16	3
eltartott	36	13

⁸⁹ Magyar Statisztikai Közlemények, 46. kötet, 336.

ipar		
	Románpécska	Magyarpécska
kereső	354	548
eltartott	492	598
kereskedelem és hitel		
	Románpécska	Magyarpécska
kereső	61	137
eltartott	87	217
közlekedés		
	Románpécska	Magyarpécska
kereső	35	25
eltartott	92	40
közfoglalkozás és szabadfoglalkozás		
	Románpécska	Magyarpécska
kereső	49	101
eltartott	80	173
védő		
	Románpécska	Magyarpécska
kereső	3	6
eltartott		1
napszám		
	Románpécska	Magyarpécska
kereső	268	104
eltartott	429	313
házi cseléd		
	Románpécska	Magyarpécska
kereső	115	188
eltartott	7	14
mezőgazdasági munkás		
	Románpécska	Magyarpécska
kereső	1270	746
eltartott	1888	1115
Az 1910-es népszámlálás szerint		
	Románpécska	Magyarpécska
a lakosságból kereső	3664	3187
eltartott	4879	5927
összesen	9571	8066
ebből a lakosságból:		
mezőgazdaság és kertészet		
	Románpécska	Magyarpécska
kereső	2494	1921
eltartott	4126	3077
a mezőgazdaság egyéb ágai		
	Románpécska	Magyarpécska

kereső	17	15
eltartott	38	38

ipar

	Románpécska	Magyarpécska
kereső	390	593
eltartott	564	762

kereskedelem és hitel

	Románpécska	Magyarpécska
kereső	93	138
eltartott	140	224

közlekedés

	Románpécska	Magyarpécska
kereső	35	26
eltartott	85	43

közfoglalkozás és szabadfoglalkozás

	Románpécska	Magyarpécska
kereső	72	104
eltartott	143	135

véderő

	Románpécska	Magyarpécska
kereső		2
eltartott	3	8

napszámos

	Románpécska	Magyarpécska
kereső	368	126
eltartott	717	234

házi cseléd

	Románpécska	Magyarpécska
kereső	115	128
eltartott	3	2

mezőgazdasági munkás

	Románpécska	Magyarpécska
kereső	1002	599
eltartott	1693	1226

egyéb

	Románpécska	Magyarpécska
kereső	52	134
eltartott	104	364

Ha a két népszámlálás adatait egybevetjük, akkor 10 év alatt a következő változásokat összegezhethetjük:

mezőgazdaság és kertészet

	Románpécska	Magyarpécska
kereső	+362	-625
eltartott	+793	-1140

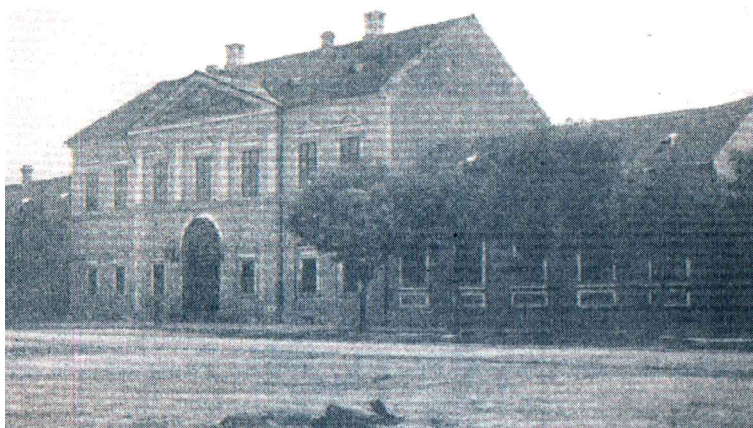
a mezőgazdaság egyéb ágai

	Románpécska	Magyarpécska
kereső	+1	+8
eltartott	+2	+25
ipar		
	Románpécska	Magyarpécska
kereső	+31	+45
eltartott	+72	+164
kereskedelem és hitel		
	Románpécska	Magyarpécska
kereső	+32	+1
eltartott	+53	+7
közlekedés		
	Románpécska	Magyarpécska
kereső		+1
eltartott	+7	+3
közfoglalkozás és szabadfoglalkozás		
	Románpécska	Magyarpécska
kereső	+23	+3
eltartott	+63	+38
védő		
	Románpécska	Magyarpécska
kereső		+4
eltartott		+7
napzamos		
	Románpécska	Magyarpécska
kereső	+100	-58
eltartott	+288	-78
házi cseléd		
	Románpécska	Magyarpécska
kereső		-60
eltartott	-4	-12
mezőgazdasági munkás		
	Románpécska	Magyarpécska
kereső	-268	-147
eltartott	-191	+115 ⁹⁰

A számok önmaguktól beszélnek. A gazdálkodás fő ága tehát a mezőgazdaság, mely mindenekelőtt életképes, szorgalmas parasztgazdaságokra épül. Érdekes, ha átlapozzuk Dr. Gaál Jenő a kiváló közgazdász monográfiáját Arad vármegye közgazdasági, közigazgatási és közművelődési állapotáról, aki Pécskával kapcsolatban megállapítja, hogy lakossága rendkívül takarékos, és nagy erőfeszítéseket tesz gazdasága gyarapítása érdekében. Gaál szerint a pécskai gazda földjét rendkívüli szorgalommal s a kor viszonyai között szakértelemmel műveli. Télen-nyáron megszakítás nélkül dolgozik. Tavasszal a szántás-vetésnél vasekét, vasfogú boronát, hengert, ekekapát használ, földjét rendszeresen trágyázza, cséplőgéppel csépel, s augusztusban már tiszta a határ, melyet tarlóhántással készít elő az őszi

⁹⁰ Magyar Statisztikai Közlemények, 42. kötet, 332, 604.

vetéshez. A munka és szállítás alapja a ló. Fejlett az állattartás, olyannyira, hogy a pécskai vásárokra évente 8000 10000 lovat, 1200 1500 szarvasmarhát, 2500 2600 sertést hajtanak fel.

Magyarpécska községháza

Ma családi orvosi rendelők helye

A föld ára igen magas, átlagban 800 1200 forint kataszteri holdja, s egy eladó földre 10 20 vevő is akad.

A gazdák igen nagy számban tanyán élnek. 1910-ben például Románpécska lakosságából 1891-en, Magyarpécskán pedig 2308-an laktak tanyán.⁹¹

Gaál Jenő hiányolta a szőlőművelés fejlődését, a kerti szőlőket nem szakszerűen művelik, többnyire direkttermő szőlőkkel. Gaál a trágyázás minőségét is kritizálja, hiányolván a trágya szakszerű kezelését. Felemlíti a gabonatermelés egyoldalúsága miatt az ipari növények termesztésének hiányát. Ne feledjük azonban, hogy az ipari növények termesztése az egyetlen dohányt kivéve elsősorban a feldolgozó ipartól függ.

Gaál szerint a pécskai háziipar főleg a család szükségletéhez igazodik, elsősorban a szövés-fonás. A kenyérsütés azonban nagymértékű, olyannyira, hogy az aradi piacot a pécskaiak látják el kenyérrel.⁹²

Az állatállományra vonatkozólag újból a korabeli statisztikához kell folyamodnunk. Egy 1911-es összeírás szerint az állattulajdonosok száma Románpécskán 1447, Magyarpécskán 1746. A jószágállomány a századforduló táján a következőképpen alakult:

	Románpécska		Magyarpécska	
	1895	1910	1895	1910
szarvasmarha	1447	2260	1746	1694
ló	1666	1931	1599	1485
szamár	1	3		
öszvér	1			
kecske	2	2	7	8
juh	490	669	40	2
sertés	4323	3994	5913	4793

állatfajok szerint, 1910-ben

szarvasmarha

	Románpécska	Magyarpécska
magyar fehér	64	54
piros tarka	1898	1606

⁹¹ A Magyar Szent Korona Országainak helységnévtára, 1913, 122.

⁹² Gaál, i.m. 8695.

borzderes	1	34	
egyéb	297		
sértés		Románpécska	Magyarpécska
tenyészkán	109	78	
koca	764	705	
ártány és süldő	1477	1408	
malac	1540	2275	
hízás alatt	104	327	
fajták szerint	Románpécska	Magyarpécska	
mangalica	3868	4509	
húsertés	126	284 ⁹³	

Ami a két község földterületének megművelés szerinti megoszlását illeti, a XIX. század végén a következő adatokkal rendelkezünk:

	Románpécska	Magyarpécska		
gazdaságok száma	1440	1276		
szántóföld	12920	11525	kataszteri hold	
kert	189	259	„	„
rét	189	354	„	„
szőlő	134	138	„	„
legelő	616	328	„	„
erdő	5540	1592	„	„
nádas	5	2	„	„
terméketlen	1215	816	„	„
összesen	20808	15014	„	„

a gazdaságok területéből

	Románpécska	Magyarpécska		
saját tulajdon	20169	11339	kataszteri hold	
haszonélvezet	199	199	„	„
haszonbérlet	1927	3396	„	„

A földtulajdon megoszlása

	Románpécska	Magyarpécska		
100 kataszteri holdon felül	6	12		
10-től 100 kataszteri holdig	331	381		
10 kataszteri hold alatt	431	269		
részesművelő	6	7	94	

Nyilvánvaló, hogy a kisbirtokosok száma jellemző mindkét községre. Ugyanakkor a szabad földforgalom feltételei között kialakultak életképes nagygazdaságok is, bár ezek egyike-másika köztulajdon, vagy kötött birtok. Egy 1893-as nyilvántartás szerint a két községben a 100 kataszteri holdon felüli birtokok a következők voltak:

Románpécska

birtokos	összes földterület	ebből megművelve szántóföld	rét
Braun Samu	218	182	36
Farkas Sándor	303	285	18
Fikker József	106	80	26

⁹³ Magyar Statisztikai Közlemények, 41. kötet.

⁹⁴ Magyar Statisztikai Közlemények, 42. kötet.

görögkeleti egyház	113	111	2	
óbodrogi zárda	707	6	33	
Justh István	484	223	8	
gr. Karácsonyi Mária	1985	1282	145	
kinestár	7922	1672	355	
gr. Migazzi Antonia	2137	805	207	
Mates Ferenc	278	149	33	
Ortutay Béla	781	357	93	
Románpécska község	491	56	72	
Putu Manuila	206	159	29	
Tămășdan Dimitrie örökösei	106	90	11	
Tămășdan Constantin	111	110	1	
Tavaszy Anton	225	171	54	
Vertaci Ioan	867			legelő
Vojtek Stiller Hermann	127	12	3	
ifj. Bolyhos István	120	29	1	
Csálabarackai szőlőtelep	988	504	73+55	szőlő
görögkeleti egyház	133	112	3+ 2	kert

Magyarpécska

Bojos István	328	287		
id. Dónáth János	108	102	2	
id. Katona József	132	125	2	
Kelemen István	119	114		
Lelik István örökösei	139	134		
kinestár	1516	200	20	
Magyarpécska község	545	124	4	
Magyarpécskai róm.kat.iskola	110	1	108 ⁹⁵	

Nyilvánvaló, hogy az egyes statisztikák a pillanatnyi helyzetet mérik fel, s a földforgalom, örökösödés, stb. állandó változásokat idéz elő. E változásokat igazolja az 1911-ben újra közölt Gazdacímtár, mely szerint a 100 kataszteri holdon felüli gazdák ekkor a következők:

Románpécska

Név	össz- terület	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	erdő	termé- ketlen
Gál Sándor (bérli Mahler Ferenc)	119	106		10			-	3
Mahler Ferenc	281	159		58		54		10
Ortutay Béla	407	214	1	112		62	8	10
Putu Manuila	349	245	1	98	1	2		2
Tămășdan Cristea	150	128		19				3
Tămășdan Iuon	111	93		14	1	1		2
Tămășdan Ștefan	111	93		14	1	1		2
Verzar Martin	389	208	1	99	1	63	8	9

Állatállomány

Név	szarvasmarha	ló	sertés	juh
Gál Sándor	17	17	16	
Mahler Ferenc	50		15	
Ortutay Béla	12	38	13	

⁹⁵ **Gazdacímtár**, 1893.

Putu Manuila	30	18	39	
Tămaşdan Cristea	26	10	45	26
Tămaşdan Iuon	6	7	24	25
Tămaşdan Ştefan	3	4	5	10
Verzar Martin	100	46	140	

mezőgazdasági leltár

Név	loko mobil	cséplő gép	vető gép	eke	borona	szekér	alkalmazottak száma
Gál Sándor			1	20	3	7	5
Mahler Ferenc			1	5	2		4
Ortutay Béla	2	2	2	14	4	9	11
Putu Manuila			1	14	2	9	4
Tămaşdan Cristea				3	2	3	2
Tămaşdan Iuon				2	1	1	1
Tămaşdan Ştefan				2	1	1	2
Verzar Martin	1	1	3	27	5	21	12

Köztulajdonú nagybirtokok a Hódos-Bodrogi zárda, a kincstár és Románpécska község összesen 7940 kataszteri hold földterülettel, melyből 685 hold szántó, 85 hold kert, 269 hold rét, 318 hold közlegelő, 5388 hold erdő és 1195 hold terméketlen.

Magyarpécska

Név	össz-terület	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	erdő	terméketlen
Bartók András	111	108	1		1			1
Bolyos Mátyás	342	302	2		2	34		2
Dónáth János	110	60		43		5		1
Kincstár	1709	184	1	48	16	1334	122	
Magyarpécska község	551	128	3	1		132	37	251

Állatállomány

Név	szarvasmarha	ló	sertés	juh
Bartók András	6	11	48	
Bolyos Mátyás	48	7	43	
Dónáth János	20	8	30	

mezőgazdasági leltár

Név	loko mobil	cséplő gép	vető gép	eke	borona	szekér	alkalmazottak száma
Bartók András				8	1	2	
Bolyos Mátyás			2	13	3	9	12
Dónáth János			1	3	1	5	3 ⁹⁶

A számadatokból kitűnik, hogy a mezőgazdaság gépesítése a XX. század elején is Pécskán még csak a kezdeti lépéseket tette meg, hiszen 11 nagygazda összesen 3 lokomobilt, 3 cséplőgépet, 11 vetőgépet birtokolt, 56 állandó béressel és cseléddel vagy más mezőgazdasági alkalmazottal. Az időszakos napszámosok számát nem ismerjük. Az igavonó állatok viszonylag magas száma azt igazolja, hogy a föld megmunkálásának alapja továbbra is a ló. Hasonló a helyzet a szállításnál is. A legkorszerűbb gazdálkodás Ortutay Béla és Verzar Martin birtokain folyt. Ortutay mintagazdaságát Gaál Jenő is kiemeli.

Általában a gabonatermesztés és sertéshizlalda képezte a gazdaságok legfőbb jövedelemforrását. Nem elhanyagolható a gazdaságok termelésében a háztáji kertészkedés

⁹⁶ **Gazdacímtár**, 1911.

sem, melyet egyébként Gaál Jenő is megemlít. A tanyákon s a háztáji kertekben, a házak előtt sok gyümölcsfát telepítettek, s a század végefelé fejlődött a baromfitartás is, nemcsak házi szükségletre, hanem a piacra is.

Az 1879-es Gazdacímtár megadja a gyümölcsfák számát is, mégpedig:

gyümölcsfa	Románpécska	Magyarpécska
almafa	4101	5757
körtefa	111	2319
cseresznyefa	227	275
meggyfa	4026	7831
őszibarackfa	765	614
kajszinbarackfa	718	609
szilvafa	17990	25464
diófa	1054	1446
mandulafa	31	31
gesztenyefa	17	75
eperfa	2455	3570
Összesen	32495	47891⁹⁷

Ipar, kereskedelem, hitelélet, közlekedés

Mint az előző fejezetek adataiból kiviláglott Pécskán nagyszámú kisiparos üzte mesterségét. Számukra vonatkozóan az első pontos adatok 1878-ból valók, mikor a két Pécskán 236 önálló kisiparost tartottak számon, mégpedig

mesterségek szerint:

kerékgyártó	30
csizmadia	38
cipész	14
kovács	25
ács	24
szabó	19
borbély	5
mészáros	9
szűcs	7
bádogos	2
kalapos	2
pecsenyesütő	4
kötélverő	5
szűrszabó	4
lakatos	6
tímár	3
női szabó	2
rézműves	2
órás	2

továbbá egy-egy cukrász, faesztergályos, késes, nyerges, nyomdász, kéményseprő, szítás, fésűs, festő.⁹⁸

A kézművesség részletes statisztikáját az 1910-es népszámlálás adja, mikor is a két Pécska iparosságát a következőképpen osztályozhatjuk:

⁹⁷ **Gazdacímtár**, 1897.

⁹⁸ Kovách Géza, **Adatok az Arad megyei kisipar történetéhez a XIX. század utolsó harmadában**, VII. Kézművesipartörténeti Szimpózium, Veszprém, 1990, november 1214. Veszprém, 1991, 7179.

tulajdonképpeni ipar

	Románpécska	Magyarpécska
férfi	338	456
nő	46	55

házi ipar

	Románpécska	Magyarpécska
férfi	1	36
nő	4	6

A tulajdonképpeni iparral foglalkozók közül

	Románpécska	Magyarpécska
önálló férfi	147	177
önálló nő	36	46
tisztviselő összesen	7	
kisegítő családtag	5	6
művezető	9	2
segédmunkás	94	144
tanonc	79	146
szolga	14	20

a vállalatok nagysága

	Románpécska	Magyarpécska
segéd nélkül	162	164
1 segéddel	44	42
2 segéddel	22	32
3 5 segéddel	15	24
6 10 segéddel	3	10
11 20 segéddel	1	1
20-on felül	1	1
összesen vállalat	247	277

A tulajdonképpeni ipar főbb csoportjai

vas és fémipar

	Románpécska	Magyarpécska
kovács	28	25
lakatos	15	14
gépgyártás	21	22
egyéb	8	12

kő, föld és agyagipar

	Románpécska	Magyarpécska
téglagyártás	7	5
fazekas		1

Fa és csontipar

	Románpécska	Magyarpécska
fűrészárugyártás	7	5
asztalos	17	21
egyéb	3	6

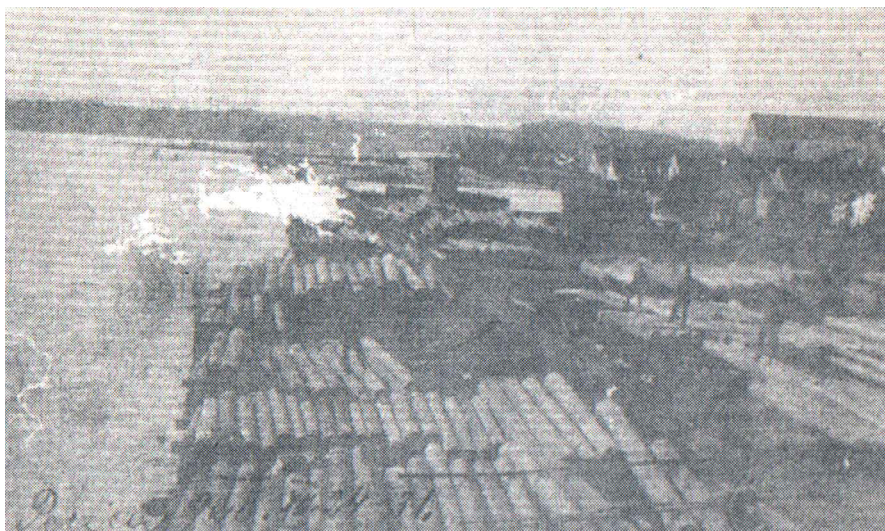
Textil és bőripar

	Románpécska	Magyarpécska
szabó	47	58
csizmadia, cipész	66	110

egyéb	39	63
Élelmészeti ipar		
	Románpécska	Magyarpécska
malomipar	25	21
pék	24	36
hentes	6	8
egyéb	1	4
Építőipar		
	Románpécska	Magyarpécska
kőműves	18	23
ács	24	19
egyéb	11	19
sokszorosító ipar		3
Iparral mellékesen foglalkozik		
	Románpécska	Magyarpécska
férfi	42	74
nő	59	47

Vízimalom a Maroson

Rönkkikötő a Maroson

A nagyobb vállalatok közül említést érdemel a magyarpécskai fűrésztelep 42 alkalmazottal, továbbá négy gőzmalom, a legnagyobb a Gizella, kisebbek a Scherer, Tóth és Süli féle malmok.⁹⁹

A kisiparosság önálló szervezeti életet élt. Már a korábbiakban láttuk, hogy a szabad iparűzés biztosítása érdekében 1816-tól kezdve a pécskai iparosok céhekbe tömörültek. Bár az 1848-as forradalom alatt hozott törvények biztosították a szabad versenyt, s teljesen felszabadították a céhek megkötöttségét, azok végleges felszámolására csak 1873-ban került sor. Helyükbe az ipartársulatok léptek, melyek sok formáságot igyekeztek átmenteni a régi céhszabályzatokból. Alapjában véve azonban a szabad verseny keretei között nem tudtak megfelelő érdekvédelmi szervezetté fejlődni. A rendkívül alacsony tagdíjakból csak tengődtek, jelentőségük inkább az együvértartozásban s bizonyos klubéletben mutatkozott meg.

A pécskai céhek 1873-ban alakultak ipartársulattá, mindössze 52 pécskai és 26 szemlaki mesterrel. A **taglétszám** azonban folyamatosan nőtt, mégpedig a következőképpen:

	1878	1886	1892
mester	248	258	271
segéd	191	120	107
inas	97	98	105

A tagdíj mindössze egy forint volt egy évre, így nem csodálkozhatunk, hogy 1896-ban mindössze 1201 forint 52 krajcár volt az ipartestület összvagya.¹⁰⁰

1893-ban az inasok továbbképzésére vasárnapi iskolát is beindított az ipartársulat, alapjában véve azonban a munkaerő képzése változatlanul a hagyományos keretek között történt.

Az ipartársulat a század végén ipartestületté alakult át. Elvileg valamennyi iparosnak be kellett lépnie az ipartestületbe, s az alkalmazott segédek számára csakis az ipartestület adhatott ki munkakönyvet, melyről a pécskai ipartestület 1898-tól kezdve anyakönyvet vezetett. Ezeknek egyrésze fenn is maradt, melyeknek alapján bizonyos képet alkothatunk az iparosképzés helyi adatairól. A kisiparosok nagyrésze azonban még a századforduló idején is vagy alkalmazott nélkül vezette műhelyét, vagy csak időszakosan folyamodott segédek alkalmazásához. Nagy volt a munkaerő vándorlása is. A XIX. század végén a pécskai ipartestület által kiadott munkakönyvek száma a segédek számára a következőképpen alakult:

kiadott munkakönyvek száma			
mesterség	1898	1899	1900
szabó	18	22	17
cipész	9	13	14
csizmadia	4	18	10
kalapos	1	5	1
takács		1	2

kiadott munkakönyvek száma			
mesterség	1898	1899	1900
szűcs		1	
szűrszabó			1
bocskorvarró			1
kovács	13	12	15
kerékgyártó	8	7	5
szíjgyártó	1		1
kádár	1		2
kékfestő		1	

⁹⁹ Magyar Statisztikai Közlemények, 48. kötet.

¹⁰⁰ Kovách i.m.

kötélverő	7	2	
kőműves	8	6	5
asztalos	20	20	10
lakatos	2	5	7
tímár	1	1	2
szobafestő	1	2	2
kéményseprő	1	2	1
bádogos		1	4
molnár	3	3	4
pék	1	8	4
hentes	3	1	1
cukrász			2
borbély	13	14	17
órás			1
aranyműves			1
nyomdász		1	3
Összesen	115	146	133 ¹⁰¹

Általában megállapítható, hogy a pécskai kisiparban a századforduló idején is a hagyományos, családi igényekhez igazodó szakmák a legelterjedtebbek (szabók, cipészek-csizmadiák, kovácsok, kerékgyártók, asztalosok, stb.). Egyes régi szakmák, mint a vízimolnárság, takács, szűcs és gubás mesterség lassacskán eltűntek.

Az ipartestület, úgy-ahogy, összefogta a kisiparosságot. Saját erőfeszítéséből székházat is épített, mely lehetővé tette az iparosság önművelését, szórakozását. Kétségtelen azonban, hogy az első világháborúig nem tudott gazdasági felemelkedést elősegítő szövetkezeti jellegű intézménnyé fejlődni. A gyáripari termékek fokozott térhódítása miatt a kisiparosság állandó válságban vergődött, s nagyon kevesen tudtak nagyobb árutermelő, állandó alkalmazottakat foglalkoztató üzemmé fejlődni.

Ugyanez jellemzi a kiskereskedelmet is, mely a lakosság mindennapi szükségleteihez igazodott. Talán a vendéglátóipar mutatott némi pezsgést, e tekintetben is azonban az egyetlen központi vendéglő mellett inkább ivók, kocsmák állottak a fogyasztók rendelkezésére.

A hitelélet

A XIX. század utolsó évtizedeiben bontakozott ki, először a megyeközpontban (Osztrák-magyar bank, Victória, Arad-Csanádi bank, Arad megyei Hitel bank, stb.). 1880-ban Magyarpécskán is megalakult a helyi takarékpénztár 300 ezer korona részvénytőkével s egyre növekedő pénzforgalommal. 1907-ben például a **Magyarpécskai Takarékpénztár mérlege** a következőket mutatja:

részvénytőke	300000	korona
takarékalap	66000	„
takarékbetétek	1378000	„
előlegkölsönök	55000	„
tiszta nyereség	39999	„
egyéb tételek	40000	„
Évvégi vagyon		
váltó tárca	1114000	„
jelzálogkölsön	538000	„
értékpapír	35000	„

¹⁰¹ Állami Levéltár Arad, 26. leltári szám, 22/69.

adósok és pénzüzetek ellentőkéi	50000	„
egyéb tételek	141000	„ ¹⁰²

A közlekedés

eleinte kimondottan csak az állat vontatású fuvarra támaszkodott, az utak azonban elég gyatra állapotban voltak, bár a Nagylak-Arad közti utat kikövezték. A mellékutak azonban sárosak maradtak. Jelentős esemény volt végül is a vasút megépítése az Arad-Csanádi Egyesült vasutak keretében. 1883-ban beindult az Arad-Pécskai járat, melyet később meghosszabítottak Battonya felé, s ily módon nemcsak a személyforgalom indult be, de a teherforgalom révén lehetővé vált a gabona, liszt s az élőállatok forgalmazása a piac követelményeinek megfelelően.

Közigazgatás

Kurunczi János bíró 1870-es évek

Amikor 1872-ben véglegesült a korabeli Magyarországon az új megyerendszer, Arad megyében is átszervezték a járásokat. A korábbi négy járást (aradi, világosi, zarándi, borosjenei) felosztották. Következésképpen létrejöttek az aradi, borosjenei, borossebesi, eleki, kislejenei, máriaradnai, nagyhalmágyi, pécskai, ternovai és világosi járások. A pécskai járás központja **Magyarpécska** lett, s a **járáshoz** nyolc község **tartozott**, mégpedig:

Kispereg	1859	lakossal (1912-es adat),
Magyarpécska	8066	„
Németpereg	1363	„
Óbodrog	388	„
Románpécska	9571	„
Szemlak	6576	„
Nagyiratos	1611	„

¹⁰² Magyar Statisztikai Közlemények, 39. kötet, 6957.

A két Pécska közigazgatási statútuma „nagyközség”, külön jegyzőséggel. Természetesen Magyarpécskán megalakultak a járási székhelyre általánosan jellemző intézmények: a járásbíróság magyarpécskai székhelye, telekkönyvi hivatal külön-külön mindkét Pécskán, csendőrs Románpécskán, 1895-től kezdődően állami anyakönyvi hivatal külön-külön mindkét községben, postatávírótelefon, ugyancsak mindkét helyen.

A járásbíróság 1875-ben kezdte meg működését. Hatáskörébe polgári, főleg hagyatéki, családjogi s kisebb bűnügyek tartoztak. Gaál Jenő 1872-re és 1891-re szolgáltat adatokat a pécskai járásbíróság működésére vonatkozóan, mely szerint 1872-ben 7313, 1891-ben 7834 elintézendő ügyre került sor, mégpedig a perek jellege szerint:

	1872	1891
polgári ügyek	1517	4070
hagyatéki ügyek	1171	253
bűnügyek	54	87

Ugyancsak 1872-ben kezdte meg működését a telekkönyv. Gaál adatai szerint az említett két esztendőben a két Pécska telekkönyvi hivatal ügyeinek száma

	Románpécska		Magyarpécska	
év	1872	1891	1872	1891
ügyek száma	7333	6546	7834	7832

Ezek a számok jelentős földforgalomról tanúskodnak. A járásbíróság és jegyzőség mellett külön működött a községi önkormányzat, bár a jegyzőt már fentről nevezték ki, s működésébe az önkormányzat már nemigen szólhatott bele, jöllehet a jegyzőt a község fizette. A község önkormányzatát, élén a bíróval, a lakosság választotta. Az 1872-es községi törvény csak lassan lépett életbe. Ennek megfelelően mindkét Pécska statútuma „nagyközség”, melynek megfelelően a vezetőség a bíróból, annak helyetteséből, négy tanácsosból (korábban esküdt), a pénztárnokból, jegyzőből, a közgyámból s a községi orvosból állt.¹⁰³

Mindkét község saját ingatlannal rendelkezett, községi pótdót vethetett ki, melyből fedezték a közterheket. A XX. század elején a két nagyközség közvagyonra a következőképpen mutatott (1908)

	Románpécska		Magyarpécska	
összérték	1 326 146	korona	1 791 921	korona
községi földbirtok	346	kat.hold	1175	kat.hold

A két község lakóira nehezedő fontosabb közterhek

	Románpécska		Magyarpécska	
összesen	182706	korona	177	287
	korona			
egy főre eső közteher átlagban	22,1	„	19,7	„
pótdó	42493	„	20272	„
ebből befolyt	38734	„	21246	„
egyéb bevételek				
ingatlanból	8101	korona	5519	korona
üzemekből	3640	„	2070	„
tőkék kamata	-		985	„
közjogi és közigazgatási bevétel	49463	„	34507	„
közmunka váltság	6114	„	6162	„

Kiadások

¹⁰³ Horváth István, A községi önkormányzat és a parasztság A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában, 1848-1914. Budapest, 1972. II. 603.

Összesen	68578 korona	61005 korona
ebből kiadás		
közjogi és közigazgatási	24023 „	22662 „
közegészségi	1447 „	1461 „
közművelődési	10432 „	4016 „
közjótékonyági	- „	800 „
közlekedési	5852 „	6408
	¹⁰⁴ „	

Társadalmi és politikai élet

A XIX. század utolsó negyedében s a XX. század elején Pécska társadalmi életében számottevő strukturális átalakulás következett be. Míg a század első felében a lakosság abszolút többsége parasztsaládokból állott, a század utolsó évtizedeiben már jelentősen megnőtt az iparos, kereskedő és értelmiségi réteg. A polgárosodás korszaka ez, amikor a mezőgazdaságból élők százalékaránya fokozatosan csökken. Az 1900-as és 1910-es népszámlálás adatait vizsgálva, a két nagyközség társadalmi tagozódásában a következő helyzetet találjuk:

	Románpécska		Magyarpécska	
	1900	1910	1900	1910
mezőgazdaságból élők	86,6%	83,5%	77,8%	75,8%
iparból élők	9 %	13,8%	13,8%	15,6%
kereskedelem és közszolgálat	4,4%	8,4%	8,4%	8,5%

De a mezőgazdaságból élők is fokozatosan rétegződnek, amennyiben nő a földnélküli napszámosok, továbbá az olyan kisbirtokosok száma, akik nem tudtak megélni kicsiny parcellájukból, s a mezőgazdasági bér munkára kényszerültek.

Természetes, hogy a foglalkozás alapján nem lehet elválasztó vonalat vonni a polgári, paraszti vagy proletár réteg között, mert nem minden kisiparos polgári beállítottságú, sokkal inkább húz a polgári réteg felé a módos parasztság. Egy azonban bizonyos, a társadalmi tagozódás mindenképpen kihatott a politikai és társadalmi küzdelmekre, mely a XIX. század végén már éles osztálykülönbségekhez, feszültségeket mutató politikai és társadalmi viszonyokhoz vezetett.

Ezek a küzdelmek két szinten bontakoztak ki: nemzeti és osztály jelleggel.

Amíg a jobbagyság idején a parasztság, nemzeti hovatartozástól függetlenül, egységes tábor képeztek, még 1848-ban is, a század utolsó negyedében a román és magyar lakosság politikai beállítottsága élesen kettévált. A nemzeti öntudatra ébredt románság egységesen sorakozott fel politikai vezetői, illetve a Román Nemzeti Párt mögött, s tevékenyen részt vett annak mindennemű küzdelmében.

Az Arad megyei románság politikai mozgalma a kiegyezést követő években azonnal felélénkült. Már 1868-ban megalakult Aradon a román politikai klub, mintegy 3400 részvevővel, mely kapcsolatot keresett a vidékkel is, s mindenekelőtt arra törekedett, hogy egységre kövacsolja a románság erőit. 1872 április 16-án a klub elnöke, Anton Moisa Aradra összehívta a nyugati megyék románságának mintegy 300 küldöttét, hogy körvonalazza a románság politikai harcának irányvonalát.

Az 1878 július 20-i szebeni román nemzeti konferencia előtt a megye különböző körzeteiben számos gyűlést tartottak. 1877 május 2-án a pécskai körzetben Dr. George Popa ügyvéd, iskolaszéki elnök kapott megbízó levelet.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Magyar Statisztikai Közlemények, 39. kötet 694697.

¹⁰⁵ Eugen Glück Nicolae Rosuț, *Aradul și mișcarea memorandistă Arad*, 1976, 1819.

1878 július 20-án Aradon M. V. Stănescu és N. Oncu vezetésével a szebeni kongresszust megelőző gyűlésen még a passzivizmus mellett foglaltak állást, abból az elvből kifolyólag, hogy a parlamentben a románság nem képviseltetheti magát számarányának megfelelően.

Az 1881 május 12-14 közötti szebeni kongresszuson a megyéből számos román vezető vett részt. A pécskai körzetet M. V. Stănescu és I. Popovici-Desseanu képviselték.¹⁰⁶

Nem bonyolódhatunk a kérdés részleteibe, melynek bőséges román irodalma van, központi és helyi szinten egyaránt,¹⁰⁷ pusztán néhány pécskai megmozdulásra hívjuk fel a figyelmet. A románság megszervezésében elsősorban a helyi értelmiség jeleskedett. Már 1880-ban létrehozták a pécskai román olvasó egyletet, a közművelődés felemelése érdekében.¹⁰⁸ Ez egyben a román lakosság politikai megszervezését is célozta. Valóban kimagasló sikerrel. Az 1880-90-es évek során a Szebenben megrendezett nemzeti kongresszusokon a pécskai körzet minden alkalommal képviseltette magát. 1884 május 25-én például Dr. George Popa kapott megbízó levelet, rá négy hónappal pedig I. Popovici-Desseanu és Constantin Popovici.¹⁰⁹ Hasonlóképpen képviseltette magát a pécskai románság az 1888 májusi és 1892 januári kongresszuson is, ez utóbbit Dr. Nicolae Oncu ügyvéd és George Popa révén.¹¹⁰

Nagy visszhangot keltett Pécskán a Memorandum ügy. 1892 január 21-22-én a Memorandum végett összehívott szebeni kongresszuson Pécskát N. Oncu és G. Popa képviselte.¹¹¹ A Bécsbe felvonuló 300 küldött között a pécskai Teodor Organak is részt kellett volna vennie, de a hatósági megszorítások miatt nem tudott felutazni, s csak táviratban fejezte ki egyúttérzését.¹¹² De a memorandisták között szerepelnek Pécskáról a már említett G. Popa mellett Nicolae Barbură jegyző, Dr. Dimitrie Barbu pap és Romulus Ciorogariu.¹¹³

A XX. század elején, mikor a román politikai aktivizmus fő központja Arad lett, a pécskai körzetben a képviselő jelölések alkalmával mindig nagyszabású választási gyűlések zajlottak le. 1904-ben például I. Suciut jelölték. E gyűléseken mindig élesen vetették fel a románokat érintő legfőbb kérdéseket, többek között a román nyelvű oktatás kérdését. Különösen élénken vetődött fel a kérdés az Apponyi-féle iskolai oktatásra vonatkozó törvények idején, mely ellen 1907-ben Pécskán egy újabb gyűlés alkalmával erőiesen tiltakoztak.¹¹⁴

Amíg a románság a politikai küzdelmekben mindig egységesen lépett fel, nem mondhatjuk ezt el magyar vonatkozásban. Egyfelől a román jelöltek szívből, lélekből fakadó, parasztsággal tartó és együttérző, s a nép soraiból felemelkedő értelmiség legkiválóbb képviselőit találjuk, a magyar politikai pártokat többé-kevésbé a főúri osztály, vagy a parasztságtól eltávolodott polgári elemek képviselték. 1887-ben például, a parlamenti választások alkalmával, a pécskai kerületben gr. Wenckheim, gr. Zselénszky voltak a fő jelöltek a kiváló közigazdász Dr. Gaál Jenővel szemben.¹¹⁵ Általában azonban a magyar választók az 1848-as függetlenségi párt jelöltjeit támogatták, kifejezve ezzel az 1848-as eszmékhez való ragaszkodásukat. Így történt ez az 1900-as évek elején, amikor is a reakciós Tisza István féle munkapárttal szemben a választók a Barabás Béla köré tömörülő függetlenségiakat támogatták.

¹⁰⁶ Aradul permanentă ... 311314.

¹⁰⁷ Netea Vasile, **Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881)**. București, 1974. Popeangă Vasile, **Aradul centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)**, Timișoara, 1978, Aradul permanentă ... 3024. stb.

¹⁰⁸ Aradul permanentă ... 359.

¹⁰⁹ Căciara Andrei, Glück Eugen, **Aradul și mișcarea memorandistă**, Arad, 1978, 2839, 37.

¹¹⁰ Glück Rosuț i.m. II. 4.

¹¹¹ Aradul permanentă ... 313.

¹¹² Glück Rosuț, i.m. II. 4.

¹¹³ Glück Rosuț, i.m. II. 73.

¹¹⁴ Aradul permanentă ... 329331.

¹¹⁵ Glück Rosuț i.m. II. 33.

Ilyen körülmények között nincs mit csodálkoznunk, hogy 1890-től kezdve rendkívül gyorsan utat találtak a pécskai szegény rétegek felé a kibontakozó szociáldemokrata mozgalom eszméi. Ennek mindenekelőtt gazdasági okai voltak.

Már a korábbi statisztikai adatokból láttuk, hogy a lakosság jelentős része napszámból, bér munkából élt.

A korabeli ár- és bérvizonyok Gaál Jenő adatai szerint: a XIX. század vége felé a gabonaárak 5-6 forint között mozogtak mázsánként. Ugyanakkor a napszám-bérek elképesztően alacsonyak voltak. Tavasz idején a kapálás 12 órai munkaidő mellett 40-50 krajcár között mozgott, a nyári arató napszám 1-1,2 forint-ot ért el, télvíz idején pedig alig adódott valami munka, legfeljebb a fakitermelésnél, 30-35 krajcárért egy napra.¹¹⁶

Hasonló adatokat szolgáltatnak az aradi Kereskedelmi és Iparkamara évi jelentései is. Nézzük meg például, hogy a nyolcvanas évek második felében milyen napszám-béreket fizettek Pécskán.

	1886		1887		1888		
	min.	max.	min.	max.	min.	max.	
férfi	40	100	40	100	50	120	krajcár
nő	30	90	30	80	30	90	„
gyermek	30	90	30	70	30	80	„

A napszám-bérek az évszaktól függően változtak. A későbbiekben a mezőgazdasági munkásság számának gyarapodásával párhuzamosan ezek a bérek tovább csökkentek.

	tavasz		nyár		ősz		tél		
	élelem- mel	élelem nélkül	élelem- mel	élelem nélkül	élelem- mel	élelem nélkül	élelem- mel	élelem nélkül	
férfi	80	60	80	60	70	50	60	40	krajcár
nő	60	40	60	40	60	40	45	30	„
gyermek	60	40	60	40	60	40	45	30	„ ¹¹⁷

Az 1889-es kongresszuson Engels vezetésével megalakult a II. Internacionálé, mely elhatározta május elsejének a nemzetközi munkásság ünnepnapjává nyilvánítását, és feladatul tűzte ki országonkénti szociáldemokrata pártok megalakítását. Budapesten létre is jött a Magyarországi Szociáldemokrata Párt. Aradon, ahol a munkásmozgalomnak már korábban is hagyományai voltak, azonnal viszhangra talált. 1890 május elsején már nagyszabású munkásgyűlésre került sor, majd rá egy évre, 1891 március 29-én megalakult a Szociáldemokrata Párt helyi szervezete, melynek vezetésében Schrod Lajos vitte a főszerepet, s még ugyanabban az évben „Közjólét” címmel munkáslapot adott ki. Ennek példányai vidéki nagyközségekbe, többek között Pécskára is eljutottak, s a mezőgazdasági munkásság körében nagy visszhangra találtak. A Szociáldemokrata Párt aradi szervezete kezdettől fogva nagy súlyt helyezett a mezőgazdasági munkásság beszerzésére. Így vette kezdetét Pécskán az úgynevezett agrárszocialista mozgalom, mely különböző tömeggyűlések mellett az osztályharcra helyezte a fő súlyt.¹¹⁸ Az agrárszocialista mozgalomnak fő bázisa Orosháza, Battonya, Hódmezővásárhely, s általában a Tisza-Maros szöge, az úgynevezett Viharsarok volt. Aratáskor a különböző uradalmakon nyilvánvalóan sok pécskai aratómunkás is megfordult, s körükben a mozgalom rokonszenvre talált.

Ezekben az években azonban a Szociáldemokrata Párt kebelében még éles frakció-harcok dúltak, nem volt elég világos a programja sem, nem dőlt el a belső frakció-harcban a marxista és revizionista szárny között a vezetés kérdése. A Viharsarokban nagy befolyása volt az

¹¹⁶ Gaál, i.m. 328329.

¹¹⁷ Az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara évi jelentései, Arad, 1884-1888.

¹¹⁸ Simon Péter, A századforduló földmunkás és szegényparaszt mozgalmi, 1891-1907. Budapest, 1953.
Kovács Géza, Începuturile mișcării muncitorești din Arad, Studii și articole de istorie, III. București, 1961, 319328.

agrárszocialista Várkonyi Istvánnak, majd az 1900-as évek elején Mezőfi Vilmosnak, aki 1900-ban megkísérelt egy új pártot alakítani „Magyarországi Újjászervezett Szociáldemokrata Párt” néven, majd 1905-ben a békéscsabai Achim Andrásnak is, aki valami „Független Szocialista Parasztpárt” létrehozásán fáradozott. E frakcióknak azonban nem volt világosan körvonalazott programjuk, s fő szerepük elsősorban az aratósztrájkok, földmunkás gyűlések megszervezésére korlátozódott. Nem is tudott különösebb rokonszenvre találni a gazdálkodó parasztok körében, a kisiparosság pedig sokkal inkább az általános választójogért küzdő revizionista szárnnyal rokonszenvezett.

A történelmi igazsághoz tartozik azonban, hogy a társadalmi feszültség a választójog nélküli, vagyontalan napszámos és földmunkás rétegek soraiban a századforduló táján nőtt, és ennek hatására Pécskán és környékén számos aratósztrájkra és hasonló jellegű tömegmegmozdulásra került sor.

Pécskán már 1891-ben megalakult a Szociáldemokrata Párt helyi csoportja, mely ugyanazon év június 6-án Szemlakon nagygyűlést szervezett a mezőgazdasági munkásság beszerzése érdekében.¹¹⁹ Amikor ugyanazon év nyarán Battonyán csendőrsortúzzal végződő zendülésre került sor, Pécskán is általános nyugtalanság volt észlelhető. A szolgabírói jelentés szerint főleg a zsellérség körében volt ez észlelhető. A következő évben, mikor 200 mezei munkás sztrájkkal fenyegetőzött, Aradról külön csendőr-különítményt vezényeltek a községbe.¹²⁰

Az 1891-1894 közötti feszültség után, 1898-ban az agrárszocialista mozgalomban újabb fellendülés észlelhető, melyet azonban a Bánffy-kormány erőlyesen megfékezett.

1900 után, mikor a Mezőfi Vilmos féle Újjászervezett Szociáldemokrata Párt ismét a Viharsarokban igyekezett a mezőgazdasági munkásságot mozgósítani, Pécskán is újabb megmozdulásokra került sor. 1903-ban a napszámosok és részes aratók nagygyűlést tartottak,¹²¹ a mozgalom áterjedt Nagyvarjasra is. Követeléseik főleg az aratórész, s általában a napszámbérek javítására korlátozódtak.¹²²

Ezzel párhuzamosan egyre erőteljesebben kerül előtérbe az általános választójog bevezetésének kérdése, másfelől a parlamenti és helyi választások alkalmával már szocialista jelöltet is állítanak, mint például 1903-ban és 1904-ben. Mindkét alkalommal a jelölő és választási gyűlésen igen éles szópárbajra került sor.¹²³

1907. január 13-án megalakult a pécskai agrár szakszervezet, s ezzel párhuzamosan megelénkült a főleg kisiparosokra támaszkodó „Betegsegélyző és Temetkezési Egylet” tevékenysége.

Midőn 1905-ben megalakult a Szociáldemokrata Párt román tagozata, a mozgalom erős tömegbázisra talált Románpécskán. Ez a szárny főleg a legális szakszervezeti tevékenységre és az általános választójogért folytatott küzdelemre helyezte a fő súlyt. 1907. január 13-án Románpécskán, a földmunkás szakszervezet gyűlésén Dragoș Gheorghe (Chitu) személyében elnököt választottak. A gyűlésen Albert Daniel központi küldött is szót kapott.¹²⁴

¹¹⁹ Glück E., Roz Al., **Aradul muncitoresc**, București, 1983, 30.

¹²⁰ Egyed Ákos, **A parasztság Erdélyben a századfordulón**, Társadalmi és agrártörténeti áttekintés, Bukarest, 1975, 227.

¹²¹ Glück E., Roz Al., **Aradul muncitoresc**, București, 1983, 50.

¹²² Egyed Ákos, **A parasztság Erdélyben a századfordulón**, Társadalmi és agrártörténeti áttekintés, Bukarest, 1975, 249.

¹²³ Glück E., Roz Al., **Aradul muncitoresc**, București, 1983, 30-53.

¹²⁴ Glück Eugen, Roz Alexandru, **Din istoria mișcării muncitorești, Documente arădene, 1821-1918**. Timișoara, 1981, 184.

Magyarpécskán az ipari munkásság indít sztrájkharcokat, mint például az Arad Csanádi Egyesült Vasutak munkásai 1907 áprilisában, kik 11 órás munkanapot s minimum 31 filléres órabért követelnek.¹²⁵

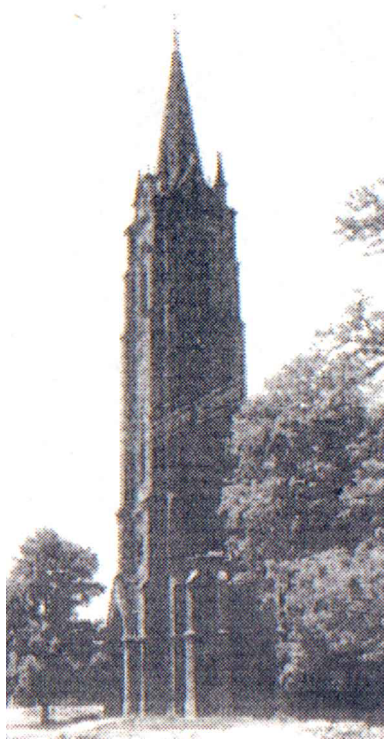
1908-ban Románpécskán a bíróválasztáskor éleződött ki a harc a szocialista Dragoș Gheorghe (Chitu) jelölése érdekében, ki végül is óriási szavazattöbbséggel győzött.¹²⁶ Ugyanazon év májusában, egy újabb szocialista nagygyűlés alkalmával a Szociáldemokrata Pártot az internacionalista beállítottságú Sava S. Demian központi küldött képviselte.¹²⁷

Az első világháborút megelőző években a Szociáldemokrata Párt pécskai tagozatában lehiggadtak a kedéllyek. A többé-kevésbé eredménytelen, s rendszerint csendőri beavatkozással végződő aratósztrájkok a zavaros ideológiájú agrárszocialista demagógia helyett az általános választójog érdekében folytatott legális küzdelemre fektették a hangsúlyt. Ilyen jellegű gyűlések zajlottak le 1911-ben, 1913-ban.¹²⁸

Az első világháború éveiben, a monarchia erősödő külső és belső bajainak közepette, a Szociáldemokrata Párt román tagozata egyre inkább megtalálta a közös hangot az ugyancsak erős helyi bázissal rendelkező Román Nemzeti Párttal, olyannyira, hogy 1918-ban már közösen léptek fel a nemzeti követelések terén.

A közművelődési élet Pécskán

Egyház és iskola

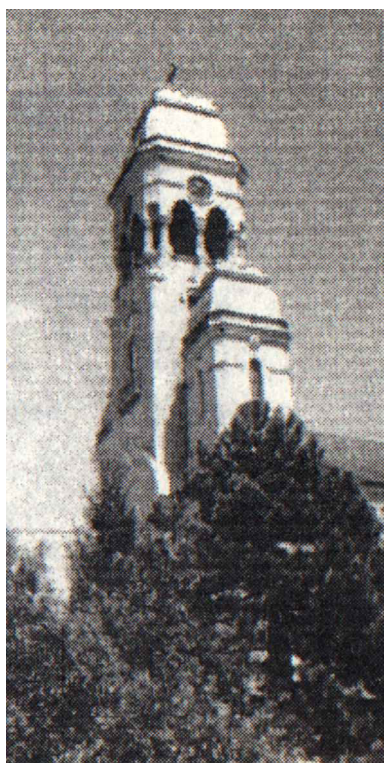
A katolikus templom tornya
1887-ben épült

¹²⁵ Glück Eugen Roz Alexandru, **Din istoria mișcării muncitorești, Documente arădene, 18211918.** Timișoara, 1981, 194.

¹²⁶ Glück Eugen Roz Alexandru, **Din istoria mișcării muncitorești, Documente arădene, 18211918.** Timișoara, 1981, 213.

¹²⁷ Glück Eugen Roz Alexandru, **Din istoria mișcării muncitorești, Documente arădene, 18211918.** Timișoara, 1981, 210.

¹²⁸ Glück Eugen Roz Alexandru, **Din istoria mișcării muncitorești, Documente arădene, 18211918.** Timișoara, 1981, 221, 223.

A román ortodox templom tornya
1932-ben épült

Egy nagyközség közművelődési életének két fontos alapköve van: az **egyház és az iskola**. Az Egyház története Pécskán és környékén a kereszténység felvételéig vezethető vissza. Köztudott, hogy Gellért püspök térítése révén már 1030-ban megalakult a **csanádi püspökség**, melynek hatásköre kiterjedt a megye, tehát a Maros alsó folyásának vidékére is. Ezzel párhuzamosan, sőt korábban hódított tért a keleti rítusú kereszténység is, hiszen maga Ajtony vezér is Viddinben keresztelkedett meg, s a Gellért legenda szerint bazilita szerzetesei tovább is tevékenykedtek a vidéken.

Az XIXIII. századból a római egyház megerősödéséről a monostorok beszélnek. A bencések igen korán tért hódítottak a vidéken: a byzerei bencés apátság (Szépfalu mellett) már 1183-ban a sóvám egyharmadát kapja a Maroson folyó sószállításból. 1214-től kezdve van adatunk a bulcsi benedekrendi apátságra nézve.¹²⁹ Ugyanebből az időszakból származnak az Ajtonymonostorra és Hódosmonostorra vonatkozó adataink is, az elsőre vonatkozóan 1204-ből, a másodikra 1213-ból.¹³⁰ Kezdetben mindkettő bencés monostor, Hódos később görögkeleti kolostor lesz. A XV. században, majd a török hódoltság kezdetén az összeírások szerint görögkeleti „kalugyerek” lakják. A Hódos-bodrogi kolostor monográfiáját egyébként 1980-ban adták ki Aradon, melyben különös figyelemmel tárgyalják a kolostor késő középkori történetét, annál is inkább, mert a vidék egyházi intézményeiből - a csanádi püspökséget kivéve - csak a bezdini és bodrogi kolostorok vészelték át a török hódoltságot.¹³¹

Dr. Nagyhalmágyi Sándor kéziratosa monográfiájában megemlíti, hogy Pécska maga több papot is adott az egyháznak, többek között Pécski Jánost, ki 1369-ben aradi kanonok, továbbá

¹²⁹ Országos Levéltár, Budapest, OL. DL. 25, Wentzel, i.m. XI. 4748. Richard Marsina, **Codex diplomaticus et apistolaris Slovaciae**, Bratislava, 1971. 45, Márki, i.m. I. 122, 197. Knauz, Mon. Eccl. Str. I. 439. Juhász, i.m. 2048, Sörös, i.m. 444.

¹³⁰

¹³¹ Eugen Aradeanul, Lucian Emandi, Teodor Bodoge, **Mănăstirea Hodoș Bodrog**, Arad, 1980.

Pécski Máthét, ki 1516-1517-ben szintén az aradi társas káptalan tagja.¹³² Egyébként, mint a későbbiekben látni fogjuk, a környékről egyik-másik klerikus külföldi egyetemekre is eljutott.

A török hódoltság maga nem okozott volna nagy pusztulást az idegen hitfelekezetekkel szemben. Nem egyszer a prtotestánsok is török területre menekültek. A pusztulást a végnélküli háborúk okozták. Mikor a tizenöt éves háború után Veliska Antal apát, Alegretti Ignáccal a római Szentszék megbízásából az egyházmegyében időzött, még számos „igazlelkű” keresztényre akadt, de ezek járatlanok voltak a vallás alapfogalmaiban. A század második felében aztán az összes római katolikus plébánia elenyészett. Jellemző a pusztulásra Kálmány Lajos, egykori pécskai káplán gyűjtéséből egy Pécska környékén lejegyzett dal. „Mihelyt városunkba értek, mindjárt templomunknak estek, a tornyát lövöldözték, az oldalát döngették, lobogónak hasogatták, abból dohányzacskót varrtak.” Tekintve, hogy Pécska magyar lakossága a XVIII. század közepén települt be, e dalt nyilván máshonnan hozták, a dohányra való hivatkozás is azt jelenti, hogy a hódoltság kései idejéből való, de mégis jellegzetes és sokat mondó.

A görög-keleti egyház jobban átvészelte ezt az időszakot, nem csak monostorai, hanem a gyarapodó román és szerb lakosság révén az egyes gyülekezetek is. Különösen megerősödött a karlócai béke után (1699), nemcsak a Maros mentén meglepedő határőrség révén, hanem az úgynevezett „illir privilegiumok” következtében is, mikor az egész görögkeleti egyházat a karlócai szerb metropolitának rendelték alá. 1728-ban Pécska már görögkeleti esperesség központja, s hozzá tartozik Pécska 227, Szemlak 103, Sajtény 46, Csanád 88, Nagylak 143 és Arad város 545 házzal.¹³³ Harminc évvel később Pécskának már két görögkeleti papja van (Pop Marcu Dalianovici és Pop Pavel Ioanovici).¹³⁴ A XIX. század elején a román nemzeti öntudat erősödésével párhuzamosan, Moise Nicoară vezetésével, a román papság megindítja mozgalmát a független román egyház és iskola szervezetért, hogy kikerüljenek a szerb hierarchia alól. A mozgalom Pécskán is erős visszhangra talált, különösen Maxim Caracioni papsága idején. Moise Manuilovici, hódos-bodrogi arhimandrita 1833-ban jelenti a karlovici metropolitának, hogy Pécskán is román nyelvű manifesztumot terjesztenek a szerb hierarchia ellen.¹³⁵ Nyilván ezzel magyarázható, hogy az említett Maxim Caracioni, később esperes, 1848-49-ben is a magyar forradalomtól várta a független román egyház- és iskolarendszer elismerését. A forradalom bukása után végül is Bécsnek is engednie kellett ebben a kérdésben.

A pécskai görögkeleti egyház 1849 utáni történetére vonatkozóan azonban csak nagyon kis mértékben rendelkezünk adatokkal.

Magyarpécska római katolikus plébániájának történetéről Nagyhalma gyi Sándornak köszönhetően többet tudunk.

Az 1753-as telepítés után a római katolikus plébánia azonnal megalakult, 1757. szeptember 24-én, midő n a csanádi püspök első egyházi látogatását tette Pécskán, már 93 bér málónak osztotta ki a bér málási szentséget. Ugyanebben az évben helyezték el a telepések első templomuk alapkövét, s a templom hamarosan fel is épült, s 1758. december 8-án Engel Ferenc csanádi püspök megbízásából Sorgenfrei Jakab olvasó kanonok megáldja, 1764-ben építik fel az első paplakot. Az egyház fejlődésére jellemző, hogy 1791-ben már 386 bér málónak szolgált a csanádi püspök szentséget. 1801-ben már toronyórát szerelnek fel, majd 1833-ban felépül a kántorlak.

¹³² Dr. Nagyhalma gyi Sándor, **Magyarpécska múltja**, kézirat.

¹³³ I. D. Suci u, R. Constantinescu, **Documente privitoare la istoria mitropoliei Banatului**, Timișoara, 1980, I. 170.

¹³⁴ I. D. Suci u, R. Constantinescu, **Documente privitoare la istoria mitropoliei Banatului**, Timișoara, 1980, I. 246.

¹³⁵ I. D. Suci u, R. Constantinescu, **Documente privitoare la istoria mitropoliei Banatului**, Timișoara, 1980, I. 638-648.

A hívők számának gyarapodásával a régi templom nyilván nem tudott megfelelni a követelményeknek, s 1886 júniusában a kistemplomot lebontották, s ugyanazon év augusztus elsején letették az új templom alapkövét. Az új nagytemplom egy év alatt fel is épült, 1887 november 13-án Németi József püspök fel is szentelte. 1898-ban felépült az új paplak is. Az új templomnak és felszerelésének leírását Nagyhalmágyi Sándor kéziratos monográfiája részletesen adja. Nyilvánvaló, hogy rövid, összefoglaló dolgozatunkban ennek részletezésébe nem mehetünk bele.

Ugyanilyen részletességgel foglalkozik Nagyhalmágyi Magyarpécska plébánosaival, káplánjaival. Az első plébánosokat a minoriták adták (Pap Pál, P. Raphael, P. Hadria).

A História domus adatai szerint 1766-1790-ig pécsújfalusi Péchy István, 1800-1809-ig Nagy Pál, majd egy hatéves üresedés után 1815-1829-ig Nyéki János, 1829-1843-ig Győry Antal, 1844-1873-ig Wienkler János esperes plébános töltötte be a tisztséget. 1876-1892-ig Dr. Szabados József, 1893-1909-ig Szathmáry Géza, 1911-től kezdődően pedig Olajos József vezette a pécskai római katolikus plébániát. Nagyhalmágyi 1826-tól 142 káplán nevét sorolja fel, anélkül azonban, hogy működési évüket jelezné, így nem tudjuk hányan működtek 1918-ig s hányan azután.¹³⁶

A két erős vallásfelekezet mellett a szórvány felekezetek az első világháborúig nem létesítettek imaházakat, kivéve a zsidóságot, kik 1853-ban Schreier József vezetésével létrehozták hitközségüket, imaházzal együtt.

Az egyházhoz kapcsolódott kezdetektől fogva az **iskola** is. Már a kora középkorban az egyháznak írástudó papokra volt szüksége, másfelől az oklevélkiadás, a csanádi és aradi hitelesítő helyek (káptalanok) működése is magas képzettségű, közjogi ismeretekkel rendelkező írástudókat igényelt. Következésképpen az első iskolák a káptalanok mellett működtek. Jobbágyifjak csak ritkán látogatták, azok, akik a véletlen szerencse folytán papi pályára készültek. Ezek közül egyesek külföldi egyetemekre is eljutottak; a Maros völgyéből főleg Bécsbe és Krakkóba, kivételes esetekben Paduába, Bolognába. Az egyetemi anyakönyvek szolgáltatják az egyetlen hiteles adatot, melyből a középkori iskolázottságra következtethetünk.

A Maros alsó folyásának vidékén az iskoláztatás központjai a csanádi káptalan volt, melyhez Pécska és környéke is tartozott. Nem véletlen, hogy Arad megyéből a legtöbben Lippáról és Csanádról látogatták az európai egyetemeket. 1397 és 1512 között 32-en indultak Csanádról külföldi egyetemekre, mégpedig 23-an Bécsbe, 7-en Krakkóba s egy-egy hallgató Paduába és Bolognába.¹³⁷ Származásukra vonatkozóan azonban nincsenek adataink. Közvetlen Pécska környékéről 1464-ben a hódosi Pósa a bécsi egyetemet látogatja; a vidéken jelentős birtokokkal rendelkező Szeri Pósa család valamelyik sarjáról van szó.¹³⁸

A Pécska határában említett Szentmiklósról 1463-ban, bizonyos Péter a csanádi püspökség klerikusa a krakkói egyetem előadásait hallgatja,¹³⁹ míg a Kürtös és Mácsa közötti Kutasról ketten is hallgatják a bécsi egyetem előadásait, mégpedig 1454-ben és 1456-ban.¹⁴⁰ Nagylakról négy egyetemi hallgatóról tudunk, kettő a bécsi (1454, 1470) s kettő a krakkói egyetemet látogatja (1457, 1502).¹⁴¹ Lippáról, mely ezidőben már kolostorral és iskolával is rendelkező város, 1383 és 1506 között 31 egyetemi hallgatóról van tudomásunk, kik közül 13 Bécsben, 17 Krakkóban, s egy Lipcsében tanul.¹⁴²

¹³⁶ Dr. Nagyhalmágyi Sándor, **Magyarpécska múltja**, kézirat.

¹³⁷ Tonk Sándor, **Erdélyiek egyetemjárása a középkorban**, Bukarest, 1979. passim.

¹³⁸ Tonk Sándor, **Erdélyiek egyetemjárása a középkorban**, Bukarest, 1979. passim. 211.

¹³⁹ Tonk Sándor, **Erdélyiek egyetemjárása a középkorban**, Bukarest, 1979. 235.

¹⁴⁰ Tonk Sándor, **Erdélyiek egyetemjárása a középkorban**, Bukarest, 1979. 1006, 1016.

¹⁴¹ Tonk Sándor, **Erdélyiek egyetemjárása a középkorban**, Bukarest, 1979. 178, 305, 469, 1159.

¹⁴² Tonk Sándor, **Erdélyiek egyetemjárása a középkorban**, Bukarest, 1979. passim.

A XVI. században aztán, a végnélküli törökellenes harcok idején, ez a folyamat megszakad. A protestantizmus térhódításával párhuzamosan az anyanyelvi iskoláztatás sok helyen megindult. A már említett tornyai zsinat, valamint szegedi Kiss István térítő munkája is utal erre. Szegedi Kiss István maga is tanított Pankotán, Lippán, majd Temesvárt, de, hogy a protestáns iskolák tevékenysége a XVI. század derekán mennyire verbuvált növendéket Pécska környékéről, mindeddig ismeretlen. Egy bizonyos, a működő protestáns felekezetekben mindenütt folyt a katekizmusra való oktatás.

A török hódoltság és azt követő pusztítás aztán pontot tett mindenre, hiszen a vidék elnéptelenedett.

Nincs adatunk a görögkeleti egyház oktatási rendszerére se ebből az időből, bár a Hódos-bodrogi kolostor a török hódoltság alatt is fennállott.

Rendszeres elemi iskolai oktatás csak a XVIII. században, a felvilágosult abszolutizmus idején indult be.

1744-ben jelenik meg az „Útmutató irányelvek a császári és királyi örökös tartományok görögkeleti és illir elemi iskolák megjavítására”, majd 1777-ben a „Ratio educationis”, mely népiskolák felállítását irányozza elő az összes nemzetiségeknek. Ezt követi 1781-ben a „Norma regina”, majd 1805-ben a második „Ratio educationis”. Következésképpen 1774 és 1810 között sorra jönnek létre a falusi négy osztályos elemi iskolák az illető közösség nyelvén s a megfelelő vallásfelekezet felügyelete mellett. Finácz Ernő szerint 1771-ben Pécskán már 19 éve működött egy román elemi iskola, saját épülettel, mely azonban romos állapotban volt.¹⁴³

Popa Traian is, kéziratos monográfiájában azt állítja, hogy 1750 és 1752 között Pécskán már működött román nyelvű elemi iskola.¹⁴⁴ V. Popeangă az Arad megyei román oktatásról írott művében 1753-ra teszi a pécskai román iskola működésének kezdetét.¹⁴⁵ 1791-ben az iskolát 30 gyermek (28 fiú és 2 lány) látogatta. Ez a szám nyilván igen alacsony a község népességéhez viszonyítva, hiszen a görögkeleti gyermekek évi átlagos születési száma 140. R. Şiclován Románpécska iskolájáról írott monográfiájában 400-500-ra becsüli az iskolaköteles gyermekek számát.¹⁴⁶

Ilyen körülmények között az oktatást egyetlen tanító végezte: 1789-ben A. Velici, majd 1791-től Iacob Rupici, egy évvel később pedig Merza Petrovici. A tanító fizetését a község folyósította. 1796-ban pl. évi 120 forint, 8 köből búza és 8 köből árpa, valamint lakás biztosításával. A tanítók azonban elég sűrűn váltakoztak: 1810-ben George Caracioni, 1815-1816-ban Gabriel Filimon és Dimitrie Georgevici. Az iskola ekkor már két tanerős, bár a látogatottság még mindig gyatra. 1822-ben például az iskolaköteles 231 fiú és 150 lány közül mindössze 48 fiú és 5 lány látogatja rendszeresen az órákat.¹⁴⁷ Egy évvel később már 70, mégpedig 20 az első, 10 a második, 40 a harmadik osztályt.¹⁴⁸ Az iskolát látogató tanulók száma az 1848-as forradalomig általában 100 körül ingadozik. Erőteljes növekedés csak a forradalom után figyelhető meg. 1852-ben I. Ardelean tanítósága alatt már 200 körül, 5 évvel később már 300 körül ingadozik a tanulók száma. Ekkor az iskola már 3 tanerős (Gh. Ghebeleş, E. Eftici és I. Ardelean tanítósága alatt). 1864-ben azonban már megint csak két

¹⁴³ Finácz Ernő, *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*, I. 1740-1743. Budapest, 1899, 252.

¹⁴⁴ V. Popeangă, *Un secol de activitate şcolară românească în părțile Aradului 1721-1821*, Arad, 1974, 159-160.

¹⁴⁵ Romulus Şiclován Ioan L. Hedeşan, *Drumul unei şcoli 1771-1971*. Pecica, 1971. 13.

¹⁴⁶ V. Popeangă, *Un secol de activitate şcolară românească în părțile Aradului 1721-1821*, Arad, 1974, 159-160.

¹⁴⁷ V. Popeangă, *Un secol de activitate şcolară românească în părțile Aradului 1721-1821*, Arad, 1974, 159-160.

¹⁴⁸ V. Popeangă, *Un secol de activitate şcolară românească în părțile Aradului 1721-1821*, Arad, 1974, 159-160.

tanerőről történik említés, kiknek évi javadalmazása 360-400 forint. A tanulók létszáma ekkor már igen magas (245 I. Ardelean és 209 Gh. Ghebeleş osztályában). Ekkor már az elemi iskola mellett inasképző vasárnapi iskola is működik.¹⁴⁹

A látogatottság még mindig gyenge. 1866-ban például a 611 tanköteles gyerek közül csak 218 fiú és 49 lány jár iskolába.¹⁵⁰

Az 1868-as Eötvös miniszter nevével fémjelzett közoktatási törvény után a helyzet fokozatosan javul; a lemorzsolódás azonban még mindig nagy, különösen a második elemi után. 1904-1905-ben például a fennmaradt iskolai anyakönyvek szerint a helyzet a központi iskolában a következő:

	I. osztály	II. osztály	III. osztály
beíratkozott	73	44	117
kimaradt	1	2	3
vizsgára jelentkezett	38	32	70

Az óralátogatás is gyenge. A tavaszi munkálatok beálltával tömegével maradtak ki a gyerekek, kiket a szülők már befognak valamilyen munkára.¹⁵¹

Sajnos mind a XIX. század végéről, mind a XX. század elejéről igen hiányosak az adataink. Az első világháborút megelőző évekből a román iskolában tanítók közül név szerint megemlíthetjük Petre Russu, George Popovici, Emilia Bugariu, E. Moldovan, Șt. Roja, E. Hedeșan nevét, kik nemcsak az iskolai munkában tűntek ki, de résztvettek a román tanítók egyesületének időszakos tanácskozásain is, ahol módszertani előadásokat tartottak, továbbá iskolai ünnepélyek szervezésével járultak hozzá a közösség kulturális életének gazdagításához.

A magyarpécskai iskola működése is lényegében a Mária Terézia féle „Ratio Educationis” bevezetése után kezdődik. 1789-ben Horváth Frigyes minorita áldozárt bízzák meg a tanítással a mindössze egyetlen tanteremmel rendelkező, meglehetősen kezdetleges iskolában. 1820 és 1825 között még egy tantermet szereztek az úgynevezett alsóvárosi vegyes osztály számára. A tanítók fizetése rendkívül alacsony, évi 80 forint, 20 pozsonyi mérő búza (kb. 10 mázsa), 12 pozsonyi mérő zab (kb. 6 mázsa), 8 öl fa, fél mázsa marhahús, fél mázsa só, továbbá ingyenes tanítói lakás kerttel. Ez a fizetés csak 1848-ban emelkedett 120, majd négy év múlva 200 forintra.

A szegény tanulók beiskolázása érdekében 1852-ben egy kétezer forintos alapítványt létesítettek, hogy ebből fedezzék a könyveket és írószereket. Ugyancsak ekkor hozták létre a 2544 forint értékű iskolaépítési alapot. Következésképpen már 1857-ben megkezdték a belső iskola építését, külön fiú és lány osztállyal.

Az 1868-as közoktatásügyi törvény CCCVIII. cikkelye értelmében az elemi iskolák lehetnek állami, községi és felekezeti jellegűek. A felekezeti jellegű oktatás mindenekelőtt a románlakta helységeken erősödött meg, tekintve, hogy az állami iskolák tanítási nyelve a magyar lett. Másfelől az iskola fenntartási költségeit is többnyire csak jelentősebb anyagi alappal rendelkező önkormányzatok vállalták. A magyarpécskai iskola 1870-ig maradt a római katolikus egyház patronálása alatt; ettől kezdve községi népiskolaként működött. A korabeli joggyakorlatnak megfelelően, 1869-ben Winkler János apát-plébános elnökletével megalakult az iskolaszék 32 taggal. A tanítókat az iskolaszék alkalmazta, egyúttal ellenőrizte a tanítás jó menetét, felügyelt az iskola pénzügyeire, határozott az alapítványok felhasználása felől, stb. A magyarpécskai iskolaszék századvégi működésére vonatkozóan hasznos adatokat szolgáltat Szomorú István igazgató-tanító, a század utolsó éveiben közreadott Iskolai Értesítőben.

¹⁴⁹ V. Popeangă, *Școala românească în părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*. Arad, 1979. 101-104, 124.

¹⁵⁰ Romulus Șiclovan Ioan L. Hedeșan, *Drumul unei școli 1771-1971*. Pecica, 1971. 18-19.

¹⁵¹ Romulus Șiclovan Ioan L. Hedeșan, *Drumul unei școli 1771-1971*. Pecica, 1971. 21.

Egyébként Szomorú István felsorolása szerint 1789 és 1893 között Ma-gyarpécskán 51 okleveles tanító és 4 oklevél nélküli helyettes tanító működött. Az első név szerint ismert három tanító minorita pap volt, és pedig 1789-1796 között Horváth Frigyes, 1796-1799 között Tószegi Ipoly, 1799-1802 között Tóth Kamillás. A világi tanítók neveit 1823-tól ismerjük. Bizony áldatlan körülmények között vezették be a parasztyermekeket a betűvetés és számolás tudományába, osztatlan iskolában, nemegyszer százat is meghaladó osztálylétszám mellett, megfelelő tanszerek hiányában, s a tanuló gyermekhad rendetlen s nagyon hiányos óralátogatása közepette. Megérdemlik, hogy legalább csak névszerinti hivatkozással megemlítsük őket.

Név	működött	
Czibula N.	1823	mindössze egy évet
Ruber József	?	1838-ig
Gyürki Albert	?	1841
Simonics János	1830	1857
Horváth Károly	1841	1867
Mándély József	1841	1867
Bialonyi Ignác	1851	1878
Bialonyi Anna	1856	1878
Vattay Krisztina	1856	1877
Borsy Lajos	1862	1870
Messer Márton	1867	1870
Risztó Pál	1870	1872
Lind Jakab igazgató	1872	1885
Mallár Imre igazgató	1878	1887
Murády Emeza	1877	1888
Kropacsek Róza	1878	1892
Kovács Ferenc	1878	1883
Horváth Szilveszter	1878	1881
Ditrich Mária	1879	1880
Fuchsmayer Mária	1879	1880
Vladár Emma	1880	1883
Rácz Károly segédtanító	1881	1882
Vladár Menyhért	1882	folyamatosan
Szomoru István igazgató	1883	„
Lovászy Janka	1883	„
ifj.Zabojszky Mihály segédtanító	1884	1885
Schnur Miklós	1882	1886
Vátzy János	1887	folyamatosan
Kölln József	1886	„
Bucsy Mihály	1887	csak félétet
Vátzy István	1886	1888
Torma Antal	1888	folyamatosan
Kalina Emilia	1888	csak 3 hónapig
Salló József	1888	1889
Schwarcz Lenke	1888	folyamatosan
Maurer Mihály	1889	1891
Hart Flóris	1889	1891
Turcsányi Mariska	1884	folyamatosan
Bucsy Kristóf	1891	„
Priegl Sarolta	1892	„

Rovacsek Mihály segédtanító	1892	„
oklevél nélkül ideiglenesen tanítottak:		
Virágh Mihály	1872	1878
Paulik István	1871	1875
Mallár Imréné	1883	csak 3 hónapig
Konecsni János	1892	„

Képzettségeiket nézve, a Magyarpécskán működő pedagógusok igen sokfelé végezték a tantóképzőt, legtöbbször Temesvárt, Szegeden, Szabadkán, Aradon, ritkábban Pesten, Kalocsán, de találunk köztük tanítókat, kik Nagyváradon, Kolozsvárt, Győrött vagy Szatmáron szereztek oklevelet. Egyesek csak rövid ideig működtek Pécskán, életük másfelé hívta őket, másokat egész sorsuk Pécskához kötött.¹⁵²

A pécskai tanítószázadvány szívvel-lélekkel bekapcsolódott az 1870-ben alakult Arad-vidéki tantóegylet működésébe. Az egyletnek Pécskán is volt fiókja 15 taggal, kik közül kilencen Pécskáról, négyen Szemlakeről, s egy-egy tanító Kisperegről, illetve Németperegéről tevékenykedett. 1872-ben alakult az Arad megyei Román Tanító Egyesület, melynek tagja lett valamennyi görögkeleti iskolában tanító román tanító.¹⁵³

1868 után kötelező elemi iskolai oktatás törvénybeiktatása még nem biztosította a teljes beiskolázást, kétségtelenül nőtt azonban az óralátogató tanulók száma, következésképpen az alsóvárosi nagy iskola mellett beindult a felsővárosi, majd fokozatosan három tanyai iskola (nyugati, keleti, központi). Az alsó- és felsővárosi iskolában az osztályokat nemek szerint, a tanyai iskolában vegyesen indították be. A tanerők létszáma a tanulók számának gyarapodásával párhuzamosan nőtt. 1890 után létszámuk 10 és 13 között ingadozott, hozzájuk számítandók még a hitoktatók.

Ami a két Pécskán működő különböző iskolatagozatokat illeti, a korabeli források adatai nem mindenben egyeznek. Az első kimutatást Szöllősy Károly adja 1879-ben. Eszerint a magyarpécskai belvárosi iskolában működött két tanteremmel a fiútagozat, mégpedig az első és második osztályban 96, a harmadik-negyedik osztályban 57 tanulóval, továbbá egy lánytagozat 82 tanulóval. Az úgynevezett külvárosi iskolába járt 106 tanuló, míg a tanyai iskolákban, az egyikbe 36, a másikba 42, a harmadikba 63 tanuló. Ezzel párhuzamosan a románpécskai görögkeleti iskola három tagozattal működött, mégpedig egy belvárosi, egy külvárosi és egy tanyai tagozattal. Szöllősy azonban nem közli a tanulók létszámát.¹⁵⁴

Némethy Károly 1890-ben kiadott kétkötetes munkájában már Magyarpécskán 11, Románpécskán 7 tagozatról beszél, melyek közt szerepelnek községi, görögkeleti, római katolikus és izraelita felekezeti iskolák, illetve tagozatok. Akárhogy tesszük-vesszük is, ez a szám sehogysem jön ki, hacsak nem számítjuk ide az 1853 óta, a zsidó imaház mellett működő zsidó iskolát, továbbá Románpécskán az egy tanerős római katolikus felekezeti iskolát, valamint az ekkor már működő két óvodát. Nem tudjuk továbbá, hogy mikor indultak be a Pécskához tartozó Szederháton, Szenttamáson és Csálatelepen a tanyai iskolák. Egy biztos, a magyarpécskai községi iskola keretében öt tagozat működött, mint ahogy az a Szöllősy féle statisztikából is kitűnik.¹⁵⁵

¹⁵² Szomorú István, **MagyarPécska nagyközség összes községi iskoláinak Értesítője az 18921893as tanévről**, Pécska, 1893, 2021.

¹⁵³ Szöllősy Károly, **Arad szabad királyi város és megye összes népiskolai intézeteinek névtára**, Arad, 1879. 65, 71.

¹⁵⁴ Szöllősy Károly, **Arad szabad királyi város és megye összes népiskolai intézeteinek névtára**, Arad, 1879. 9, 14.

¹⁵⁵ Némethy Károly, **Arad város tanügyi története, Arad megye tanügyét tárgyaló függelékkel, I. II.** Arad, 1890. II. 1718.

Szomorú István igazgatósága alatt 1890 és 1896 között rendszeresen kinyomtatták a községi iskola évi értestőjét. Adatai rendkívül tanulságosak az egyes osztályok létszámára s általában a beiskolázottságra vonatkozóan.

1889-1890-es tanév

Osztály	Alsóváros		Felsőváros		tanyai iskolák	
	beírat- kozott	végzett	beírat- kozott	végzett	beírat- kozott	végzett
I.	103	83	110	91	117	109
II.	81	76	92	75	42	37
III.	121	98			29	19
IV.	71	54				
Összesen	356	311	202	166	188	165

Beíratkozott tehát összesen 746, amelyből felsőbb osztályba léphetett 642 tanuló.

Nézzük meg a két évvel későbbi helyzetet, tehát az **1891/1892**-es tanév számadatait:

Osztály	Alsóváros		Felsőváros		tanyai iskolák	
	beírat- kozott	végzett	beírat- kozott	végzett	beírat- kozott	végzett
I.	137	109	107	102	112	88
II.	126	102	73	64	46	41
III.	107	82			20	15
IV.	92	64				
V.	27	20				
Összesen	489	377	180	166	178	144

Ebben az iskolai évben az 1396 tanköteles gyermekből beíratkozott összesen 847, felsőbb osztályba léphetett 687.

Újabb **két évvel később** már megjelenik a hatodik elemi osztály, továbbá a felsővárosi és tanyai iskoláknál is kibővül a tanítás III. és IV. osztályokkal.

Osztály	Alsóváros		Felsőváros		tanyai iskolák	
	beírat- kozott	végzett	beírat- kozott	végzett	beírat- kozott	végzett
I.	113	94	138	111	97	93
II.	64	54	78	62	31	30
III.	50	44	71	63	41	37
IV.	71	48	13	6	9	9
V.	19	17				
VI.	5	4				
Összesen	322	261	300	242	178	169

Az 1893/1894-es tanévben tehát a 800 beíratkozott növendék közül évvégi osztályzatot nyert 672.

Végezetül nézzük meg az **1895/1896**-os tanév adatait:

Osztály	Alsóváros		Felsőváros		tanyai iskolák	
	beírat- kozott	végzett	beírat- kozott	végzett	beírat- kozott	végzett
I.	93	83	135	103	87	77
II.	65	57	78	63	50	48
III.	67	58	56	47	24	23
IV.	64	58	25	18	15	7
V.	31	29			1	1
VI.	2	2				

Összesen	322	287	294	231	177	156
----------	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Ebben az iskolai évben a 793 beíratkozott gyermekből évvégén osztályzatot nyert 674.¹⁵⁶

A magyarpécskai iskolákat látogató tanulók több mint 90 százaléka ma-gyar, körülbelül 5 százaléka német ,a román vagy szlovák tanulók száma elenyésző.

Szomorú István igazgató adatait megerősíti Némethy Károly Arad megye tanügyéről írott könyve is. Adatai szerint az 1888/89-es tanévben Románpécs-ka 1245 iskolaköteles gyermekéből 723 (58%), Magyarpécska 1269 iskolakö-tes gyermekéből pedig 829 (65%) látogatta az órákat.¹⁵⁷

A pécskai közoktatás egészen a század végéig megmaradt eleinte a négy, majd lassan-lassan a hatelemis népiskola szintjén.Minden kísérletezés,hogy valamilyen alsó- vagy középfokú szakmai iskolát létesítsenek eltekintve az inasokat oktató vasárnap, vagy ismétlő iskolától csődöt mondott. Ami-kor 1885-ben Gaál Jenő indítványára, az aradi gazdasági egyeslet javasolta,hogy Románpécskán állítsanak fel egy görögkeleti népiskolát gazdasági szakosz-tállyal, melynek alapítására 7000 forintot és 35 hold földet, továbbá fenntar-tására további 5000 forint alapítványt is megszavaztak, Magyarpécskán is fellelkesültek, s egy gazdasági iskola létesítését tervezték 15300 forint ala-pívánnyal. Mindkét javaslat megmaradt a tervezés szintjén, semmi sem lett belőle.¹⁵⁸ Csak évtizedek múlva 1910-ben nyílt meg Órészen a Magyar Királyi Gazdasági Népiskola.

Magyarpécska főtere
Balla
Frigyes
olajképe
1891

Az 1900-
as évek
elejéről
megmarad
t iskolai
anyakönyv
ek
tanúsága
szerint a

tanköteles tanulók beiskolázása folyamatosan javult, bár a harmadik osztálytól kezdve még mindig nagy a lemorzsolódás évközben, s még inkább a tanév befejezése után. Viszont folyamatosan nő az ötödik és hatodik osztályt elvégzők száma. Ugyanakkor a tanyai iskolákban a kimaradt gyermekek beiskolázása végett beindítják az úgynevezett három osztályos gazdasági ismétlő osztályokat.

Az 1900-as évek elejéről fennmaradt iskolai anyakönyvek alapos áttanulmányozása sok időt és rendkívüli figyelmet igényel, mivel ügyelni kell nemcsak a beíratkozottak, hanem az évközben eltávozottak s az év végén átmenő osztályzatot nyert tanulók számára is. E könyvecske szűk keretei nem biztosítanak lehetőséget ennyi statisztikai apróságnak. Mégis úgy véljük, hogy a XIX. század végének helyzetéhez viszonyítva képet nyújtanak az elemi

¹⁵⁶ Szomorú István, **MagyarPécska nagyközség összes községi iskoláinak Értesítője az az 1889/1890, 1890/1891, 1891/1892, 1892/1893, 1893/1894, 1894/1895, 1895/1896-os tanévre.** Pécska, 1893, 2021.

¹⁵⁷ Némethy, i.m. 1819.

¹⁵⁸ Némethy, i.m. 1819.

oktatás növekvő sikeréről, ha néhány tanévre vonatkozólag összegezzük a beíratkozott tanulók számát:

az 1903/1904-es tanév		osztályok					
iskola	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	Összesen
alsóvárosi	120	92	83	87	38	28	448
felsővárosi	107	107	86	65	16		381
keleti tanyai	34	25	12	16	6		93
nyugati tanyai	12	12	17	8			49
központi tanyai	26	20	20	12	4		82
Összesen	299	256	218	188	64	28	1053

Ugyanebben a tanévben ismétlő iskolába járt a keleti tanyai iskolába 34, a központi tanyai iskolába 21, összesen 55 tanuló.

az 1904/1905-ös tanév		osztályok					
iskola	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	Összesen
alsóvárosi	95	75	62	75	24	10	341
felsővárosi	125	91	82	51	28	7	384
keleti tanyai	66	26					92
nyugati tanyai	10	11	14	10	9		54
központi tanyai	27	12	13				52
Összesen	323	215	171	136	61	17	923

Ismétlő iskolába járt a keleti tanyai iskolába 15, a nyugatiba 12, összesen 27 tanuló.

A tanyai gyermekek beiskolázásának érdekében az 1907/1908-as tanévben még három tanyai iskola kezdte meg működését. Az egyik a Nagylaki, a másik a Kisperegi úton, egy évvel később pedig a hatodik tanyai iskola is, mégpedig a Palota úti. A beíratkozott növendékek száma ezután így alakult:

az 1907/1908-as tanév		osztályok					
iskola	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	Összesen
alsóvárosi	139	79	69	71	56	37	451
felsővárosi	129	121	83	52	16	13	414
együtt	268	200	152	123	72	50	865
keleti tanyai				összesen			57
nyugati tanyai				„			61
központi tanyai				„			61
nagylaki úti				„			42
kisperegi úti				„			54
összesen							1140

Az ismétlő iskolába járók száma a keleti tanyai iskolában 14, a nyugatiban 9, a központiban 19, s a kisperegi útiban 18, összesen 60.

az 1908/1909-es tanév		osztályok					
iskola	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	Összesen
alsóvárosi	98	78	84	74	57	56	447
felsővárosi	155	125	100	91	25	14	510
együtt	253	203	184	165	82	70	957
keleti tanyai				összesen			66
nyugati tanyai				„			36
központi tanyai				„			65
nagylaki úti tanyai				„			36
kisperegi úti tanyai				„			63
Palota úti tanyai				„			44

	összesen	1267
--	-----------------	------

Ekkor már valamennyi tanyai iskolában működik ismétlő osztály (III), mégpedig a keleti tanyai iskolában 21, a nyugatiban 15, a központiban 23, a Nagylaki útiban 21, s a Palota útiban 14, összesen 94 növendékkel.

Ha tehát az évenkénti létszám növekedését nézzük, akkor 1890 és 1909 között a beíratkozottak száma a következő képet mutatja:

tanév	alsóvárosi	felsővárosi	tanyai iskolák	összesen
1889/1890	402	202	189	793
1891/1892	489	180	178	847
1894/1895	322	300	178	800
1895/1896	322	287	177	786
1903/1904	448	381	224	1053
1904/1905	341	384	198	923
1907/1908	451	414	261	1126
1908/1909	444	510	310	1264

Két évtized alatt tehát 59 százalékos növekedés figyelhető meg.

Az egyház és iskola mellett a **közművelődést** szolgálták a könyvtárak, egyesületek, gazdakörök is. Mind a román, mind a magyar iskola mellett létezett könyvtár a tanítók s a tanulók számára egyaránt. Erről Szöllőssy Károly s Némethy Károly idézett munkáikban megemlékeznek. Románpécskán már a XIX. század közepén megalakult az Olvasókör. Magyarpécskán az Ipartestület székházában működött az Olvasó Egylet. 1887-ben alakult meg a magyarpécskai Tűzoltó Egylet, 1896-ban a Polgári Kör, majd a Kaszinó. 1911-ben hozták létre az úgynevezett Önszegélyező Egyesületet. Ezek mellett működtek különböző társulatok, körök az egyház keretében, mint például az 1895-ben alakult Magyarpécskai Rózsafűzér Társulat, továbbá gazdakörök, stb. Ezek működéséről azonban nem maradtak fenn iratok, jegyzőkönyvek, vagy más feljegyzések. Legfeljebb a korabeli aradi sajtó átböngészése révén juthatunk apró-cseprő, többnyire lényegtelen hírhez, utaláshoz, egyes jubileumok, hazafias megemlékezések alkalmával. De nem is ez a lényeg, hanem önmagában az a tény, hogy a lakosság különböző társadalmi csoportjai megtalálták az önszervezésnek és önművelésnek korabeli módozatait. S az már magától értetődő, hogy a különböző intézmények, egyesületek, ünnepélyek, felolvasások, találkozások alkalmával színes társadalmi életet tudtak biztosítani a lakosságnak.

Akik Pécskáról indultak el

Minden város, nagyközösség, vagy bármilyen település számontartja és büszke azokra, kik országos vagy legalábbis szélesebb szinten tevékenységükkel hozzájárultak a tudomány, irodalom és műveltség fejlődéséhez. Valamikor az ilyen személyiségek születési helyét, a működésükhöz kapcsolódó épületeket emléktáblával jelölték meg. Az idők folyamán ez is feledésbe merült, vagy az olvasottság, vagy a felülről várható, nem egyszer vészes ellenőrzés miatt fel se merült. Pedig Pécska legyen román vagy magyar, szülöttei közül is többen említésre méltó életpályát futottak be.

Vegyük például mindjárt elsőnek **Roman R. Ciorogariut**. 1981-ben Nagyváradon vaskos kötet jelent meg életéről.¹⁵⁹ 1852-ben született Románpécskán szorgalmas parasztcsalád gyermekeként. Az elemi iskolát is itt végezte. Középiskolai tanulmányait Aradon, Pozsonyban, majd Hódmezővásárhelyen folytatta, ahol le is érettségizett. 1877-ben az aradi görögkeleti papneveldebe íratkozott be. A kiváló előmenetelű, éles eszű diák csakhamar ösztöndíjhoz jutott, így a főiskolai tanulmányait előbb Lipcsében, majd Bonnban folytathatta. Hazakerülve az aradi görögkeleti konzisztórium mellett nyert beosztást, mint levéltáros, de

¹⁵⁹ Roman R. Ciorogariu, (1852-1936), Oradea, 1981.

már 1880-ban kinevezték teológiai tanárnak. Kezdetől fogva a román nemzeti mozgalom harcosa, majd a memorandista mozgalom után az aradi román aktivizmus egyik vezére lett. 1901-ben átvette az aradi görögkeleti teológia és tanítóképző vezetését, s ezt a tisztséget nagy odaadással látta el 1917 október elsejéig. Kitűnt az aradi román sajtó terén is. Főszerkesztője volt a „Biserica și Școala”-nak, s egyik alapítója a „Tribuna Poporului”-nak. 1917-ben Nagyváradon püspöki vikárius lett, s itt is következetesen küzdött a Tisza kormány nemzetiségi politikája ellen. 1918 őszén a bihari románság egyik megszervezője, részt vett az 1918 december elseji gyulafehérvári nagygyűlésen. A nagyváradai görögkeleti püspökség újjáalakítása után a püspöki tisztséget töltötte, be egészen haláláig (1936. január 1.)¹⁶⁰

Magyarpécska szülöttei közül említsük meg elsőnek **Ormós Zsigmond**ot. Szülei a XVIII. század végén nyertek nemesi oklevelet, de birtok nélkül. Apja értelmiségi pályán dolgozott. Ormós Zsigmond 1813 február 20-án született. Elemi iskoláit Pécskán, gimnáziumi tanulmányait Temesvárt és Szegeden, a jogi fakultást Nagyváradon végezte el. Élete jelentős részét Temesvárt töltötte, mint a Délmagyarországi Történeti és Régészeti Társaság lelkes vezetője. Ebben a minőségben széleskörű levelezést folytatott a korabeli tudományos és művelődési társulatokkal, többek között az aradi Kölcsey Egyesülettel, személy szerint Fábíán Gáborral, Márki Sándorral, stb. Először mint szépprózaíró jeleskedett, csakhamar azonban a művészettörténet mellett kötött ki. Ebben a minőségben választotta rendes taggá a Magyar Tudományos Akadémia. Első fontosabb művészettörténeti művét 1859-ben adta ki „Adatok a művészet történetéhez” címmel. Ezt követte öt év múlva az Eszterházy képtár műtörténelmi leírása, 1867-ben Temesvárt Rafaello Santiról írott monográfiája, s már agg korában legfőbb műve, az „Árpádkori művelődésünk története”. Visszaemlékezéseit 1885 és 1888 között Temesvárt adta ki. 1894 november 17-én hunyt el.¹⁶¹

¹⁶⁰ Roman R. Ciorogariu, (1852-1936), Oradea, 1981.

¹⁶¹ Szinnyei József, **Magyar írók élete és művei**, Budapest, 1909. IX. 13826.

miniszterelnök-ségi osztálytanácsosként működött. Karrierje szédületesen ívelt felfelé. 1916-ban, 41 éves korában már a Magyar Történelmi Társulat elnöke, 1923-ban a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, 1925-ben pedig igazgatósági tagja lett. Ő indította meg a Magyarország újkorai történeti forrásai sorozatot, irányította Széchenyi összes műveinek kritikai kiadását. Tagja lett a Konstantinápolyi Tudományos Intézetnek, a Bécsi Magyar Tudományos Intézetnek s a berlini Collegium Hungaricumnak.

Politikai téren 1921-ben, mint belügyminiszter, majd rá egy évre, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter, megszervezte a szegedi és pécsi egyetemet. Nevéhez fűződik a szegedi szabadtéri játékok kezdeményezése és az iskolarendszer megreformálása is, elsősorban új középiskola típusok és új népiskolák szervezése.¹⁶²

Bár nem volt Pécska szülőtte, de Magyarpécskához fűződik munkásságának kezdete egy olyan tudományág terén, melynek magyar vonalon, mondhatnánk, megteremtője. **Kálmány Lajos** pécskai káplánról van szó, mert az igazi tudományos magyar folklorkutatás megindítása az ő nevéhez fűződik. Az addigi kutatók: Erdélyi János, Kriza János ugyanis gyűjtéseiket nem rendszerezték, személyesen is nem közvetlenül a nép ajkáról gyűjtöttek, sok esetben stilizáltak is. Kálmány Lajos azonban úgy jegyezte le mindent, ahogy hallotta, s azon semmit sem változtatott, csak műfajonként csoportosította. Feljegyezte a pontos forrást, kutatta eredetét, s összehasonlította. A népdalgyűjtést ily módon tudományos fokra emelte. Adatközlői egyszerű pásztorok, béresek, a társadalom legelesettebbjei, gyermekek, daloló lányok, katonák, stb.

Kálmány Lajos Szegeden született 1852. május 3-án.

A teológiát Temesvárt végezte 1875 júniusában, mely után rögtön Magyarpécskára került káplánnak. A legelső perctől kezdve megszállottja lett a népköltészetnek. Járt a tanyákat, a pásztorszállásokat, a zsellérsort, hallgatta a summások esti dalait, elvegyült a gyermekek közé, s feljegyzett mindent, amit csak lehetett. Felettese nem nézték jó szemmel a fiatal káplán csámborgásait, pásztorokkal való borozgatását, s emiatt állandóan helyezgették egyik helyről a másikra. 1877-ben már Csanádapácára került, de rá egy évre már Battonyán szolgált. 1880-ban Tiszabecsén, újabb egy év múlva Csanádapátfaluban, ezt követően Szőregen, 1885-ben Palotán, 1886-ban Magyarszentmártonban, újabb egy év múlva Németeleméren, 1894-ben ismét Csanádpalotán szolgált. Így kóborogta be a csanádi püspökség parókiáit, végül Óteleken kötött ki. 1919-ben Szegeden, 67 éves korában visszaadta lelkét urának s teremtményének.

Bennünket Kálmány Lajos elsősorban azért érdekel, mert első jelentős műve, mely korszakalkotó a magyarnyelvű tudományos jellegű folklór-kutatásban, éppen Pécska és környéke népköltészetét tartalmazza. Alig két éve volt káplán, amikor 1877-ben Aradon két kötetben közreadta a „Koszorúk az Alföld vadvirágaiból” című gyűjtését. Az első kötet elejétől végéig pécskai, míg a második kötet Csanád megye egyéb falvaiból, lényegében Pécska környékéről való anyag. Bölöni Sándor nyugalmazott tanár, aki a mi időnkben folytatta a pécskai népköltészet gyűjtését a megmondhatója, mi mindennek található fel a nyoma még ma is Kálmány kincset érő gyűjtéséből.

De nézzük meg, mi mindent jegyzett fel a fiatal pécskai káplán?

A vadvirágok első kötete 4 pécskai betlehemes játékkal indul. Ezt követik a **balladák**, számszerint 40. Már maga a negyvenes szám elképesztő. Egyes balladák, mint például a Fehér László balladája az egész magyar nyelvterületen ismert, mások, különösen a betyárballadák, jellegzetesen a pécskai tájra utalnak. Legszebbek az eladott lány, Három árva, Horváth Pali, Szeri Miksa, Korom Mátyás, Vajda Bandi, Geszti Jóska, stb.

A balladákat a szerelmes dalok követik, számszerint 120, majd 50 katonadal, 20 pásztordal, továbbá bordalok, felköszöntők, táncsujogatók, tréfás és gúnydalok, összesen 160 darab,

¹⁶² Magyar Irodalmi Lexikon, Budapest, 1993. (reprint) 470471.

ezekután dajkarímek, gyermekdalok és játékok, mintegy 70 darab. Végül 2 eredeti népmesével zárja le az első kötetet.

A második kötet hasonló beosztás szerint Csanád megye különböző falvaiban feljegyzett anyagot hozza, köztük 12 betlehemes és háromkirályok játékot, 60 balladát, 100 szerelmes verset, 50 katonadalt, 40 pásztordalt, 30 bordalt, 20 tréfás és gúnyoló dalt, 50 dajkarímet és gyermekdalt, 20 köszöntő rigmust, 15 mesét és 10 úgynevezett csalimesét.¹⁶³

A parókiáról parókiára zavart papnak talán éppen az állandó kódorgás lett a szerencséje, mert közben állandóan gyűjtött. 1881-1883-ban három kötetben adja közre a „Szeged népe”-t, közben szorgalmasan közölget különböző lapokban (az aradi Alföld, Szegedi Napló, Szegedi Híradó, Koszorú, Ethnographia, stb.) Nem elégszik meg a puszta közléssel, tudományosan és tematikusan is feldolgozza hatalmas méretű gyűjtését. Ennek terméke a „Boldogasszony ősvallásunk istenannyja”(1895), „Mythológiai nyomok a magyar nyelvben és szokásaiban”(1887), „A csillagok nyelvhagyományainkban”(1893) stb.

Kálmány Lajos igaz értékét csak halála után mérték fel. Óriási hagyatékának feldolgozását Ortutay Gyula vállalta a második világháború után. Közreadta a leglényegesebbet, 1952-ben a „Történeti énekek és katonadalok” s 1954-ben az „Alföldi néballadák”-at.¹⁶⁴

A jövő kutatóira vár a feladat, hogy utánanézzenek és azonosítsák, mi minden maradt még ránk Kálmány gyűjtéséből a pécskai tájra vonatkozóan.

Pécska szülötte a nagybányai festői iskola jeles képviselője, **Nagy Oszkár** is. Kishonthy Zsolt és Murádin Jenő kismonográfiát szentelt életének. 1893 szeptember 11-én született Magyarpécskán, ahonnan korán elkerült, s később jeles tájképfestőként került bele neve a Magyar Életrajzi Lexikonba is. 72 éves korában hunyt el, 1965-ben.

Pécska szülötte volt **Mester János**, a kiváló filozófus, egyetemi tanár és egyházi ember. Magyarpécskán született 1879 szeptember 15-én, és 1954. június 1-én halt meg Sólymáron. Rómában szerzett bölcsészeti és hittudományi oklevelet. 1915-ben a budapesti egyetemen filozófiai doktorrá avatták. Egy ideig teológiai tanár, majd 1930-tól a szegedi egyetem filozófia tanszékén dolgozott. Műveiben a modern filozófiai, lélektani és neveléstudományi törekvéseket képviselte.

Nem mehetünk el szó nélkül **Szomorú István** egykori pécskai igazgató-tanító munkássága mellett sem, hiszen neve szerepel Szinyei József repertóriumában is. Mint láttuk, az 1890-es években évekig szerkesztette és kiadta a magyarpécskai községi iskolák értesítőit. De több cikket írt a Néptanítók Lapjában, foglalkozott a falusi iskolák pedagógiai és szervezeti problémáival. Ilyen tekintetben füzeteket adott ki, mint például 1892-ben „Tanterv a pécskai községi iskolák számára”, 1906-ban „A szövetkezetekről”, stb.¹⁶⁵

A román tanítók közül dr. **Dimitrie Barbu** neve érdemel említést (hitoktató), ki tankönyvet is írt.

Nagyhalmágyi kéziratos munkájában még számos nevesebb diplomást említ, kik mind Pécskáról indultak el. Közülük talán megemlíthetnénk Dr. Issekutz László szemorvost, Sipos István bányamérnököt, továbbá dr. Lelik Ferenc budapesti baleseti sebészt.¹⁶⁶

¹⁶³ Kálmány Lajos, **Koszorúk az Alföld vadvirágaiból, III.** Arad, 1877.

¹⁶⁴ Szinyei, i.m. V. 868870., **Magyar Néprajzi Lexikon**, Budapest, 1979, II. kötet, 730.

¹⁶⁵ Szinyei, i.m. XIII. 1062.

¹⁶⁶ Nagyhalmágyi, i.m.

Zárószó

Lényegében itt befejezettnek tekintjük Pécska múltjára vonatkozó fejtegetésünket.

Az első világháború előestéjén a közigazgatásilag két nagyközségből álló Pécska, a kisebb-nagyobb belső társadalmi feszültségtől eltekintve, fejlődő, gazdaságilag erős, több, mint 17000 lakosú település képét tárja elénk. Egészséges parasztgazdaságok, népes kisipar, kibontakozó belső infrastruktúra, folyamatosan fejlődő iskolarendszer jellemzi, belső utcahálózata szerint is jól fejlődő mezőváros.

Ekkor robban bele Európa csendjébe a szarajevói pisztolylövés. A belső és külső bajoktól zaklatott monarchia a háborúba menekült. Nem feladatunk egy mezőváros történetének keretében ennek okait taglalnunk. Tény, hogy a kirobbanó háború megtörte Pécska ígéretteljes fejlődését.

„Mire lehullanak a falevelek, véget ér a háború” - hangoztatta az elaggott Ferenc József. Ötször hulltak le a falevelek mire a pusztítás véget ért. Az általános mozgósítás következtében Pécskáról is százan és százan öltözték magukra a katona mundért, s mentek vérezní, Galícia, az Isonzó s a háború megannyi más csataterére. A házakba beköszöntött a gyász, a férfi lakosság színe-javát tizedelte meg a golyózápor. Százan és százan tértek haza rokkantan, árvák, özvegyek, anyák siratták fiaikat, férjüket, apjukat, testvéreiket, mások meg évekig ették a hadifogság sanyarú kenyerét. Számukat biztosan ma sem tudjuk, erről még nem végeztek népszámlálást.

A munkaképes férfilakosság hadbaszólítása nyomán megcsappant a munkáskéz, folyamatosan csökkent a termelés. Nöttek az árak, a gazdag pécskai házakba is beköszöntött a nincs.

A lakosság szegényebb rétege zúgolódott. Felszínre kerültek a közigazgatási, beszolgáltatási visszaélések. 1918-ban egyre romlik a hadseregben is a morál, egyre több a hadiszökevény.

1918 őszén aztán bekövetkezett a nagy összeomlás, kitört a forradalom. a frontról sok esetben fegyverrel hazaszökő katonaság, az elégedetlen szegénység tör, zúz és rombol. November elsején megtámadják a pécskai kincstári épületeket, elzavarják a jegyzőt, nekiesnek a malomnak, élelmiszerkészleteknek.

A Károlyi kormány Varjassy Lajost nevezi ki Arad megye teljhatalmú kormánybiztosának. A radikális nézeteiről közismert Varjassy igen jó viszonyban volt a megye román vezetőivel is. Fő célja a közbiztonság megteremtése volt, s miután létrejött a Központi Román Nemzeti Tanács, napokon belül sor került a helyi román, majd ezt követően a magyar nemzeti tanácsok megalakítására. A pécskai Román Nemzeti Tanács már november harmadikán megalakult, tagjai Virgil Ciacla, Axente Novac, Gh. Dehelean, Ioncea Emandi Dimitrie, Sb. T. Ștefan Petrișor-Ciceu, Gheorghe Dragoscitu, Arcadie Funar és Romulus Andea lettek. A valamivel később megalakult Magyar Nemzeti Tanács tagjainak nevét nem ismerjük. Hamarosan megalakult a román nemzeti gárda is. Románpécskán a Román Nemzeti Tanács gyakorlatilag átvette a helyi közigazgatást. Következésképpen november közepére helyreállt a rend.

Miután a Román Nemzeti Tanács és a Jászi Osztkár vezette magyar kormányküldöttség között lezajlott aradi tárgyalások nem vezettek eredményre, a Román Nemzeti Tanács december elsejére összehívta a gyulafehérvári nemzeti nagygyűlést. A pécskai kerületet öten képviselték, ketten Aradról, egy Szemplakról s ketten Pécskáról, név szerint ifj. Emanuil Puta gazdálkodó és Ștefan Petrișor, mint választott küldött. Mellettük még sokan utaztak el külön vonaton, hogy mint szemlélők a százezres tömegben, kint támogassák a határozatokat. A

tények ismertek. A gyulafehérvári nemzeti nagygyűlésen megszavazták a románlakta területek egyesülését Romániával.¹⁶⁷

1918 végének és 1919 elejének Pécska környéki eseményei még nem egészen tisztázódtak. Nem is tekinti feladatának a sorok írója ennek taglalását. Úgy véli, hogy 1914-el Pécska történetének ismertetését lezárta. Az azóta eltelt nyolc évtized történetének megírása már másnak a feladata, mikor a hiteles források birtokában, annak kritikai elemzésével, elfogulatlanul ezt a feladatot is elvégezheti. Az utolsó évszázad forrásanyaga hatalmas méretű, de nem egységes, és széteső. Sokszor tudatosan manipulált is, hogy mennyire, az elmúlt évtizedek eseményei bizonyítják.

Reméljük azonban, hogy az új nemzedék ezzel a feladattal sem marad adós.

¹⁶⁷ Az 1918 őszi eseményekkel kapcsolatban lásd, **Relații agrare și mișcări țărănești în România, 1908-1921**, București, 1967, **Aradul permanentă în istoria patriei**, Arad, 1978. 404-419, Alexandru Roz, **Consiliul Național Român Central și gărzile naționale române din Arad, 1918**, I. Cluj-Napoca, 1993.

Bibliográfia

Anjoukori Okmánytár, Codex Diplomaticus Hungariae Andegavensis, VI. Budapest, 18791920.

Az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara évi jelentései, Arad, 18851910.

Arădeanul Eugen, Emandi Lucian, Bodogae Teodor, **Mănăstirea Hodoș Bodrog**, Arad, 1980.

Aradul permanență în istoria patriei, Arad, 1978.

Barbu M. Zdroba M., **Săpăturile de la Felnac și Vladimirescu**, Ziridava VI. Arad, 1976.

Barbu M. Zdroba M., **Noi contribuții privind cetatea de pământ de la Vladimirescu**, Ziridava, VII. Arad, 1977.

Berciu D., **Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre**, București, e. n.

Blazovich László, **A Körös Tisza Marosköz középkori településrendje**, Szeged, 1985.

Borovszky Samu, **Csanádvármegye története, III.** Budapest 1897.

Cacioara Andrei, Glück Eugen, **Aradul și mișcarea memorandistă**, Arad, 1976.

Ciorogariu R. Romulus (18521936), **Studii și documente**, Prefață de P. S. Episcop Vasile Coman, studii dr. Vasile Popeangă și dr. Gheorghe Lițiu, Documente, transcrierea textelor, note și comentarii de Andrei Cacioara, Vasile Popeangă, Mircea Timbus, Oradea, 1981.

Ciuhandu Gheorghe dr., **Românii pe câmpia Aradului de acum două veacuri**, Arad, 1940.

Crișan I. H. **Ziridava**, Arad, 1978.

Crișan I. H. **Burebista și epoca sa**, București, 1977.

Csánki Dezső, **Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában**, I. Budapest, é.n.

Decei Aurel, **Relații românoorientale**, București, 1978.

Documente privind istoria României, Seria C. Transilvania, IXX. București, 19511978.

Edvi Illés László, **Az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara kerületének közgazdasági leírása**, Arad, 1897.

Egyed Ákos, **A parasztság Erdélyben a századfordulón, Társadalmi és agrártörténeti áttekintés**, Bukarest, 1975.

Fábián Gábor, **Arad vármegye leírása históriai, geographiai és statisztikai tekintetben**, Buda, 1835.

Fejér Georgius, **Codex diplomaticus ecclesiasticus ac civilis Budae**, 18291843.

Fekete Nagy Antónius, Kenéz Viktor, Solymosi Ladislaus, Érszegi Geysa, **Monumenta Rusticorum in Hungaria Rebellium, Anno MDXIV.** Budapest, 1979.

Fényes Elek, **Magyarország geographiai szótára, III.** Pest, 1851.

Fináczy Ernő, **A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában, I. 1770-1773.** Budapest, 1890.

Gaál Jenő dr. **Az aradi Kereskedelmi és Iparkamara kerületének, Arad, Békés, Csongrád, Hunyad és Zaránd megyék közgazdasági leírása**, Arad, 1878.

Gaál Jenő dr., **Arad vármegye közgazdasági, közigazgatási és közművelődési állapotának leírása**, Arad, 1898.

Gazdaczimtár, Budapest, 1897, 1911.

Glück Eugen, Caciara Andrei, Roșu Nicolae, **Aradul și mișcarea memorandistă, III.** Arad, 1976.

Glück E., Roz Al., **Aradul muncitoresc**, București, 1983.

Glück E., Roz Al., **Din istoria mișcării muncitorești, Documente arădene, 18211918**, Timișoara, 1981.

Glück E., Kovách G., Dörner E., **Contribuții noi cu privire la răscoala populară din 1514, Studii și materiale de istorie medie, II.** București, 1957.

Győrffy György, **Magyarország történeti földrajza az Árpádok korában, I.** Budapest, 1963.

Hazai okmánytár, **Codex diplomaticus Patrius, I.VII.** Budapest, 18761881.

Horváth István, **A községi önkormányzat és a parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában, 18581914,** Budapest, 1972.

Juhász Kálmán, **Die Stifte der Tschanader Diozöse im Mittelalter. Ein Beitrag zur Frühgeschichte des Banats,** Münster, 1927.

Káldy Nagy Gyula, **A gyulai szandzsákság 1567ben és 1579ben** Békéscsaba, 1982.

Karácsonyi János, **A magyar nemzetségek története Magyarországon, III.** Budapest, 19001909.

Kekhrer Károly, **Arad vármegye és Arad szabad királyi város népoktatásügye, 1885-1910,** Arad, 1910.

Knauz Nándor, **Monumenta ecclesiae Strigoniensis, III.** Strigonii, 18721882.

Kálmány Lajos, **Koszorúk az alföld vadvirágaiból, III.** Arad, 18771878.

Kovács Géza, **Ahol Dózsa és Horea hadai jártak,** Bukarest, 1976.

Kovács Géza, **Adatok az Arad megyei kisipar történetéhez a XIX. század utolsó harmadában. VII. Kézművesipartörténeti szimpozionum,** Veszprém, 1990.

Kovács Géza, **Conscripția satelor arădene în 1828,** Ziridava, XVXVI. Arad, 1987.

Kovács Géza, **Date cu privire la transportul sării pe Mureș în secolele XXII.** Ziridava, VII. Arad, 1980.

Kovács Géza, **Erdélyi jobbágyság panaszlevelei,** Bukarest, 1971.

Kovács Géza, **Începuturile mișcării muncitorești din Arad,** Studii și articole de istorie, III. București, 1961.

Kovács Géza, **Kálmány Lajos az aradi puszták népköltészetének úttörő kutatója,** Művelődés, 1976. február.

Kovács Géza, **Răspîndirea meșteșugurilor în comunele comitatului Arad în secolele XVIIIIX.** Arad, 1974.

Kozma Pál, **Zaránd vármegye földirati, statisztikai és történelmi leírása,** Kolozsvár, 1948.

Magyar Irodalmi Lexikon, Budapest, 1993 (reprint).

Magyar Néprajzi Lexikon, II., Budapest, 1979.

Magyar Statisztikai Közlemények, 147. Budapest, 19001912.

A Magyar Szent Korona Országainak helységnévtára, Budapest, 1913.

Maksay Ferenc, **Magyarország birtokviszonyai a XVI. század közepén, III.** Budapest, 1990.

Márki Sándor, **Arad vármegye és Arad szabad királyi város története, III.** Arad, 1892, 1895.

Márki Sándor, **Arad és Zaránd vármegye 15581565-ben,** Történeti Tár, Budapest, 1895.

Marsina Richard, **Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae,** Bratislava, 1971.

Monumenta Vaticana regni Hungariae illustratia, I. Budapest, é.n.

Nagy Gyula, **A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára,** Budapest, 1889.

Nagyhalmágyi Sándor, dr., **Magyarpécska múltja,** kézirat.

Némethy Károly, **Arad város tanügyi története, Arad megye tanügyét tárgyaló függelékek, III.** Arad, 1890.

Netea Vasile, **Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea nationala, 18481881.** București, 1974.

Pesty Frigyes, **Krassó vármegye története, III.** Budapest, 18821884.

Pesty Frigyes, **A magyarországi várispánságok története,** Budapest, 1882.

Popa Traian, **Școlile românești din județul Arad,** kézirat

Popeangă Vasile, **Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului, 1721-1821**, Arad, 1974.

Popeangă Vasile, **Școala românească din părțile Aradului în mijlocul secolului al XIX-lea, 1821-1867**, Arad, 1979.

Popeangă Vasile, **Aradul centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)**, Timișoara, 1978.

Popescu D., **Cecetări arheologice în Transilvania**, București, 1965.

Rácz Károly, **A zarándi egyházmegye története**, Arad, 1880.

Relații agrare și mișcări țărănești în România, 1908-1921, București, 1967.

Roska Márton, **Ásatás a Pécskaszemlaki határban lévő Nagysáncon**, Kolozsvár, 1912.

Roska Márton, **Thesaurus Antiquitatis Transylvaniae**, Kolozsvár, 1942.

Rosuț Nicolae, **Societăți culturale arădene până la unire**, Ziridava, V. Arad, 1975.

Roz Alexandru, **Consiliul Național Român Central și gărzile naționale române din Arad, 1918. I.** (Acte și documente) Cluj-Napoca, 1993.

Șiclovan Romulus Hedeșan I. Ioan, **Drumul unei școli, 1771-1971**, Pecica, 1971.

Simon Péter, **A századforduló földmunkás és szegényparaszt mozgalmái, 1891-1907**. Budapest, 1953.

Somogyi Gyula, **Arad szabad királyi város és Arad vármegye községséinek leírása**, Arad, 1913.

Sörös pongrácz, **Elenyészett bencés apátságok**, Budapest, 1912.

Suciu I. **Dicționarul istoric al localităților din Transilvania, III.** București, é.n.

Suciu I. D., Constantinescu R., **Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului, I-II.** Timișoara, 1980.

Szakály Ferenc, **Magyar adóztatás a török hódoltságban**, Budapest, 1981.

Szinnyei József, **Magyar írók élete és művei, IXXIV.** Budapest, 1909.

Szomoru István, **MagyarPécska nagyközség összes iskoláinak Értesítője az 1889/1890, 1890/1891, 1891/1892, 1892/1893, 1893/1894, 1894/1895, 1895/1896 tanévről**, Pécska, 1890-1896.

Szőllőssy Károly, **Arad szabad királyi város és megye összes népiskolai intézeteinek névtára**, Arad, 1879.

Tonk Sándor, **Erdélyiek egyetemjárása a középkorban**, Bukarest, 1979.

Vlassa N., **Neoliticul Transilvaniei**, Cluj-Napoca, 1976.

Wenczel Gusztáv, **Árpádkori új Okmánytár, 112.** Pest, 1860-1874.

Zsigmondkori Okmánytár, II/2, Budapest, 1958.

Din istoria comunei Pecica

Una din cele mai vechi așezări rurale din județul Arad, Pecica, era locuită încă din timpurile străvechi. Săpăturile efectuate la Șanțul Mare, din hotarul comunei, atestă o fortificație încă din epoca bronzului, făcând parte din așa numita cultura Periam-Pecica. Această cultură treptat-treptat s-a transformat într-o cultură a fierului, perioada halstatiană. Purtătorii acestei culturi au fost triburile tracice, influențată apoi și de celți.

Continuitatea populației nu se va întrerupe nici după retragerea administrației romane. În secolele VIII-IX. zona respectivă după părerea unor istorici va intra sub influența statului bulgar, iar în secolul al X-lea va face parte din ducatul lui Glad și apoi al lui Ahtum, cucerit în prima jumătate a secolului al X-lea de regatul feudal ungar.

De-a lungul Mureșului în această vreme s-a practicat și transportul sării din centrul Transilvaniei. În urma cuceririi ungare, se va întări feudalismul cu cei doi stâlpi ai puterii: biserica romano-catolică și comitatul regal. Atestările documentare apar începând cu secolul al XIII-lea 7, în secolul al XV-lea 3 și în secolul al XVI-lea 4 sate, în total 30 de așezări mici (ca Ahtumononustura, Poppin, Hodoș-Bodrog, Sionda, Bașaraga, Marian, Lătrian, Pecica propriu zisă și altele). Despre ele ne dau mărturii conscripțiile decimale papale din 13331337.

În secolele al XIV-lea se întărește și puterea nobilimii, care beneficează de diferite donații. Potrivit conscripțiilor portale din perioada 15491564 în satele aflate în zona Pecica peste 40 de familii de nobili mici dispuneau de sesii iobăgești. Evident, sarcinile iobagilor față de stăpânii lor feudali cresc în permanență, din care cauză țărănimea din zonă, în 1514 se va alătura răsculaților conduși de Gheorghe Doja.

În 1552 stăpânirea otomană se extinde și asupra acestor părți. În 1567 și 1569 turcii vor efectua conscripția populației, nominalizând familiile și specificând sarcinile lor față de sultan. Astfel în 1567 sunt trecute în evidență 289, iar în 1579, 353 familii. Din această statistică reiese, că în aceste părți s-a practicat o agricultură dezvoltată și diferențiată.

După 1605 însă stăpânirea otomană se restabilește și va dura până în 1694, când trupele imperiale vor pătrunde și pe Valea Mureșului. În urma acestor lupte nesfârșite, populația va suferi mult, și majoritatea satelor de odinioară vor fi depopulate.

După intrarea trupelor imperiale întreaga zonă va fi încadrată în imperiul habsburgic, care pe Valea Mureșului va forma o zonă grănicerească, Pecica fiind unul din centrele acesteia. După ocuparea Banatului de către austrieci (1718) Mureșul nu va mai fi hotar, drept urmare confiniile grănicerești vor fi desființate, ceea ce în 1735 provoacă răscoala grănicerilor, condusă de Pero Seghedinaț.

După desființarea regimentelor grănicerești, Pecica va face parte din întinsul domeniu erarial fiind și un centru administrativ al acestuia. Grănicerii de origine sârbească în 1752 vor emigra în Ucraina și în locul lor se vor stabili maghiarii. De acum înainte putem vorbi de două Pecica: Pecica Română și Pecica Maghiară.

Sub administrația erarială în cursul secolului al XVIII-lea vor fi întocmite diferite conscripții, pe baza cărora deja ne putem forma o imagine bună despre starea economică a populației, care este într-o creștere permanentă, astfel încât în 1752 sunt recensate 175 familii țărănești și 32 familii de meșteșugari, apoi în 1771, cu ocazia reglementării urbariale 236 familii la Pecica Română și 165 familii la Pecica Maghiară. O creștere și mai impunătoare reiese din conscripția generală din 1828, când populația celor două comune arată următoarea situație:

	Pecica Română	Pecica Maghiară
familii iobăgești	643	322
familii jeleri	153	482
slugi	8	72

meșteșugari	34	47
negustori		3
total	838	926

Având un hotar întins, populația sub administrația erarială va efectua mari deșteleniri în urma cărora se va forma o iobăgime înstărită, cu gospodării relativ bogate. Ridicându-se la rangul de târg, ambele comunități răscumpără servituțile urbariale, mai ales cele de robotă, deci se eliberează forța de muncă pentru gospodăriile lor proprii, producția agrară cunoaște o creștere neîntreruptă.

Cu ocazia revoluției din 1848/49 la Pecica n-au fost conflicte, iar în urma desființării iobăgiei, țăranii au devenit proprietari liberi ai loturilor lor urbariale. Drept urmare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ambele comune se vor dezvolta și mai mult. Se observă formarea unei infrastructuri sănătoase. Crește numărul meșteșugarilor, care între 1816 și 1844 se vor întruni în bresle, apoi după desființarea breslelor (1872) în corporații meșteșugărești.

Despre structura populației ne asigură statistici bune; recensămintele de la sfârșitul secolului al XIX-lea și de la începutul celui de al XX-lea. Iată ce se constată în urma acestora:

Numărul populației

	Pecica Română	Pecica Maghiară
1857	6009	7154
1869	6795	7491
1880	7369	7826
1890	7743	8334
1900	8997	8284
1910	9563	8064

În privința infrastructurii populației în 1910 situația se prezintă în următorul fel:

	Pecica Română	Pecica Maghiară
agricultura	7675	5051
meșteșugurile	954	1355
comerț	233	362
circulațiec credit	120	69
liber profesioniști	218	249
alte categorii	156	498

În privința mărimii gospodăriilor în 1910 situația se prezintă astfel:

	Pecica Română	Pecica Maghiară
peste 100 iugăre cadastrale (=5760 m ²)	6	12
între 10 și 100 „ „	321	381
sub 10 „ „	431	269

Din cauza pauperizării unei părți a țăranimii la răscrucea celor două veacuri se observă și unele mișcări țărănești paralel cu pătrunderea ideilor socialdemocrate. Pe de altă parte după formarea Partidului Național Român se intensifică lupta pentru eliberarea națională. Drept urmare delegații din Pecica vor participa cu trup și suflet și la Adunarea Națională de la 1 decembrie 1918, la Alba Iulia.

În cursul secolelor XVII XIX-lea la Pecica cunoaște dezvoltare neîntreruptă și cultura. Se intensifică în primul rând activitatea bisericilor și se dezvoltă învățământul. Învățământul românesc începe încă în 1750, iar cel unguresc cu câțiva ani mai târziu. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea numărul elevilor, obligați să frecventeze școala, depășește cifra de 1000 de elevi în ambele comune, iar frecvența era în jur de 60%.

Dintre personalitățile ilustre, care s-au născut s-au activat la Pecica remarcăm pe episcopul Roman R. Ciorogariu, istoricul Ormos Zsigmond și folcloristul Kálmány Lajos.

Lucrarea se oprește la actul unirii, cu speranța ca perioada contemporană să fie studiată de altcineva, când izvoarele autentice ne vor sta la dispoziție.

Aus der Geschichte der Großgemeinde Petschka

Eines der ältesten Dorfsiedlungen des Arader Kreises ist Petschka, welches schon seit den urältesten Zeiten bewohnt war. Die durchgeführten Ausgrabungen am „Großen Graben“ auf der Gemeinde, bezeugen eine Befestigung schon aus der Bronzezeit, welche aus der sogenannten PeriamPetschkaKultur stammt. Diese Kultur ging nach und nach in die Eisen-Kultur über, also in das Zeitalter der Hallstatt. Die Träger dieser Kultur waren thrakische Stämme, welche später von den Kelten beeinflusst wurde.

Das Fortdauern der Bevölkerung wurde auch nicht nach der Aufhebung der römischen Verwaltung unterbrochen. In den 8.9. Jahrhunderten trat die betreffende Gebietszone-nach der Meinung einiger Geschichtler-unter den Machteinfluß des bulgarischen Staates, aber im 10. Jh. wird es in das Herzogtum von Glad und nachher von Ahtum eingegliedert, denn es wurde in der I. Hälfte des 10. Jh. von dem ungarischen Feudalstaat erobert.

In dieser Zeit wurde auf dem Maroschfluß die Salzbeförderung aus dem Zentrum Transsylvaniens (Siebenbürgen) betrieben. Nach der ungarischen Eroberung wird sich der Feudalismus (Lehnsystem) durch die 2 Machtstützen verstärken: die römisch-katholische Kirche und das magnatische Königreich. Gleichzeitig beginnend mit dem 13. Jh. 7 Dörfer, im 15. Jh. 3 und im 16. Jh. 4 Dörfer, insgesamt 30 kleine Niederlassungen (wie Ahtumomonustura, Poppin, Hódosch-Bodrog, Sionda, Bascharaga, Maryan, Latryan, das eigentliche Petschka u.a.). Über diese liegen uns Geständnisse der päpstlichen Zehntenregistern von 13331337 vor.

In den 14. Jh. und 15. Jahrhunderten stärkte sich die Adelsmacht, welche durch die verschiedenen königlichen (Stiftungen) beschenkt wurde.

Nach den treffenden Häuseraushebungen von 15491564 aus den Dörfern des Petschkaer Gebietes, wo über 40 kleine Edelmänner über leibeigene Gründe verfügten. Offenbar, die leibeigenen Verpflichtungen den Grundherren gegenüber wuchsen ständig an, demzufolge sich die Bauernschaft aus diesem Gebiet sich den Aufständischen unter der Führung von Georg Dózsa angeschlossen hatte.

Im Jahre1552 hatte sich die ottomanische (türkische) Herrschaft auch über diese Landesteile ausgedehnt. In den Jahren 1567 und 1569 werden die Türken eine Volkszählung durchführen, nennend und kennzeichnend nach Familien die Verpflichtungen dem Sultan gegenüber; so daß im Jahre 1567 289, aber 1579 schon 353 Familien in die Aufnahmelisten eingetragen wurden. Aus dieser Erfassung (Statistik) ist ersichtlich, daß in dieser Gebietszone eine entwickelte und unterschiedliche Landwirtschaft betrieben wurde.

Leider nach 1605 wurde die ottomanische Herrschaft wieder eingeführt, welche bis 1694 dauerte, als die kaiserlichen Heere in das Maroschtal eindrangen. Infolge dieser unendlichen Kämpfen, die Bevölkerung leidet viel, aber die Mehrheit der einstigen Ortschaften wurde entvölkert.

Nach dem Eindringen der kaiserlichen Armeen wurde die ganze Zone unter die habsburgische Herrschaft gestellt, welche im Maroschtal eine Grenzzone darstellen wird, wobei Petscka einen Mittelpunkt bildete. Nach der Besetzung des Banates durch die Österreicher (1718), bleibt die Marosch keine Grenze mehr, dementsprechend wurde das Grenzland aufgelöst, was den Aufstand der Grenzer 1735 heraufbeschwor, welcher unter der Führung von Péro SzegedinácZ statt fand.

Nach der Auflösung der Grenzregimenter, Petschka wurde ein Teil des ausgedehnten kaiserlichen Kameralgutes (Ärar), worin es auch ein Verwaltungs-Mittelpunkt war. Die Grenzer, serbischer Herkunft, werden 1752 in die Ukraine auswandern und auf ihre Wohnsitze werden sich die Ungaren ansiedeln. Von jetzt an können wir von 2 Ortsteilen sprechen: RumänischPetschka und UngarischPetschka.

Unter der Kameralverwaltung (Ärar) im 18. Jh. wurden verschiedene Konskriptionen durchgeführt, auf Grund dessen wir uns eine aufrichtige Übersicht über die wirtschaftliche Lage der Bevölkerung machen können, welche im ständigen Wachsen begriffen ist, so dass 1752 schon 175 Bauern- und 32 Handwerkerfamilien gezählt wurden; aber im Jahre 1771 nach den UrbariumReglementierungen (GrundbuchRegelung) 236 Familien in RumänischPetschka und 165 Familien in UngarischPetschka. Eine bedeutendere Steigerung kommt aus der Allgemeinzählung von 1828 zum Vorschein, wo die Bevölkerung der beiden Gemeinden folgende Lage (Stellung) aufzeigte:

	RumänischPetschka	UngarischPetschka
leibeigene (hörige) Familien	643	322
TagelöhnerFamilien	153	482
Diener	8	72
Handwerker	34	47
Kaufleute		3
insgesamt	838	926

Da eine ausgedehnte Feldgemarkung war, vollführten die Bewohner unter der Ärarverwaltung eine große Urbarmachung (Rodung), demzufolge sich eine begütete Bauernschaft herausbilden wird, mit verhältnismäßigen Wirtschaften. Erhebend zu einem Marktflecken, beide Gemeinden kaufen sich von den grundherrlichen Pflichten los; besonders vom Frondienst, also das die Arbeitskraft den eigenen Wirtschaften zugute kam, so daß die Landwirtschaftsproduktion unaufhörlich anstieg.

Bezüglich der Revolution von 1848/1849 gab es in Petschka keine Zusammenstöße, wegen der Aufhebung (Abschaffung) der Leigeigenschaft wurden die Bauern freie Eigentümer ihrer Gründer (Sessionen). Diesbezüglich werden sich in der 2. Hälfte des 19. Jh. beide Gemeinden noch mehr entwickeln. Man bemerkt eine Bildung einer gesunden Infrastruktur (Unterbau einer hochentwickelten Wirtschaft). Es wächst die Anzahl der Handwerker (Gewerbetreibender), welche zwischen 1816 und 1844 sich in Zünften vereinigen werden, aber nach der Auflösung derselben (1872) in handwerkliche Körperschaften sich organisieren werden.

Über die Bevölkerungsgliederung sind gediegene Statistiken aufschlußgebend: die Volkszählungen vom Ende des 19. Jh. und vom Anfang des 20. Jh. Nun dafür die betreffenden Feststellungen:

Bevölkerungszahl/Jahr	RumänischPetschka	UngarischPetschka
Jahr 1857	6009	7154
1869	6795	7491
1880	7369	7826
1890	7743	8334
1900	8997	8284
1910	9563	8064

In bezug auf die Wirtschaftsstruktur der Bevölkerung von 1910 verhält sich die Lage folgendermaßen:

	RumänischPetschka	UngarischPetschka
Landwirtschaft	7675	5051
Handwerk	954	1355
Handel	233	362
Verkehr/Banken	120	69
freie Gewerbetreibende	218	249
andere Kategorien	156	498

Was die Lage der Wirtschaftsgrößen anbelangt, kann man 1910 folgende Übersicht bieten:

	RumänischPetschka	UngarischPetschka
--	--------------------------	--------------------------

über 100 Katastraljoche (=5760 m ²)	6	12
zwischen 10 und 100	321	381
unter 10	431	269

Aus dem Grunde der Verarmung eines Teils der Bauernschaft zwischen den beiden Weltkriegen, kann man einige Bauernbewegungen feststellen, welche mit dem Eindringen der sozialdemokratischen Ideen sich parallel einfinden. Auf der anderen Seite, nach der Gründung der „Rumänischen Nationalpartei“, verstärkt sich der Kampf der nationalen Befreiung. Dementsprechend werden sich Abordnungen (Delegatinnen) mit Leib und Seele an der Nationalversammlung am 1. XII. 1918 in Alba Iulia (Weissenburg) beteiligen.

In der Zeitspanne des 18. bis 19. Jh. werden wir eine ununterbrochene Entwicklung der Kultur feststellen. Es verstärkt (intensiviert) sich in erster Reihe die Tätigkeit der Kirchen und es entwickelt sich das Unterrichtswesen. Der rumänische Unterricht beginnt schon 1750, während der Ungarische einige Jahre später in seine Rechte tritt. Am Ende des 19. Jh. ist die Schüleranzahl, welche den verpflichtenden Unterricht besuchen sollten, überschreitet die Ziffer von 1000 Schülern in beiden Gemeinden, während der Schulbesuch (Frequenz) bei ca. 60% stand.

Von den berühmten Persönlichkeiten, welche hier geboren oder tätig waren, seien der Bischof Roman R. Ciorogariu, der Geschichtler (Historiker) Ormos Zsigmond und der Volkskundler Kálmány Lajos hervorgehoben.

Die geschichtliche Abhandlung reicht bis zum Vereinigungsakt (1. XII. 1918), mit der Hoffnung, daß die zeitgenössische Periode (Gegenwartsgeschichte) von einem Anderen studiert wird, wen die glaubwürdigen Geschichtsquellen zu Verfügung stehen werden.

**Ins Deutsche übersetzt von dem
Geschichtelehrer Schemmel Daniel**

De L'histoire de la commune de Pecica

L'un des plus vieux habitats ruraux du département d'Arad, Pecica était habitée depuis les temps anciens. Les fouilles qu'on avait effectuées Șanțul Mare (Le Grand Fossé), en marge de la commune, ont attesté l'existence d'une fortification qui remonte à l'âge du bronze et qui fait partie de, l'ainsi nommée, culture de Periam-Pecica. Avec le temps, cette culture s'est transformée dans une culture du fer, période halstatienne. Les porteurs de cette culture ont été les tribus thraces, influencées plus tard par les Celtes.

La continuité de la population se maintiendra même après la retraite de l'administration romaine. Aux VIII-X siècles, la zone respective selon certains historiens se trouvera sous l'influence de l'état bulgare, et au X-e siècle fera partie du duché de Glad et ensuite de Ahtun. Le duché sera conquis dans la première moitié du X-e siècle par le royaume féodal hongrois.

Le long du Mureș on a pratiqué, à cette époque, le transport du sel du centre de la Transylvanie. Suite à la conquête hongroise, le féodalisme va se consolider et en même temps ses deux piliers: l'église romano-catholique et le comitat royal. À partir du XIII-e siècle plusieurs petits habitats humains (30 en tout) vont se consolider: 7 au XIII-e, 3 au X-e, 4 au XVI-e siècle (voilà quelques exemples: Ahtun-monostura, Poppin, Hodoș-Bodrog, Sionda, Bașaraga, Marian, Latrian, Pecica proprement dite etc.) Les conscriptions décimales papales de 1333-1337 prouvent leur existence.

Au XIV-e et au XV-e siècles le pouvoir de la noblesse se consolide, celle-ci bénéficiant de différentes donations. Confirmation aux conscriptions portales de 1549-1564 dans le voisinage de Pecica plus de 40 familles de petits nobles disposaient terrains donnés à bail aux paysans serfs. Évidemment les obligations des paysans serfs envers leurs seigneurs augmentent en permanence, raison pour laquelle les paysans de la région vont s'allier avec les insurgés conduits par György Dózsa.

En 1552 la domination ottomane va s'épanouir sur ces régions aussi. En 1567-1569 les Turcs vont effectuer la conscription de la population, en nominalisant les familles et en spécifiant leurs obligations envers le sultan. Ainsi en 1567 on a mentionné 289 familles et en 1569, 353 familles. De cette situation statistique on voit que dans la région on a pratiqué une agriculture développée et différenciée.

Mais après 1605 la domination turque s'est rétablie et elle va durer jusqu'en 1694, lorsque les armées impériales pénètrent dans la vallée du Mureș. Suite à ces luttes interminables, la population en souffrira beaucoup et la majorité des anciens villages seront dépeuplés.

Après l'entrée des armées impériales, toute la région sera intégrée dans l'empire des Habsbourgs et elle va former une zone de garde des frontières. Pecica aussi en a fait partie. Après l'occupation de la région de Banat par les Autrichiens (1718) le Mureș ne constituera plus une frontière et par conséquent les confins de garde de frontière seront supprimés. Ce fait va générer la révolte des soldats de frontière ayant à la tête Péro Szegedinác.

Après le renoncement aux régiments formés des soldats chargés de la garde frontalière, Pecica fera partie de l'étendu domaine caméral, étant en même temps son centre administratif. En 1752 les gardes-frontière d'origine serbe vont émigrer en Ukraïne et à leur place s'installeront les Hongrois. À partir de ce moment-là on peut parler des deux Pecica: Pecica Roumaine et Pecica Hongroise.

Sous l'administration camérale au cours du XVIII-e siècle on dressera des différentes conscriptions à la base desquelles on peut déjà se faire une bonne image sur la situation économique de la population qui augmentera en permanence. En 1752 ont été recensées 175 familles paysannes et 32 familles d'artisans, en 1771 à l'occasion de l'organisation urbaine (les évidences foncières), on a recensé 236 familles à Pecica Roumaine et 165 familles à Pecica Hongroise. Un accroissement encore plus remarquable de la population résulte de la

conscription générale de 1828, lorsque la population de deux communes montre la situation suivante:

	Pecica Roumaine	Pecica Hongroise
familles de paysans-serfs	643	322
familles de paysans journaliers (form de serfs)	153	482
serviteurs	8	72
artisans	34	47
commerçants		3
total	838	926

Ayant beaucoup de terrains la population sous l'administration cameral effectuera de grands défrichements et par conséquent, les paysans serfs auront des fermes relativement riches. En accédant au rang de bourg, les deux communautés vont racheter leurs obligations vers la commune, les corvées surtout. Donc la main d'oeuvre va se libérer au profit de ses propres fermes et la production agraire connaîtra une croissance continue.

A l'occasion de la révolution de 1848/49, à Pecica il n'y a pas eu des conflits, et après l'abolition du servage les paysans sont devenus propriétaires libres des terrains qu'avant ils recevaient à bail. Par conséquent, pendant la deuxième moitié du XIX-e siècle, les deux communes se développeront davantage. On observe la formation d'une infrastructure solide. Le nombre des artisans devient plus grand. Ils vont s'organiser par corps de métier, entre 1816 et 1844 et après l'annulation de ceux-ci en 1872 les corporations des artisans vont se manifester.

De bonnes situations statistiques nous donnent de informations sur la structure de la population; les recensements de la fin du XIX-e siècle et du commencement du XX-e siècle. Voici se qu'on en peut constater:

Nombre de la population

	Pecica Roumaine	Pecica Hongroise
1857	6009	7154
1869	6795	7491
1880	7369	7826
1890	7743	8334
1900	8997	8284
1910	9563	8064

En ce qui concerne l'infrastructure de la population, en 1910 la situation se présente comme suit:

	Pecica Roumaine	Pecica Hongroise
agriculture	7675	5051
métiers	954	1355
commerce	233	362
circulation crédit	120	69
travailleurs indépendants	218	249
autres catégories	156	498

En ce qui concerne les dimensions des fermes, en 1910 la situation se présente comme suit

arpents cadastraux (5760 m²)	Pecica Roumaine	Pecica Hongroise
plus de 100	6	12
10 100	321	381
moins de 10	431	269

A cause de la paupérisation d'une partie des paysans au passage d'un siècle à l'autre on constate des soulèvements des paysans et en même temps la pénétration des idées sociales-démocratiques. D'autre part, après la formation du Parti National Roumain, la lutte pour la

libération nationale s'intensifie. En conséquence les délégués de Pecica participeront corps et âme à l'Assemblée Nationale du 1-er décembre 1918, à Alba Iulia.

Au cours des XVIIIe et XIXe siècles la culture se développe continuellement à Pecica. Tout d'abord on intensifie l'activité des églises et on développe. L'enseignement roumain commence déjà en 1750, l'enseignement hongrois quelques années plus tard. Vers la fin du XIXe siècle le nombre des élèves, obligés à fréquenter l'école, dépasse le chiffre de 1000 dans les deux communes, la présence aux cours étant d'environ 60%.

Parmi les personnalités qui sont nées à Pecica et qui ont déployé leur activité à Pecica on remarque l'évêque Roman R. Ciorogariu, l'historien Ormós Zsigmond et le folkloriste Kálmány Lajos.

L'ouvrage s'arrête à l'acte de l'union (1.XII.1918), dans l'espoir que la période contemporaine sera étudiée par d'autres personnes, lorsqu'on aura à la disposition des sources authentiques.

**Traduit en français par
Ponta Elvira**

Szómagyarázat

aktivizmus	a román nemzeti mozgalom radikális irányzata, mely a parlamenti harc mellett a széles néprétegek mozgósítását tűzte faladatul
allodium	allodiális föld azaz adó alá nem eső nemesi birtok, melyet vagy az uradalom művel meg, vagy bérbe ad.
akcse	török aprópénz
dica	dicalis összeírás a királyi adóalany összeírása
embervágó	a kaszálók felmérésénél használt mértékegység, mely a ráfordított munkát veszi alapul általában egy kishold
füstpénz	házaadó amivel a háztartások számát a tűzhely, illetve a füst után határozták meg
hold	területmérték többféle az úrbéri összeírásoknál Pécskán 1100 négyszögöl ez a kishold a kataszteri hold 1600 négyszögöl ez a nagyhold. Hektárra átszámítva, a kishold megközelítőleg 0,40, a kataszteri hold 0,58 hektár, a lánc ennek kétszerese, használták a kis- és nagyláncot
icce	űrmértékegység, általában 0,8 liter
kapa	a szőlők területmértékegysége a ráfordított munka alapján általában 94-104 négyszögöl. Síkságon a homoki szőlőknél 100 négyszögöl
kataszter	telekkönyv
kevert tized	a búza és rozs vegyes vetése után járó tized
kile	török súlymértékegység 25 kilogramm
köböl	űrmértékegység változó a kassai köböl 87 liter, a simándi köböl, melyet Pécskán is használtak, 118 liter. Ennek negyedrésze a véka
menyasszonyadó	a nem igazhívők házasságára kivetett kisértékű külön adó
neolith	új vagy csiszolt kőkör
négyszögöl	területmérték, 3,6 négyzetméter
nyomáskényszer	a határ háromrészre osztása őszi vetés, tavaszi vetés és ugar, melyek évenként váltandók, s ide csak kalászos, vagy kapás növény vethető, illetve harmadévenként pihen
öl	hosszmérték, a bécsi öl 191 cm
pátens	rendelet
pozsonyi mérő	űrmértékegység 62 liter
rája	török közigazgatási egység
rovásbot	a dicalis illetve adóösszeírásnál, az összeírók botra vették az adóalanyt. Ezt a botot kettéhasították, egyik fele a bírónál, a másik fele az összeíróknál maradt, s csak a kettő összeillesztése után vált hitelessé.
szandzsákság	török közigazgatási egység kerület
szultáni rét vagy kert	egykori nemesi majorság, mely közvetlenül szultáni tulajdonba ment át
úrbér, urbárium	a jobbágyság telkeinek, megművelt földjeinek és az utánuk járó terheknek összeírása
úriszék	a jobbágy felett gyakorolt földesúri hatóság igazságszolgáltatása (szolgabíróság)
vilajet	török közigazgatási egység, tartomány

A könyv megjelenését támogatták

Agromix Mezőgazdasági Társulás
Adroprofit Mezőgazdasági Társulás
Agrovest Mezőgazdasági Társulás
Agrovest Agromix malom
Aranykalász Mezőgazdasági Társulás
Bakos Károly orvos
Bartok András gazdálkodó
Bernát János
Bernát Sándor RMDSZ tanácsos
Csepella János RMDSZ tanácsos
SC Domus SRL Arad
Galu Julianna könyvelő
Gáspár Izabella kereskedő
Hangya Mezőgazdasági Társulás
Harsányi István autószerelő
Horváth József autószerelő
Huth Gyula autóbádogos
Juhász János gazdálkodó
Kállai András kőműves
Kelemen Gábor vállalkozó
Kelemen János autófestő
Kiss Pál
Kocsik Mihály vállalkozó
Kocsik Pál gazdálkodó
Kolping Család Pécska
Korda László állatorvos
Kothai Katalin
Kovács Márton autószerelő
Kőműves Tibor kereskedő
Lelik Ferenc orvos
Lénárt Rozália háziasszony
Nagy Ilona kereskedő
Nagy István autóbádogos
Nagy István vállalkozó
Novák Mária
Ordódi András kőműves
Ordodi Anikó gazdálkodó
Római Katolikus Plébánia Pécska
Sinka István kereskedő
Szilágyi Jenő egyetemi hallgató
Terra Mezőgazdasági Társulás
Tóth Illés vállalkozó
Varga Zoltán kőműves
Vigh Zoltán kereskedő
Zágoni Szabó András RMDSZ tanácsos